

HORVÁTH JENŐ

**A trianoni szerződés
diplomáciai története**

I. Ausztria-Magyarország európai helyzete a század első évtizedében

A modern történetírás iskolái ma már valamennyien megegyeznek abban, hogy a XIX. század utolsó három évtizedét az Európán kívüli terjeszkedés foglalta le, minek következtében az európai ellentétek gyújtóanyaga is kevesebb volt.

Míntha feltámadtak volna mind a felfedezések korának utazói, a vándorlásnak véget nem érő folyama indult meg az ismeretlen földrészek felé, melyek csakhamar nemcsak ismertekké lettek, de gazdára is találtak, mert az európai hatalmak az ismeretlen földeket rohamlépésben meghódították és bekebelezték. Az európai történelem az 1871-diki frankfurti békeszerződés után csak halvány visszatükrözése volt annak az óriási küzdelemnek, mely Európán kívül véget nem érni látszott és melyre csak rövid időre tett pontot a 90-es évek közepén az a körülmény, hogy a hatalmak, egyéb felosztandó területek hiányában, Kína partjai előtt vettek állást.

Hogy milyen sorsdöntő hatással volt az európai államokra a negyedszázad, azt mi sem mutatta inkább annál, hogy amíg Európában mindenki hozzászokott a gondolathoz, hogy a győztes Német Birodalom egy francia—orosz támadó szövetség vaskapcsai közé került, addig Keletáziában a francia, német és orosz hadihajók szorosán egymás mellett, sőt a mögöttük álló kormányok is közös egyetértéssel vonultak fel a Japántól megvert Kínai Birodalom ellen.

Ennek a három hatalomnak az összezsukódása azonban egyben az egész európai kontinens összezsukódását is jelentette, nem kevesebbet, mint egy kontinentális szövetséget, egy napóleoni „kontinentális zárt”, amelyből Anglia nemcsak kimaradt, de amely az angol partokkal szemben, a gazdasági, politikai és katonai erőknek veszedelmes felhalmozódását és egyesítését jelentette.

Anglia el volt szigetelve.

Sohasem érezte jobban ezt, mint akkor, midőn a délafrikai háború idején a francia és német sajtó egyértelemmel ellene fordult, az orosz kormány pedig egy angolelleses koalíció megteremtésére hívta fel a kontinentális hatalmak kormányait.

Közelről tekintve a jelentékenyen megváltozott helyzetet: a francia köztársaság veszedelmet jelentett Angliára nézve azért, mert a franciáktól meghódított nyugatafrikai területekről lázasan kereste az utat Egyiptom felé, ahol XIV. Lajos és Napoleon óta még mindig jelenékeny volt a francia befolyás; az orosz császárság veszedelmes volt reá nézve azért, mert az ázsiai orthodox egyházakon keresztül, befolyását Egyiptomon át már egészen Abessziniáig kitérjesztette: ugyanakkor félelmes nyomással nehezedett a tengerszorosok kulcsát kezében tartó Törökországra és Perzsiára, sőt az indiai határhegyekben már az angol és orosz határőrségek is szembe kerültek egymással; mindezt a veszedelmet pedig betetőzte az, hogy Oroszország a szibériai vasútvonallal Peking fölött elérte vágyainak célpontját, a meleg óceánt. A veszedelmek felhalmozódását jelentette Németországnak az a törekvése, hogy a bagdadi vasút megépítésevei az Indiai-óceán felé igyekezett, míg ugyanakkor az Északi-tengeren új és az angol hajóknál gyorsabb német csatahajók épültek. Mivel az Északi-tenger partjain, Anglián kívül, nem volt más nagyhatalom, az angol közvélemény fokozódó idegességgel nézte a fegyverkezést.

Az 1901. év elején, a huszadik század hajnalán trónralépő VII. Edvárd királyra hárult a nehéz feladat, hogy Angliát az elszigeteltség veszedelmes vizeiről elvezesse és ha egy pillantást vetünk Európa helyzetére, akkor, amidőn 1910-ben VII. Edvárd elhalt, akkor nem nehéz megállapítanunk, hogy a kontinentális szövetség eszméje szertefoszlott és ugyanabban az elszigetelt helyzetben a Német Birodalom volt, míg Angliát a barátságos nemzetek és hatalmak sokasága vette körül.

Az átalakulás alapjait vizsgálva, megállapítást nyert az, hogy ezek az alapok kompenzációs politika módszerével épültek meg, amely legmélyebb alapul az angol—francia gyarmatellentét eltüntetését választotta.

Így került felosztásra Marokkó Francia- és Spanyolország között még 1901-ben. Amikor 1902-ben Itália csatlakozott, így nyerte kárpótlásul Tripoliszt, míg Anglia csatlakozásának ára 1904-ben Egyiptomnak a brit hatalom részére való átengedése volt. Ezen az alapon épült fel 1904-ben az angol—francia *entente cordiale*, amely titkos egyezmények alapján Spanyolországon kívül befoglalta Olaszországot is, mely a *hármasszövetség* tagja volt, de a nyugat felé való lekötés útján *extratourba* kezdett.

Az *entente* kialakuló körvonalai a *hármasszövetséget* érintették ugyan, de nem érintették a *hármasszövetség* alapját alkotó szövetséget a Német Birodalom és Ausztria-Magyarország között. Olaszország a *hármasszövetségben* csak Franciaországgal szemben vállalt olyan kötelezettséget, amelyet most a Franciaországgal való titkos meg* egyezés után tompítania kellett és tompított is fokról-fokra egészen addig, amíg 1914-ben semlegessé lett, 1915-ben pedig nyíltan a nyugati hatalmakhoz csatlakozott.

A német—osztrák-magyar szövetség lényegét az Oroszország elleni védekezés adta meg, Oroszország pedig egyelőre a keletázsiai harc-tereken vészelt, úgy hogy az európai politikából egészen ki kellett kapcsolódnia. Még balkáni terveit is feladta és hozzájárult ahhoz, hogy a monarchiával együtt vállalkozott a macedóniai reformációra, mely a cári birodalmat a központi hatalmakhoz kötve, az osztrák— orosz ellentétet az európai politika veszedelmei közül kikapcsolta.

Innen volt megmagyarázható az a tartózkodó magatartás, melyet 1903-ban a macedóniai bolgár mozgalom és az oroszbarát szerb radikálisok hatalomra jutása idején tanúsított, amikor keletázsiai akciója érdekében szláv szövetségeseit nyugalomra intette.

Pedig a valóságtól nem megy messze az a feltevés, hogy a francia—szláv hatalmi érdekek szóvivői akkor már Oroszországot is az európai politika mezőire hívták és Ázsiából való visszatérését számításba vették.

A londoni *National Review* „ABC“ jelzésű cikkei már 1901 őszén és ettől kezdve még két ízben mérlegelték azt az ellenértéket, ami a cári Oroszországot megilletné, ha egy Németország ellen alakítandó kombinációhoz csatlakoznék és ekkor akadunk első jeleire annak, hogy az olasz és orosz államokat Ausztria-Magyarország rovására eső ígéretekkel igyekeztek biztosítani. Ekkor került szóba először az a lehetőség, hogy a monarchia olasz területei elszakadnak és ekkor vált először láthatóvá az a nagy árnyék, melyet a cári Oroszország hatalmi tervei a Duna medencéjére és a Balkánra vetettek. Csakhamar megértették a tervezetést a balkáni szerbek is és a *Pester Lloyd* 1908 április 8-iki számában már leköszölte az oroszbarát szerb radikálisoknak állítólag Pasicz Nikola pártvezértől kidolgozott tervezetét, amely Magyarország déli területeit a monarchia délszláv tartományaival együtt Szerbia részére igényelte. Azoknak megszerzése természetesen

csak Oroszország támogatásával és csak az európai béke és az európai státuszkvó felforgatása árán volt remélhető és lehetséges, aminek előkészítése a tervezet megalkotóira súlyos felelősséget rótt. Ezt a felelősséget Seton-Watson angol publicista is elismerte, mikor az 1914-iki szarajevói merénylet igazolására írt művében (*Seton-Watson R. W.: Sarajevo. London, 1926*) kijelentette, miszerint „a radikálisok kezdetől Ausztria-Magyarország ellen foglaltak állást és Markovics Szvetozár, az ő programjuk megalkotója, érthető nyelven proklamálta azon felfogásukat, hogy az „összes délszlávok felszabadítása és uniója egyedül Ausztria-Magyarország megdöntése által érhető el“ és hogy annak (t. i. a monarchiának) és Szerbiának létezése egymással inkompatibilisok“. Mivel Ausztria-Magyarország részéről sohasem mondott az, hogy a monarchia létezésével Szerbia létezése inkompatibilis volna, Seton-Watson a szerbekre hárítja át a felelősséget, hogy Szerbia határainak a béke idején fegyveres úton való kiterjesztésével és Ausztria-Magyarország megdöntésének előkészítésével a világháború előkészítői voltak.

Az orosz támogatást kereső francia publicisták csakhamar észrevették, hogy Oroszország visszatérése az európai politikába és a tőle remélt nagy szolgálatok ellenértéke valóban Ausztria-Magyarország felosztása lesz. Így mondotta ezt el a francia Chéradame 1901-ben az osztrák kérdéstről írt propagandakönyvében, amelyben már azt olvassuk, hogy „Ausztria felosztásának eshetősége csupán egy vékony fonálon, egy 70 éves uralkodónak életén függ“.

Mindezek természetesen csak sejtések és burkolt tervek voltak és megvalósításukra nem kínálkozott alkalom egészen addig, amíg Anglia és Németország között a megegyezés lehetősége kilátástalanná nem lett.

Midőn azonban a német kormány 1905-ben a marokkói kérdés felülvizsgálását követelte, amire Delcassé francia hadügyminiszter hadüzenettel akart válaszolni, Anglia pedig a marokkó—egyiptomi megegyezés alapján Marokkó kérdésében kövte érezte magát és Németországgal szembe fordult, Oroszország visszahívása és kelet európai törekvéseinek fokozott mértékben való, jóindulatú tekintetbevétele időszerűvé lettek és ezzel az orosz hatalmi tervek megvalósítása is kérdés tárgyává lett.

Az 1905 végén hivatalba lépő angol liberális kormányzatra hárult a feladat, hogy az angol érdekekre nézve *fontos és kényes* kérdéssel

megbirkózzék, mert a lelépő konzervatív kormány csak a keletázsiai háború likvidálását végezte el, az angol—orosz közeledést pedig utódára hagyta.

Ebben a beállításban jelent meg Grey Edvárd angol külügyi államtitkár, ki pártja újjászervezőjének, a nagy Gladstonenak oroszbarát — és osztrákellenes — hagyományait felújítva, munkához látott. Gyengeségét mi sem jellemezte jobban, minthogy az új politika útjának egyengetésében szövetségesének támogatásában sohasem jutott el addig, hogy az ellenséggel szembeszálljon, az ellenség leszerelését keresve pedig addig, hogy szövetségesének ambícióit mérsékelje. Grey Edvárd a nagy Gladstone pártprogramjából csak az oroszbarátságot vette át, de nem vált ellenségévé a monarchiának, melyet a cári hatalomnak martalékul odadobott, mint ahogy franciabarátságával nem járt együtt a Németország iránt érzett gyűlölet sem, amely pedig politikájának egyenes következménye volt, a német hatalomnak megsemmisítésével együtt. Reá sohasem fogják vethetni azt a vádat, hogy valakit gyűlölt; róla csak azt fogja megállapíthatni az objektív történetírás, hogy akit szeretett, az irtó háború központjába került, melyben a brit kormány minden erejével alátámasztotta és melynek milliók estek áldozatul. Grey Franciaországnak egy német támadás ellenében teljes védelmet ígért, a német támadást azonban a cári Oroszország fegyveres támadása előzte meg és vezette be, melyet az angol—francia szövetség az orosz kormányra gyakorolt nyomással nem igyekezett elhárítani.

Szükséges volt elmondani ezt akkor, amidőn Grey hivatalbalépésének legnagyobb következményét Oroszországnak az európai politikába való beállításában kell megjelölnünk, mert Grey hivatalbalépése óta következetesen együtt haladt az angol pártfogás mellett újraéledő francia—orosz szövetség terveivel: a pártfogás Németország világpolitikai érvényesülésével együtt erősödött egészen addig, amíg az orosz kormány a kezdeményezést magához nem ragadva, szövetségeire való tekintet és azok részéről gyakorolt mérséklő nyomás nélkül a világháborút ki nem robbantotta.

Grey államtitkárságának első két esztendejében az orosz törekvésekkel egy vonalba eső iszlámellenes politikát folytatott, amelynek mérföldkövei a Szinai-félsziget megszerzése, Perzsia felosztása és a macedóniai reformáció megszüntetése voltak; mérföldkövek, melyek a világháború országútján rakattak le.

A brit kormány 1906 május 3-dikán tíznapos ultimátumban követelte a rafa—tabai vonal átengedését, amit Abdul Hamid szultán a londoni török követtől átvett háborús fenyegetés terhe alatt, 14-dikén elismert, de ami Egyiptomban a nacionalista mozgalom kirobbanását idézte fel. Nagy volt az angol alsóház meglepetése, mikor Grey 1907 április 11-dikén szólásra emelkedett, hogy bejelentse „a legnagyobb veszteséget, melyet az ország szenvedhetett“, ami nem volt más, mint-hogy Cromer lord kairói főkonzul, Egyiptom ügyeinek a megszállás óta felelős intézője és tapasztalatokban érdemes alkirálya, elkeseredésében megvált állásától. Anglia ettől kezdve sohasem volt nyugodt Egyiptom birtokát illetőleg. 1911-ben a vaskezü Kitchener lord tábornokot állította élére, a háború alatt protektorátussá alakította át, 1922-ben pedig kénytelen volt a brit kormányzattól független, önálló államként elismerni.

Perzsiát az 1907 augusztus 31-dikén Pétervárott megkötött angol—orosz szerződés angol és orosz érdekkörre osztotta. Míg azonban az angolok a nekik juttatott déli tartományokban semmi változtatást nem eszközöltek, addig az orosz érdekkörbe került északon Hartwig Hendrikovics Miklós orosz követ a teheráni orosz követséget valóságos arzenállá alakította át, Liakov orosz ezredessel, a kozákbrigád parancsnokával szétverte a perzsa parlamentet, az orosz csapatok pedig átlépték a perzsa határt. A perzsa nemzet egyakarattal fogott fegyvert a hódítók ellen, mire az orosz tanácsra hallgató sah az orosz követségen keresett menekülést. Onnan kísérték orosz területre, hogy életét megmenthesse. Hartwigot pedig 1909 végén Belgrádba helyezték át, hol azután a balkánháborúk és a boszniai merényletek megszervezésének gyanújába került.

Grey államtitkár 1907 december 18-dikán Cambon Pál londoni francia nagykövethez intézett jegyzékében a macedóniai reformációt elégtelennek mondta és Macedóniának a török csapatoktól való kiűrését, a tartománynak nemzetközi ellenőrzés alá helyezését javasolta. Magában véve üdvös lett volna, ha ily nemzetközi ellenőrzés létrejön, meg kell azonban állapítanunk azt, hogy a kérdés súlypontja nem ezen feküdt. A kérdés súlypontját abban kell keresnünk, hogy a macedóniai reformációt a monarchia és Oroszország együtt végezték, tehát Oroszország kezei kötve voltak. Grey javaslata ellenben oda vezetett, hogy Oroszország e lekötöttségtől felszabadulva, szabad

kezet nyert oly területen, ahonnan az orosz érdekek útjában álló török helyőrséget kiharancsolták.

Ha még közelebbről nézzük a dolgot, akkor feltűnővé lesz az, hogy Londonban *Balkan Committee* alakult, amely Macedóniának a török uralom alól való felszabadításával foglalkozott; amint alapszabályai mondták: „a Bizottság célja belenevelni a közvéleménybe azt a tudatot, hogy Nagy-Britannia súlyos felelősséget vállalt az 1878-diki berlini szerződésben, mikor Macedóniát a török uralom alá visszarendelte“. Ha megnézzük azt, kinek állott érdekében a berlini szerződés revíziója, úgy elég megnéznünk a Bizottság intézőségét; az, hogy abban Miljukov Pált, az orosz neozláv politika zászlóvivőjét ott találjuk, mindent megmagyaráz.

Valószínű, hogy Miljukov és az orosz hatalmi tervek érvényesítése még 1905-ből eredt, mert ugyanakkor bontott zászlót a Balkán-félszigeten is a keletázsiai harctérről visszatért orosz politika. Sokszor úgy olvassuk, hogy Ausztria-Magyarország 1906-ban önző magyar érdekekből, vámháborút indított Szerbia ellen, hogy élőállatait a monarchia területére be ne hozhassa; de senki sem említi meg, hogy ezt a vámháborút egy szerb—bolgár vámunió előzte meg. A neozláv politika ugyanis egész balkáni akcióját Szerbia és Bulgária szövetségén építette fel, amire vonatkozólag ma már egész kötetre való okmány áll rendelkezésünkre. Létrejött pedig a vámunió titokban és akként, hogy azt Szerbiának Bécsben egy új kereskedelmi szerződésről tárgyaló delegátusai elhallgatták, amikor pedig az kitudódott, nem a megalkotandó szerződést ejtették el, hanem a vámuniót választották és megtorló intézkedéseket léptettek életbe a monarchia ellen. Mivel pedig Ausztria-Magyarország akkor Szerbia erőit sokszorosan felülmúló hatalom volt, ez egyoldalú rendszabályok fenntartása csak mások segítségével volt lehetséges. Ezt a másvalakit maga Seton-Watson a sarajevói merényletről írt művében Oroszországgént nevezte meg, míg a *Balkán Szövetség* hivatalos lapja, az *Italia all'Estero* az orosz akció legfontosabb eszközüül Bosznia-Hercegovina kérdésének, tehát az 1878-diki berlini szerződésnek revízióját jelölte meg. Az összefüggéseket eszerint ma már nem nehéz megtalálnunk.

A macedóniai nemzetközi protektorátus terve azonban 1908 nyarán váratlanul a török forradalomhoz vezetett, ami alig jelentett mást, minthogy Egyiptom és Persia esetei után az iszlám élén álló törökség az európai befolyás alól való felszabadulásra és az önvédelemre

készült szervezkedni. Hogy erre milyen szüksége volt, azt a törökség csak sejthette, de nem tudhatta, mert nem ismerhette az 1908 június 9-diki reváli angol—orosz megállapodást, amelyben VII. Edvárd és II. Miklós cár találkozásakor Izvolszkij Petrovics Sándor orosz külügy-miniszter a brit külügyi hivatal megbízottaitól Törökországgal szemben szabad kezet kapott.

Nem tudta ezt Aehrenthal Alajos báró közös külügyminiszter sem, aki a titkos tervek szövevényébe azzal akart bevilágítani, hogy 1908 januárban egy a boszniai Uvacból Mitrovicába megépítendő vasút tervét jelentette be, amelyre a berlini szerződés a monarchiának jogot adott, de amely az ellenfelekben azt a látszatot kelthette, hogy a monarchia Mitrovicán át Szaloniki felé akar terjeszkedni. A terv hatása valóban élesen megvilágította mindazt, ami addig láthatatlan volt, mert nemcsak Szerbia tiltakozott ellene, de Izvolszkijhoz fordulva, egy duna—adriai vasút megépítését kérelmezte, amely Oroszországot az Adria felé segítve, az osztrák-magyar vasutat kettészelte és a monarchia tervezett előnyomulását megakadályozta volna. Kínos hatást tett Bécsben az, hogy a hirtelen megvilágításban Olaszország állott a legszorosabban Szerbia mellett, amit II. Miklós cár azzal viszonzott, hogy 1909-ben Racconigiba látogatva, olasz—orosz megegyezést írtak alá, amely a Balkánon keresztül, körülbelül a tervezett vasút mentén, mert III. Viktor Emánuel királynak a montenegrói fejedelem apósa, Péter szerb király pedig sógora volt, húzott falat Ausztria-Magyarország és Szaloniki között.

Aehrenthal báró diplomáciai ügyességét mi sem jellemezte jobban, mint hogy a látottak után kijelentette, hogy a mitrovicai vasutat nem akarja megépíteni és ma már angol írók szegeznek le az egész akciót illetőleg azt, amit fenn elmondottunk. Seton-Watson említett munkájában kénytelen feltételezni azt, hogy Aehrenthal báró a tervezett vasutat nem is akarta megépíteni, amivel a Szaloniki felé való terjeszkedés vádjá is elesik. Gooch angol történetíró pedig, a legnagyobb tekintély, aki e problémákkal jelenleg foglalkozik, egyenesen megmondja, hogy az egész kavargásnak oka „Sir Edvárd Greynek 1907 végén tett merész kezdeményezése volt“.

Amit egyébként most már Aehrenthal báró is tudott és éppen ezért konkrét megegyezés tervével lépett Oroszország elé. A fellépés hatott s az ellenségekbe tett, szétszakított két hatalom röviddel a revali egyezmény után abban egyezett meg, hogy a monarchia béke-

belezi Bosznia-Hercegovinát, hogy megelőzze azt, hogy a két tartomány a török parlamentbe képviselőket küldjön, a maga részéről pedig hozzájárul a tengerszorosok megnyitásához. Izvolszkij teljesen meg volt elégedve az eredménnyel. Már 1908 július 2-diki emlékiratában kijelentette, hogy az annexióhoz hozzájárul; a szeptember 15-diki buchlaui találkozón erről Aerenthal bárót személyesen is biztosította, mikor pedig az annexió megtörtént, Szerbiát leintette és tőle a fegyveres támogatást megtagadta. Szerbia mozgósított ugyan, de a Pétervárra siető Pasics szerb miniszterelnöknek a cár maga mondta meg, hogy a boszniai kérdést háború nélkül nem lehet megoldani. Szerbia tehát „fegyverkezék és — várjon“.

Rettenetes volt az a családás, mely Oroszország neozsláv politikusait és Szerbiát érte akkor, mikor megtudták, hogy Izvolszkij kezdetől megegyezett a bécsi kormánnyal és megígérte, hogy a támadásra fegyverező Szerbiát cserbenhagyja. A külügyminiszternek magának is távoznia kellett helyéről és a szemrehányások elől menekülő, a párisi nagykövetség vezetését vállalta el.

A vereség természetesen mit sem vátoztatott azon a tényen, hogy Oroszország Kelet-Ázsiából és Perzsiából kivonulva, 1905 óta összes erőivel Európában állott és a német—osztrák-magyar határok mentén helyezkedett el.

A háborúhoz csupán egy szikra kellett; VII. Edvárd azonban halála előtt a békét kötötte lelkére minisztereinek, Miklós cár pedig 1910 végén Potsdamba látogatott és a német és orosz hatalmak viszonyában erős javulás volt érezhető.

Grey mindenesetre békét akart; 1909 február 27-diki jegyzékében maga tagadta meg a fegyveres támogatást Oroszországtól, ha ez a monarchia ellen a háborút választaná; amit egyébként a maga részéről Franciaország is megtagadott.

Aehrenthal báró minden ügyessége sem leplezte azonban azokat a támadási felületeket, amelyeket Ausztria-Magyarország hova-tovább jobban elárult és amelyek a nyugati államférfiakban beidegezték azt a felfogást, hogy valóban Ferenc József aláhanyatló élete az a vékony fonál, melytől a hanyatló monarchia élete függ.

A monarchia hanyatlása nem népeinek gyengeségén vagy pusztulásán alapult, hanem azon a viszonylaton, amelyen Ferenc József uralkodásának hosszú évtizedei alatt változatlanul és egyre merevebben állott.

Ausztria-Magyarország két államból állott (innen a *dualizmus*, *duális monarchia* elnevezések), de nem állott két nemzetből, mert amíg Magyarország nagyjában véve nemzetállam volt, addig Ausztria különböző fajai közül, a nem-németek voltak többségben, úgy hogy a kormány parlament helyett, rendeletek útján kormányzott. Téves az a feltevés, hogy Magyarország a maga nemzeti politikáját erőszakolta rá Ausztriára, mert ez az állítás a tényleges helyzet félreismerésén alapul; Magyarország a *dualizmus* egész ideje alatt védekező állásban volt. A magyar kormányok a kiegyezés óta csak Magyarország ügyeivel foglalkoztak és Ausztria belügyei nem érdekelték, holott a kiegyezés után a két állam között egyre növekvő eltolódás keletkezett, mert amíg Magyarország belsőleg erősödött, addig Ausztriában kormányzati tehetetlenség állott elő. Ferenc József az 1867-ben lefektetett állapotot mit sem akart változtatni; a fiatalabb Ferenc Ferdinánd trónörökös azonban észrevette, hogy a formák a fejlődés törvényeivel ellentétbe jutottak. Az ő hibája nem abban állott, hogy a létező tényállást felismerte, hanem abban, hogy szláv tanácsadóira hallgatva, úgy akarta áthelyezni a kormányzat súlyát a kisebbségi kormányról a többségi kormányra, hogy a vezetés a németek helyett a szlávokat illette volna meg. Amidőn az általános választói jog Ausztriában törvénné lett, már az első választás 1907-ben németellenes többséget adott, úgy hogy a német kormány ettől kezdve, éppen az Osztrák Császárság fenntartása érdekében, visszatért az abszolutizmushoz, amelytől pedig távolodni akart.

A trónörökös barátai ezzel szemben parlamentáris népcsászárság megalkotására törekedtek, amelybe Magyarországot is be akarták olvasztani, Magyarország vonakodása következtében pedig maguk is Magyarországra léptek sorompóba. Conrad tábornok ekkor dolgozta ki Magyarország katonai megszállásának tervét, ami világosan mutatja, hogy Magyarország védekező és nem támadó állásban volt; nem is egyedül, hanem az öreg uralkodóval együtt, ki magyar tanácsadóival együtt a *dualizmus* rendszeréhez ragaszkodott.

Velők szemben Ferenc Ferdinánd a vezérkarra támaszkodott, az egyetlen intézményre, mely a kiegyezés ellenére sem lett közössé, hanem egységes maradt és térképein Ausztria és Magyarország között nem volt határvonal. A német kormányzattal dacoló csehek a trónörökös támogatásában bízva, magok is kitörölték e határvonalakat és megkezdték a propagandát Felsőmagyarországot lakossága

között. Annak ellenére, hogy Magyarországnak cseh lakosai abszolúte nem voltak, mert még 1910-ben is 20 millió lakosságból csak 8000 volt a cseh, kik részben Budapesten laktak, a csehek a tótok részére magyar földön cseh lapot adtak ki és Seton-Watson angol publicista *Scotus Viator* álnév alatt tőlük szerezte meg az adatokat, melyek alapján 1908-ban a magyarországi „fajok harcát” megismertette. Az angol kormányt és közvéleményt ugyanis 1905 óta egyre jobban érdekelte az a terület, amelyre Oroszország aspirált és Seton-Watson maga utazott Magyarországra, hogy a helyzettel megismerkedjék. Így jutott Budapest helyett Prágába, honnan megiratták vele a cseh propaganda ismertetését a tót föld annexiójának előkészítése érdekében.

A cseh propaganda bevallott célja ezek szerint a magyar igazgató kedvezőtlen beállítása és a tótok felszabadításának gondolata volt, a valóságban pedig az, amit azóta nem kell bizonyítanunk: a tót föld annexiója nem tót lakosságával együtt. Ehhez hozzájárult az, hogy a trónörökös védelmét élvező cseh törekvések a trónörökös háta mögött Felsőmagyarországon át keresték az utat Oroszország felé, mely ugyanakkor a Kárpátokon át kezdett izgatni a magyarországi ruténnek között, hogy határait nyugat felé előretolhassa. Ferenc Ferdinánd figyelmét az is elkerülni látszott, hogy az annexió viharát követő politikai perekben a megvádolt szerbeket — köztük Spalaikovics szerb diplomatát is — Masaryk cseh ügyvéd védelmezte, úgy hogy a trónörökös nagyosztrák népcsászársága már első körvonalaiiban bekapcsolódni látta a cári Oroszországot is, melynek neoszlov politikusai a csehekkel és szerbekkel kezdet fogva, néztek eléje Ferenc József halálának és Ferenc Ferdinánd trónralépésének. A szerb kormánynak ebben a beállításban sikerült a maga propagandáját megismertetnie Seton-Watsonnal, ki 1911-ben a délszláv kérdéstről írt könyvében a Belgrádból kapott anyagot használta fel.

Ausztria-Magyarország tragédiájának alapjai tehát már adva voltak, mert mereven álló körvonalait fiatal erők zavarták. Az osztrák publicisták — éspedig elsősorban a trónörökös hívei (Friedjung professzor, Czernin gróf) — azt mondták, hogy az elszakadás élén Magyarország haladt, holott az csak védekezett és midőn Ausztriát mindeki elhagyta, Magyarország saját fiainak vérért hullatta el Galícia és az Isonzo árkaiban, hogy az átszököttektől üresen hagyott vonalat és vele a monarchiát megvédelmezze.

II. A cári Oroszország támadása 1911-1914

A háborús felelősséggel kapcsolatban végzett kutatások alapján ma már eldöntöttnek lehet tekinteni, hogy a háborúhoz vezető események lavináját Franciaországnak 1911 tavaszán megindított marokkói vállalata indította meg. Nemcsak azért, mert az 1880-diki madridi szerződés ellenére, amely Marokkó függetlenségét biztosította, Marokkót megszállta és 1913-ban birtokai közé kebelezte, hanem azért is, mert kifejezetten Marokkó megszállására hivatkozva vonultak a spanyolok Marokkó, az olaszok Tripolisz ellen és akarták megszerezni az oroszok a tengerszorosokat.

Ausztria-Magyarország két tűz közé került akkor, amidőn a szövetséges Olaszország a természetes szövetségesül tekintett Törökországnak üzent hadat, Oroszország pedig a megtámadott Portától a tengerszorosok megnyitását követelte. Aehrenthal gróf úgy vélte, hogy a leghelyesebb mindkettőt elfogadni, mert amíg az olaszok és az oroszok a vízen maradnak és a Balkán-félszigetet elkerülik, addig semmiféle háborús veszedelem nem fordulhat elő. Azt hitte, hogy az olaszok ambícióikat Afrikában fogják kielégíteni, az oroszok pedig a Levante felé vonulnak el, ami a monarchia szempontjából szintén a balkáni ambíciók levezetését jelentette.

Nem így gondolkoztak azonban a brit kormánykörök, melyek az olaszokat szintén támogatták, de ugyanakkor Szaszonov Dimitrievics Szergej orosz külügyminisztert a tengerszorosok megszerzésére vonatkozó tervek feladására szólították. Ezzel előállott az az eset, hogy amíg Franciaország Marokkót, Olaszország Tripoliszt és Anglia Egyiptomot a maguk részére biztosítva látták, addig Oroszországnak évszázados reményégéről, amihez Ausztria-Magyarország elvben hozzájárult, le kellett mondania.

Hogy e lemondásnak tragikus következményei nem lettek, annak az volt az oka, hogy a lemondás után az orosz hatalmi tervek a Balkán felé találtak levezető utat, amit Aehrenthal gróf az európai béke érdekében mindenáron elhárítani törekedett. Alig, hogy keresztülvitte azt, hogy az olaszok a török elleni háborúban a félszigetet elkerülték, egy sokkal nagyobb hatalom vonult fel kelet felől, melyet a beavatkozástól eltiltani már nem volt elég erő, mert a cári Oroszország a neki biztosított szabad elhatározás birtokában egész erejét a balkáni útvonal áttörésére állította be, ami az útban álló monarchiát a lét és nemlét alternatívája elé állította.

Igy jött létre a *Balkán Szövetség*, amely II. Miklós cár legfőbb védősége alatt a Török Birodalomnak hadat üzent és attól a csatalsai védővonalig mindent elhódított. Az 1913 május 30-diki londoni békeszerződés az egész félszigetet a *Balkán Szövetségnek* engedte át, amelynek tagjai: Montenegro, Szerbia, Bulgária, sőt a semleges Románia is hatalmas területekkel gyarapodtak.

Nem akarjuk az első *Balkán Szövetség* és az *első balkánháború* történetét érinteni, de nem térhetünk ki annak megállapítása elől, hogy az 1912 március 13-dikán megkötött szerb—bolgár szövetségnek — és az orosz terv ezen szövetségen épült fel — szerződéslevelében a III. cikkely kikötötte, hogy amennyiben Ausztria-Magyarország Szerbiát megtámadná, Bulgária 200.000 embert köteles Szerbiának a monarchia ellen rendelkezésére bocsátani; abban az esetben is, ha a monarchia csapatait az 1908-ban Törökországnak visszatérített novibazári szandsákba küldené. Tisza István gróf miniszterelnöknek ide vonatkozólag az volt a véleménye, hogy a szandsáknak Szerbiába és Montenegroba való bekebelezése nem képezhet okot és ürügyet a beavatkozásra.

A nevezett szövetségi szerződés azt is kimondotta, hogy a szerződésnek egyik példányát azzal a kéréssel küldik meg az orosz kormány, hogy azt tudomásul vegye és jóakaró figyelemben részesítse. Amidőn Poincaré francia miniszterelnök 1912 nyarán Pétervárott Szaszonov külügyminiszternél tett látogatásakor a szerződésről első ízben tudomást szerzett, kijelentette, hogy „ez a szerződés nemcsak egy Törökország, hanem egy Ausztria elleni háború magvát is magában hordja és egyszersmind megveti az orosz hegemóniának alapjait a szláv királyságok fölött“. Seton-Watson, a szláv—orosz érdekek egyik nyugati képviselője, a szarajevói merényletről írt munkájá-

ban hozzátette, hogy „a szerb—bolgár szerződést nagyjában Oroszország és különösen Hartwig belgrádi orosz követ befolyására hozták létre. Fontos megjegyeznünk azt, hogy Szerbia csupán azon feltétel alatt járult hozzá, hogy Bulgária katonai segítséget ígért neki északi határain abban az esetben, ha Ausztria-Magyarország beavatkoznék — nyilvánvalóan abban a feltevésben, hogy akkor Oroszország is beavatkozik és Szerbia ellenállását lehetővé teszi“. Ha jól értelmezzük a fenti szavakat, akkor azt következtetjük belőlük, hogy a háborút Oroszország, helyesebben Hartwig belgrádi orosz követ szervezte meg, hogy Szerbia csupán elfogadta e tervet, de csak azon feltétel alatt csatlakozott, hogy Ausztria-Magyarország beavatkozása esetén Bulgária legalább 200.000 embert ad, hogy a szerbek mindaddig tartassák magukat, amíg Oroszország katonai segítsége megérkezik.

A háború felelősségét tehát a cári Oroszország magára vállalta és ezzel minden olyan kombináció elesik, amely a világháborúért való felelősséget a cári Oroszország helyett más kormányokra és nemzetekre akarja áthárítani.

Ami Hartwig személyét illeti, arra nézve nagyon jellemző volt Griesinger báró belgrádi német követnek 1912 november 12-diki jelentése: „Filality román követ az osztrák követnek és nekem említést tett egy Hartwig úrral folytatott beszélgetésről. Oroszország Szerbiából szláv elővédet akar teremteni, amelynek Boszniát, Hercegovinát és *Magyarország déli részeit be kell kebelezni*. Románia érdekei ellen cselekszik, ha hűségesen kitart Ausztria-Magyarország mellett. Mert alkalomadtán csak kezét kell kinyújtania és *Erdélyt a maga részére elvennie*“. Azt hiszem, ezek után az a vád is elesik, hogy a háborút Magyarország idézte fel, mert húsz hónappal a háború kitörését megelőzően a cári Oroszország kínált Szerbiának és Romániának olyan osztozkodást, amely a háború felidézése nélkül nem volt elképzelhető és amelyben Magyarország nem támadni akart, hanem védekeznie kellett. Maiorescu román miniszterelnök a bukaresti diplomaták fogadásakor Waldthausen német követnek egyenesen megmondta, hogy az orosz kormánynak Hartwúgot nem volna szabad Belgrádban meghagynia, mit a német követ november 19-diki jelentésében kormányának tudomására hozott.

Köztudomású, hogy Hartwig ezek ellenére és ezek után is helyén maradt; annál inkább, mert ő voltaképpen az orosz hatalmi törekvéseknek exponense volt és mert az orosz kormányt csakhamar aggó

dalinak nyugtalanították, melyeknek elhárításánál Hartwigra nagy szükség lehetett.

A szerbek ugyanis a háború folyamán nemcsak szerb területet szállottak meg, hanem Albániát is birtokba vették, amelyet Ausztria-Magyarország és Itália közös megegyezéssel közös érdekerületnek tekintettek. A közhatalomnak az volt tehát az érdeke, hogy az albán nemzetet a többi balkáni nemzetek példájára függetleníthessék és a független Albániából a szerb csapatokat eltávolítsák. Berchtold gróf közös külügyminiszter azonban taktikai hibát követett el azzal, hogy e követelést nem az olasz kormánnyal együtt, hanem egymaga állította fel, mert a monarchiával együtt érdekelt Olaszország az *entente* védelme alatt álló *Balkán Szövetséggel* szemben biztos fedezékben maradt. Berchtold gróf helyette is megtette a javaslatot, ezzel azonban a velejáró kellemetlenségeket is magára kellett vennie. Ami a javaslatot magát illeti, azt viszont nem lehet osztrák-magyar akciónak tekintenünk, mert Itáliától eltekintve, a nagyhatalmak londoni értekezlete minden ellenmondás nélkül magáévá tette; úgyhogy a követelés Szerbiával szemben nem egyedül Ausztria-Magyarország, hanem az összes hatalmak nevében történt meg.

Másként állott a helyzet Pétervárott, hol a hatalmak helyett és Itália helyett a monarchiára haragudtak meg és Berchtold gróf javaslatát beavatkozásnak nyilvánítva, nyíltan Ausztria-Magyarország ellen fordultak. Eltekintve a galíciai határon történt csapatösszevonásoktól, az orosz kormány minden erejével Románia megnyerésére törekedett. Nikolajevics Miklós orosz nagyherceg elutazása után — mint Waldhausen német követ 1912 december 19-dikén jelentette — „az orosz követ Maiorescut egyenesen megkérdezte, vajjon Románia egy orosz—osztrák háború esetén semleges maradna-e, mint az a balkán-háborúban történt, mire a miniszterelnök kitérőleg válaszolt, amennyiben a háborút a két állam között kizártnak mondta“.

E kitérő válasz nem bántortalanította el az oroszokat, mert 1913 januárban egy, az egész vonalon megindult orosz akció vette kezdetét, amellyel kissé részletesebben kell foglalkoznunk, mert ez az akció egy második *Balkán Szövetség* megalkotását vonta maga után, amelynek éle már nem Törökország, hanem a monarchia ellen irányult.

Az akciót az tette szükségessé, hogy Albánia függetlenségének elismerése az első *Balkán Szövetséget* sarkaiból forgatta ki.

Nevezetesen az Adria mellől elvonult szerb csapatok Macedóniába özönlöttek, hol a szerb kormány az 1912-diki szerződések ellenére Bulgáriától követelt kárpótlást a veszteségekért. A bolgár kormány a szerződés megtartásához ragaszkodott, de a háborúban pótolhatlan vérvesztései voltak, Szerbia viszont Görögországgal szövetségbe vonult fel ellene, amely Szalonikét féltette a bolgároktól. Szaszonov orosz külügyminiszter egyre növekvő aggodalommal látta, hogy a szerb—bolgár szövetség, melyen az orosz hatalmi tervek egész épülete nyugodott, testvérháborúvá fajul és a monarchiával határos szerbek mellett foglalt állást, védelmükre pedig Románia támogatását igyekezett biztosítani. Hogy miért hagyta el a szláv Bulgáriát és állott a nem-szláv Románia mellé, annak okát abban találhatjuk meg, hogy Ausztria-Magyarország ellen fordulva, összehasonlíthatatlanul nagyobb értékkel bírt reánézve a monarchiával határos Szerbia és a pihent, a hármasszövetség fedezete alatt tartós békét élvező erős Románia, mint a sebektől vérző Bulgária. Sikerült is neki Romániának az első balkánháborúban megőrzött semlegessége fejében Szilisztriát biztosítania, mit a hatalmaknak egy Pétervárott megtartott értekezletén mint házigazda, Oroszország maga nyújtott át Károly királynak.

Az orosz kormánynak tehát reménye volt aziránt, hogy Bulgária helyett Romániát fogja csatasorba állítani és a pétervári szerb követ útján már azzal vigasztalta meg a szerbeket, hogy Ausztria ellen nyíltan segítséget ígért neki. „A külügyminiszter azt mondta tegnap nekem, hogy nagy sikereink után bízik erőnkben és azt hiszi, hogy megbírunk Ausztriával. Ez az, amiért jelenleg meg kell elégednünk azzal, hogy magunkat megtartsuk és a mai helyzetet csak ideiglenesnek tartjuk, mert a miénk lesz a jövő.”

Nyilvánvalóan abban a feltevésben mondta ezt Szaszonov, hogy Bukarestbe gurított rubeljeivel a román közvéleményt megnyeri és szintén a monarchia ellen fordíthatja.

Waldhausen bukaresti német követ csakugyan már 1913 január 11-dikén jelentette, hogy „Oroszország Romániában kémek útján Ausztria ellen izgat”. Quadt gróf athéni követ pedig 1913 március 1-diki jelentésében hozzátette: „Román ismerőseim egyike, ki most érkezett ide Bukarestből, azt beszéli, miszerint nagyon feltűnő, hogy az oroszok az utóbbi időben minden eszközzel azon dolgoznak, hogy Romániát a hármasszövetségtől lekapcsolják. Az orosz propaganda a népesség legalsóbb rétegéig kiterjed.”

Hogy ugyanígy kiterjedt a legmagasabb körökig is, arról Take Joneescu volt miniszterelnök emlékiratai világosítanak fel bennünket, aki 1913 újév napján Párison átutazva, azzal nyugtatta meg Poincaré francia miniszterelnököt, hogy „Franciaország és szövetségesei nem fogják maguk előtt találni a román hadsereget“. Mivel Marghiloman volt miniszterelnök emlékiratainak függelékében közli azt a kimutalást, hogy Take Joneescu számszerint milyen összegeket kapott a Bukarestbe irányított orosz rubelekből, azért kellő értékére szállíthatjuk le Take Joneeseunak azon vádját, hogy a háborút Tisza István gróf magyar miniszterelnök idézte fel. (*Marghiloman A.: Note politice 1897—1924. IV. kötet. Bukarest, 1927.*)

Igaz, hogy Maiorescu miniszterelnök nem azonosította magát az oroszbarát felfogással, de hogy az orosz kormány bízott abban, hogy szükség esetén nem az övé lesz a döntő szó, arra nézve világosságot derít az a levél, melyet Szaszonov külügyminiszter 1913 május 6-dikán Hartwig belgrádi követhoz intézett és amelyben kijelentette, hogy Szerbiára még egy háború megvívása vár, amely létét is kockára fogja tenni, mert „Ausztria haldoklását csak pár évre lehet meghosszabbítani“. A pétervári szerb követ 1913 május 13-dikán táviratilag jelentette: „Szaszonov újból azt mondja nekem, hogy a jövőre dolgozunk, mert Ausztriától sok területet fogunk kapni“.

Súlyos politikai hiba volt az, hogy ezek után a német birodalmi kormány a balkáni Hohenzollernekre való tekintettel (Károly román király és Zsófia görög királyné) Ausztria-Magyarországtól eltérőleg és Oroszországgal egyetértőleg Románia mellett és Bulgária ellen foglalt állást, mert ezzel a vele szemben álló ellenséges frontot erősítette meg. Románia ugyanis a *Balkán Szövetségbe* lépett és csapatait Szófia ellen küldötte, mely a minden oldalról beözönlő ellenséggel szemben védekezni nem tudván, békét kért.

A bukaresti békekonferencián már nyilvánvalóvá lett, hogy a második *Balkán Szövetség* — annak ellenére, hogy Románia 1883 óta szerződéses szövetségi viszonyban volt a monarchiával — Ausztria-Magyarország ellen volt irányozva. Hartwig — Delcassé pétervári francia nagykövetnek 1913 július 13-diki jelentése szerint — folyton az osztrák veszedelmet állította Pasics elé, ki azt válaszolta, hogy idevonaikozólag Oroszországtól vár támogatást. Venizelosz görög miniszterelnök Delcassé szerint arról biztosította Demidov herceg orosz ügyvivőt, hogy „a görög kormány Ausztria-Magyarország ellen Szerbia

mögé fog állani.“ Szerbia pedig a következő programot a bukaresti békekonferencián — Dard bukaresti francia ügyvivőnek 1913 december 2-diki jelentése szerint — akként állította fel, hogy Spalaikovics szerb delegátus a következőket mondotta: „Bulgáriának szorosan Szerbia és Románia mögé kell állnia, hogy megsegítsék e két hatalmat abban, *hogy nemzeti aspirációikat Ausztria-Magyarország rovására valósítsák meg.*“ Ezek alapján Pasics szerb miniszterelnök nyugodtan mondhatta röviddel azután, Marienbadban, Bogicsevics berlini szerb követnek: „Már az első balkánháború idején felidézhettem volna az európai háborút, hogy Boszniát és Hercegovinát megszerezem, de sajnáltam Bulgáriának nagyobb engedményeket tenni Macedóniában azért, hogy Boszniát és Hercegovinát megszerezhessek.“ Hogy a francia követek mennyire támogatták az orosz terveket, arra érdekes világot vet Waldburg gróf bukaresti német ügyvivőnek 1913 szeptember 16-diki sinaiai jelentése: „Míg az ellenszenv a barátságos szomszéd állam iránt tért nyert, francia és orosz befolyások jelentkeztek, melyek Schebeko és Blondel urakban buzgó támogatókká találtak. Különösen a francia követ fejtegette ki élénk tevékenységet Oroszország javára és hozzá kell tennünk, hogy ez nem maradt siker nélkül. Bár e szomszéd állam iránt szimpátia nem jött létre, de nem szabad elsiklani afölött, hogy Besszarábiát elfeledték, amíg ugyanakkor *majdnem minden román szeméi Erdélyre lettek irányítva.*“ Tschirschky bécsi német nagykövet 1913 december 19-dikén a következőket jelentette: „Jovanovics szerb követ úrnak, akivel Dumaine úr a legbensőbb érintkezésben van és akit a múltkor nekem is „teljesen lojálisának nevezett, a francia követ azt tanácsolta, miszerint Szerbia lehető leg-rövidebb idő alatt egyezzen meg Bulgáriával. A megegyezés alapját könnyen meg lehetne találni. Szerbia engedje át Istip és Kocsána területeket Bulgáriának azon ígéret ellenében, hogy Bulgária Szerbiát *Ausztria-Magyarország szerb területeinek megszerzésében támogatni fogja.*“ Waldhausen bukaresti német követ 1914 március 12-diki jelentésében beszámolt arról, hogy Tardieu — aki maga is részese-dett a párisi orosz nagykövetségtől a francia sajtó között szétosztott rubelekből — Bukarestben előadást tartott arról, hogy Románia *Elszász-Lotharingiája Erdélyben fekszik.* Károly román király azzal nyugtatta meg a német követet, hogy a franciák itt az oroszoknak akartak segíteni és szolgálatot tenni. Jagow német külügyi államtitkár 1914 április 18-dikán Tschirschkyhez intézett levelében azt írta,

miszerint Beldiman berlini román követ a következő nyilatkozatot tette: „a nép között orosz ügynökök és orosz rubelek dolgoznak. Bratianu miniszterelnök azt mondta Beldimannak, hogy becslése szerint a bukaresti orosz követ körülbelül egymillió agitációs alappal rendelkezik“.

Kétségtelen, hogy ez az izgatás nem maradt hatás nélkül.

Ezen hatások között szigorúan Magyarország területén játszódott le a máramarosi orosz izgatás, melynek leleplezése a magyarországi rutének között űzött nagyorosz propagandát éles megvilágításba állította. Kabalyuk Sándor, az „Alexej atya“ néven ismert orosz ügynök ítéletlevele szerint, akit a debreceni törvényszék 1914 március 3-dikán államellenes izgatásért ötödfél évre ítélt, vádolt nyíltan azt hirdette a rutén parasztoknak, hogy az orosz keleti egyházba való áttérés egyszersmind út az orosz uralom elismeréséhez. A cárért és családjáért mondandó imákat, röpiratokat és imakönyveket osztott szét a nép között. Maga is imádkozott a magyar uralom alól való felszabadulásért és titokban a *Russkaja Pravda* orosz hírlap számaint csempészte be, amelyekben ilyen közlések fordultak elő: „Itt az ideje, hogy fegyverrel folytassuk a harcot a Szent Oroszország igazságáért; Szerbiát Ausztria fenyegeti, de Oroszország a galíciai határon vonja össze csapatait“. Mindez 1912-ben, tehát a béke idejében történt.

A szerb izgatás adatai közül csupán Sztaiacs Vazul zombori tanítóképző-intézeti tanár esetét említjük meg, kit a szegedi törvényszék 1913 augusztus 5-dikén ötödfélévi börtönre ítélt. Sztaiacs 1912 nyarán tanítványait állami kedvezményrel délmagyarországi tanulmányútra vitte, de mikor a határhoz értek, váratlanul Szerbiába irányította őket. Amint utóbb kitudt, Sztaiacs titkos összeköttetésben állt a *Narodna Odbrana* szerb titkos egyesület titkárával, Pribicevics Milánnal és amint az útlevelelnélküli utasok Belgrádba érkeztek, az egyesület helyiségeibe vezették őket, hol „olyan dolgokat hallottak, melyeknek elmondását megiltották“. Azután Nisbe kiidték a diákokat, hol résztvettek egy katonai parádén, amelyen Sztaiacs nyílt helyen Pribicevics őrnaggyal beszélgetett. Nagyon érdekes megjegyeznünk azt, hogy a magyar királyi Kúria Sztaiacsot 1915 november 3-dikán, tehát a háború ideje alatt felmentette.

A román izgatásoknak az 1914 február 23-diki debreceni merényletet kell megemlítenünk, amidőn Miklóssy magyar görög-katolikus püspök hivatala egy postán érkezett bombától a levegőbe repült és a

püspök helyettese, titkára és barátja áldozatul estek a robbanásnak. A bomba küldője az orosz származású Catarau, a bukaresti katonai akadémia tanára volt, kit azután a letartóztatás elől a román hatóságok szöktettek meg. Marghiloman emlékiratai szerint a román kormány Kairóba, onnan pedig felfedezésekor Kitchener lord védősége útján szöktette tovább és tíz állam kormánya előtt titkolta el az orosz-román Catarau személyét, amíg a háború ki nem tört. (*Marghiloman* id. m. I. kötet. Pag. 537.)

1914 elején tehát Oroszország támadása már a küszöbön állott.

Nyíltan megmutatták ezt Oroszország fegyveres készülődése és csapateltolásai, de különösen megmutatták az 1914 júniusi események, amelyekből a háború kirobbant.

II. Miklós cár egész családjával Konstanzába látogatott, hogy Romániát megnyerje és három okiratszerű bizonyíték áll rendelkezésünkre, hogy e találkozón Ausztria-Magyarország megtámadásáról szó volt. Az első okirat Bronsart őrnagy bukaresti német katonai attasé 1914 június 19-diki jelentése, amely szerint „egy Apraxin gróf állandóan jelenlevő vezérkari tisztekel társalgóit és azt mondta nekik, hogy *Románia egy-két év alatt megkaphatja Erdélyt Oroszország segítségével*“. A másik okmány Szasonov külügyminiszter 1914 június 24-diki jelentése II. Miklós cárhoz, amely szerint a konstancai találkozón megkérdezte Bratianu román miniszterelnököt, „milyen lenne Románia magatartása egy Oroszország és Ausztria-Magyarország között elkövetkező fegyveres összetűzés esetén?“ A harmadik okirat Berchold gróf közös külügyminiszter átirata Tisza István gróf miniszterelnökhöz, melyben értésére hozza, hogy Szasonov és Bratianu június 16-dikán egy gépkocsin Brassó irányában Magyarországra jöttek és az orosz külügyminiszter megmutatta Bratianunak azt a földet, amelyet Románia Oroszország segítségével megszerezhet. Ez utóbbit német diplomáciai okmányok is megerősítették, de kénytelen volt megerősíteni maga Szasonov külügyminiszter is, ki emlékirataiban az esetet a következő szavakkal mondotta el: „Bratianu azzal az óhajjal, hogy fogalmat nyújtson nekem a Kárpát-vidék szépségéről, annak pompás erdőivel, a határ egyik pontja felé vitt engemet, amelynek nevét elfeledtem. Rövid tartózkodás után az automobil a honvédség néma csodálkozása mellett átment a határon és pár verszlnvire magyar területre hatoltunk. Mikor Erdély földjére léptünk, mindkettőnk agyán valószínűleg ugyanaz a gondolat villant át,

nevezetesen az, hogy román földön vagyunk, mely a magyar uralom alól való felszabadítását várja. De nem cseréltük ki e gondolatot, mert még nem jött el az idő, hogy nyíltan beszélhessünk. Ez az erdélyi kirándulás egy, ha előre át nem is gondolt megszilárdulása volt az Oroszország és Románia között megérlelődő politikai szolidaritásnak. (*Szaszonov D. S.: Sechs schwere Jahre.* Berlin, 1927. Pag. 136—137.)

Két héttel azután, 1914 június 28-dikán Ferenc Ferdinánd trónörököszt Szarajevóban meggyilkolták és a szerbektől közzétett adatok szerint a gyilkosságba úgy a szerb kormány, mint a belgrádi orosz követség be voltak avatva.

Mindezek alapján semmi kétséget nem szenved az, hogy 1911 óta egy szervezen felépített, egyre határozottabb és fenyegetőbb orosz támadással állunk szemben, amely a világháborút merész következetességgel, habozás nélkül kiváltotta. A trianoni békeszerződésnek az az indokolása tehát, hogy Magyarország a háború felidőzésében való részessége miatt bűnhődik, tarthatatlan, mert a háborút nem Magyarország idézte fel, hanem Magyarország volt az áldozat, mely ellen Oroszországtól és szövetségeseitől már a szarajevói merénylet előtt háború és fegyveres támadás terveztetett, hogy birtokállománya felosztassék.

Ugyanígy elesik az a feltevés, hogy Ferenc Ferdinánd trónörököszt nem szerbiai szerbek, hanem osztrák alattvalók ölték meg, mert a merénylet irányítása Jovanovics szerb miniszter bevallása szerint Belgrádból történt, sőt a kérdéssel a szerb kormány maga is több ízben foglalkozott.

Ugyanígy elesik az a nyugateurópai emberek tudatlanságára épített ráfogás, hogy a merényletet Tisza István gróf miniszterelnök maga követte el.

A világháború előkészítésével járó felelősség ezek után végérvényesen a cári orosz kormányon nyugszik, mely a második balkánháborút diadallal befejező Szerbiát és Romániát Ausztria-Magyarország ellen tolta előre, annak trónörökösét megölette s annak területét másoknak Ígérte oda.

III. A magyar kormány felelőssége a háborúért

A magyar kormánynak és vezetőjének, Tisza István gróf miniszterelnöknek felelőssége a világháború felidézéséért nem a világháborúval együtt keletkezett, ami már magában véve is felkelti a figyelmet aziránt, hogy a vád eredetével és indokaival foglalkozunk.

A háború kitörésekor, 1914 nyarán Tisza István gróf nevét a nagy politikában sehol sem emlegették, aminthogy Ausztria-Magyarország vezető kormányfőirai között a magyar kormány elnökének talán a legkevesebb alkalmá és lehetősége nyílt aziránt, hogy nevét a külföld megismerje. Tisza gróf nevét két körülmény vetette fel és vetítette éles megvilágítással a nyugati közvélemény elé. Az egyik körülményt abban kell keresnünk, hogy amidőn 1916-ban a szláv— orosz propaganda vezető emberei és ügynökei Kelet-Európát felosztották, Magyarország kétharmadrészének elszakítását maguk is feltűnőnek tartották. Amidőn a Romániába menekült erdélyi agitátorok közül, akikről Marghiloman román miniszterelnök emlékirataiban többször megemlíti azt, hogy az orosz rubelt mindennél előbbre tette és akiknek Erdély képviselőjében — krétai precedens nyomán — a román parlamentbe való beválasztása éppen a román politikusok ellenkezése folytán hiúsult meg, Lucaciu 1915 elején egy dunai gőzhajón a bolgárok érdekében agitáló Buxton-fivéreket kérdezte meg, azok azt mondták neki, hogy „Anglia sohasem fogja megengedni azt, hogy Magyarországhoz nyúljanak. Anglia számít Magyarországra, mert erős, 20 millió lakosa van és vallása mindig elválasztja őt Oroszországtól, míg a románok kevesen vannak és vallásuk hasonlít az oroszokéhoz“. Midőn a car Konstanzába ment, azt mondta: „hítsorsosaimhoz jövök“, tehát nem a szlávoktól eltérő latin jelleget kereste a románokban, hanem az egyházi jelleget, mely őket az oroszokkal összekötötte.

Ezek a román hitsorsosok ugyanis a szerbekkel együtt elfogadták a cár egyházi és politikai felsőségét és éppen ezért kezdtek aggódni: vajjon a nyugati kormányok szentesítik-e Magyarország fel-darabolását abban a formában, amint azt a szláv—orosz érdekek ügy-nökei 1915-ben megrajzolták. Ezért tartotta szükségesnek a szláv—orosz érdekek szolgálatában álló Seton-Watson 1916-ban a *New Europe* című propagandalap megindítását, melynek célja éppen a szláv—orosz tervek megismertetése, népszerűsítése és a nyugati közvélemény-től való elismertetése volt. Ezért választotta 1916-diki propagandamü-vének címéül a „Germán, Szláv és Magyar“ nevet és írta meg benne, hogy a háború főoka Magyarország volt, mely Bécsen keresztül Ber-linnel fogott kezét.

Magyarországnak tehát bűnösnek kellett lennie és pedig a főbü-nösnek, hogy így a reá mért aránytalanul súlyos büntetés is indokol-ható legyen. Ezért kellett Magyarországot 1916-ban kiemelni a mon-archia dualisztikus rendszeréből, amely 1914-ben még eltakarta; és ezért kellett kiemelni és a világ elé állítani az ismeretlen Magyaror-szágnak addig ismeretlen miniszterelnökét, hogy arról a hiszékeny külfölddel a háború szándékos felidézését elhitesseék.

Így fedezte fel és állította Benes Edvárd 1917-ben kiadott rö-pirátában, hogy az 1914 júliusi osztrák-magyar koronatanácson „Tisza és a magyar nemesek erőszakolták ki a háborút“. Így tette hozzá a román Take Jonescu, kinek a bukaresti orosz követség rubeljeiről kiállított nyugtáit Marghiloman közzétette, ugyancsak 1917-ben, hogy „a világháború főszervezője Tisza gróf volt; az általános mérsárlást ő provokálta“. És így folytatták tovább a következtetést egészen addig, hogy Ferenc Ferdinándot is Tisza ölelte meg azért, hogy a világhábo-rút kitörni segítse és egészen addig, hogy a trianoni szerződés a bűnös Magyarországot ehhez a rejtendő bűnhöz szabott és megérde-melt rejtendő büntetéssel sújtotta.

A vád történetében fordulópontot jelentett az, mikor az 1918 novemberi forradalom után a szocialista kutatók a bécsi és berlini levéltárakba nyomultak és a legtitkosabb aktákat halomszámra dob-ták a világ elé, hogy a háborúért felelős és bűnös császárokat és kor-mányaikat leleplezzék. Az így kiadott új Osztrák Vörös Könyvből azonban nyilvánvalóvá lett az, hogy 1914 júliusban semmiféle korona-tanácsot nem tartottak, a megtartott közös miniszteri értekezleteken semmiféle magyar nemesek részt nem vettek, az egyetlen magyar,

Tisza gróf miniszterelnök pedig Magyarország nevében az egész közös kormányzattal szemben a végsőkig ellenezte Szerbiának katonai úton, háború útján való megbüntetését.

Tisza István gróf a szarajevói merénylet idején geszti birtokán volt és csak harmadnap, június 30-dikán jutott Bécsben az uralkodó elé, hogy neki a magyar kormány részvétét nyilváníthassa. Ott értesült arról, hogy Berchtold gróf közös külügyminiszter Szerbia katonai megfenyítését tervezi, amiről egyébként Viviani francia miniszterelnök 1922-ben akként nyilatkozott, hogy azt egészen természetesnek tartotta. Tisza gróf azonban a katonai megfenyítésnek ellene volt, mert az, véleménye szerint, Oroszország fegyveres támadását és az európai háborút váltotta volna ki és Berchtold gróf előtt élőszóval, az uralkodó előtt pedig július 1-dikén felterjesztésben tiltakozott a terv ellen. „Berchtold gróffal szemben“ — jelentette az uralkodóhoz intézett felterjesztésében — „semmi titkot nem csináltam abból, hogy ezt végzetes hibának tartom és a felelősséget semmiképpen nem oszthatom. Először is eddig még nincsenek kielégítő támpontjaink arra nézve, hogy Szerbiát felelőssé tehesük és a szerb kormány esetleges megnyugtató nyilatkozatai dacára ezzel az állammal háborút provokáljunk. Az elgondolható legrosszabb locus standink lenne, az egész világ előtt békebontóknak tűnnénk fel és a legkedvezőtlenebb körülmények között kezdenénk egy új háborút.“ Mivel július 2-dikán Tschirschky német nagykövet is hasonló értelemben nyilatkozott. Berchtold gróf tervével együtt el volt szigetelve.

Hogy Szerbia megfenyítését biztosítsa, a közös külügyminiszter még július 2-dikán Ferenc József nevében Vilmos német császárhoz levelet fogalmazott, melyben Szerbia megfenyítését bejelentette és amelyet véleményezés végett Budapestre is megküldött. Mielőtt azonban Tisza gróf módosítást kívánó távirata megérkezett, július 4-dikén a levél eredetijét Hoyos gróf útján Berlinbe küldötte, hol az 5-dikén a császár elé került, ki a maga részéről megígérte, hogy Ausztria-Magyarország eljárását Szerbiával szemben magáévá teszi. Tschirschky német nagykövet ilyen értelemben kapott utasítást és most már csak Tisza István gróf megnyerése volt hátra.

Így ült össze a július 7-diki közös miniszteri értekezlet, melyen az elnöklő Berchtold gróf már a két szövetséges uralkodó állásfoglalása alapján javasolta Szerbia katonai megfenyítését. Magyarország miniszterelnöke azonban határozottan kijelentette, hogy „egy előzetes

diplomáciai akció nélküli meglepő támadáshoz Szerbia ellen, amint ez tervbe vétetni látszik, és sajnálatosképpen Hoyos gróf útján Berliuben is megbeszéltetett, sohasem járulnék hozzá“. Bár Tisza gróf e nyilatkozatával az összes jelenlevőkkel szemben magáramaradt, július 8-dikán egy második felterjesztésben jelentette ő Felségének: „Nem voltam abban a helyzetben, hogy ahhoz a tervhez egész terjedelmében hozzájárulhassak . . . h o g y a felelősséget Szerbiának tervezett katonai megtámadásáért magamra vegyem“. A másnap Budapesten megtartott magyar minisztertanács a felterjesztésben foglalt álláspontot egyhangúlag magáévá tette és felhatalmazta a miniszterelnököt, hogy a magyar kormányt a kiegyezési törvény alapján megillető befolyást „az általa jelzett elvi alapon és irányban érvényesítse“.

Ellenséges oldalról felvetik Tisza István gróf ellen azt, hogy a július 19-dikén megtartott második közös miniszteri értekezleten a fenti álláspontját feladta és hogy a háború mellett foglalt állást. Ha tehát következetes akart maradni elveihez, akkor le kellett volna mondania.

Kétségtelen, hogy Tisza gróf a jelzett értekezleten maga sem volt ellene Szerbia katonai megfenyítésének. Arról is lemondunk, hogy e frontváltást a szerb kormánynak ma már az egész vonalon megállapított bűnrészességével igazoljuk, mert akkor a ma ismert bizonyítékok még nem voltak ismeretesek.

Tisza gróf igazolását elsősorban abban kell keresnünk, hogy Szerbia megfenyítése, az ő felfogása szerint, Oroszország fegyveres beavatkozását vonhatta maga után. A máramarosi orosz izgatás, a szerb és román kormányoknak a pétervári utasításokhoz való igazodása, Oroszország fegyveres készenléte és nyílt fenyegetőzése azt mutatták, hogy a Szerbiát megfenyíteni akaró kormányoknak Oroszország haderejével kell számolniuk. Ebben Tisza gróf lényegesen különbözött a közös minisztertanács és a vezérkar felfogásától, mely a szerb hadjáratban csak a szerb hadjáratot látta és később Oroszországról tudomást sem véve, a monarchia haderőinek jelentékeny részét Szerbia ellen küldötte. Tisza István gróf július elején vette kézhez Berchtold gróf közös külügyminiszter átiratát Szaszonov és Bratianu brassói kirándulásáról és ez csak megerősítette abban a felfogásban, hogy a gyors és végzetessé válható elhatározásoktól való tartózkodás nem fölösleges.

Hogy tehát álláspontját ennek ellenére is megváltoztatta, nem

abban kell keresnünk, hogy minden külső ok nélkül, a maga tetszése szerint változtatta meg azt, amint ellenséges oldalról hitték és állították. Tisza nem az az ember volt, aki a maga álláspontját feladni és elhagyni szokta; őt a támadások még csökönyösebbé tették és akkor az egész világgal szembeszállva, képes volt a maga felfogása mellett síkra szállani. Álláspontjának megváltoztatását olyan körülmény látszik igazolni, amely — Tisza egyéniségét ismerve — reá döntő befolyást gyakorolt. Az egyik körülmény Magyarországnak a cári Oroszországtól tervezett fegyveres megtámadása volt. Tisza István gróf nem lett volna Tisza István gróf, ha nemzetének élet-halállicrában, az orosz támadásnak és esetleg megszállásnak előestéjén, a nemzet helyett az ellenséges kormányok mellé áll. A másik körülmény az volt, hogy a vezérkarnak Szerbia ellen fordulását és a Kárpátok egész vonalának abszolút védtelenségét látva, ebben az idegeket megőrlő tudattal átszenvedett időben Magyarország magáramaradottságában elfogadta Németország kormányának azt a biztosítását, hogy Magyarországot nehéz önvédelmi harcában támogatni fogja.

Ettől kezdve a magyar nemzet nem állott egyedül az orosz lavinával szemben és ebben a beállításban kell tekintenünk Tisza gróf „megtérését“, amint a franciák Tisza gróf eljárását nevezik. Magyarország felelős miniszterelnöke azonban a július 19-diki közös miniszteri értekezleten is csak azzal a feltétellel járult hozzá a Szerbiához intézendő ultimátumhoz, ha előbb egyhangúlag kimondatik, hogy a monarchia „Szerbiából egy darabot sem fog anektálni“. A határozat csak nehezen ment keresztül, mert az értekezlet csak a kis Szerbiát látta maga előtt; az orosz támadásra figyelő Tisza gróf azonban rendületlenül megmaradt kikötése mellett, hogy az önvédelmi harc előestéjén elhárítson magáról és nemzetéről minden vádat és gyanút, mely a háború felidézésével összefügghet.

Lehetetlen ez állásfoglalást össze nem hasonlítani a szuronyerdővel, mely a cári Oroszország mérhetlen síkságain Magyarország felé közeledett és melynek élén Szasonov orosz külügyminiszter ugyanazon a napon, július 19-dikén körtáviratban közölte a kormányokkal, hogy „ha Pétervárott bármilyen mérséklő akciót kezdenek, mi azt előre elutasítjuk“.

Tisza István grófnak a Magyar Tudományos Akadémiától kiadott leveleiben több olyan helyre akadhatunk, amely az ő elhatározásának indokolását mutatja. Így 1914 augusztus 26-dikán unokahúgának, Zeyk

Margitnak azt írta, hogy lelkiismerete nyugodt, mert a hurok már nyakunkon volt; a galíciai visszavonulás után pedig maga figyelmeztette a németeket arra, hogy az önvédelmet egyedül a német támogatás kilátásba helyezése tette lehetővé. Ennek a figyelmeztetésnek lett következménye a német csapatok megjelenése a Kárpátok védelmére.

A magyar kormány befolyása különben a július 19-diki határozattal megszűntnek látszott.

A július 23-diki magyar minisztertanács tudomásul vette a belgrádi ultimátum átadását, Balogh Jenő igazságügyminiszter a *Külügyi Szemle* 1925-diki évfolyamában közzétett nyilatkozata szerint azonban csak utólag értesült arról, hogy Giesl báró a szerb választ nem fogadta el és a diplomáciai összeköttetést megszakította; ugyanígy utólag értesült arról is, hogy az uralkodó a mozgósítást elrendelte, a politikai felelősséget azonban vállalta azért, hogy a mozgósítás után sem mondott le. Giesl Vladimir báró 1927-ben kiadott emlékirataiban még ennél is többet mond, mert az ultimátum átadása előtt a magyar miniszterelnökkel személyesen érintkezett. „Mindent el kell kerülni” — mondotta neki Tisza István gróf, — „ami Szerbia szuverén jogait sértené és további következményeiben talán háborúhoz vezetne. De ha ezt akarnák, akkor a királynak másik minisztert kellene választania”. (*Giesl Vladimir báró: Zwei Jahrzehnte im Nahen Orient*. Berlin, 1927.) Hogy maga maradt a kormány élén, azt a cári Oroszország nyílt fegyveres támadása indokolta meg, mert ha Tisza gróf lemondott volna is, érvényben maradt volna az 1914 július 24-diki orosz minisztertanácsnak azon határozata, hogy a cárt a mozgósítás elrendelésére kérte s ezzel a monarchia és Szerbia között függőben levő és még el nem döntött ügyben hivatlanul és a maga elhatározásából, az egyik fél javára, fegyverrel kész volt beavatkozni.

Mert a háború felidézésében a cári Oroszország előzetes elhatározása volt az irányadó.

IV. A hadicélok diplomáciája

Egy békeszerződés előkészítésében az irányítás szerepe a hadicélokon szokott nyugodni; azok alkotják a programot és a célt, melyet a háború végrehajt és biztosítani akar.

Ami Magyarország hadicéljait illeti, arra nézve Tisza István gróf már a háborús veszedelem napjaiban akként nyilatkozott, hogy a magyar kormány semmiféle területre nem tart igényt. Mindenki tudta, hogy ez mit jelentett. Azt, hogy Magyarország, melyben a magyarság aránya hosszú századok óta elsőízben csak az 1910-diki népszámláláskor haladta meg ismét a lakosság felének számát, nem óhajtotta olyan területek megszerzését, melyek a nem-magyar lakosság számát megnövelik; és megnövelik akként, hogy az új lakosság mögött a határokon túl fajrokon lakosságok és nemzetek helyezkednek el. Amidőn a háború első évének eredményeként a cári Oroszország katonai ereje összeomlott és 1915 nyarán Lengyelország felszabadítása megtörtént, annak későbbi sorsát abban a nem szerencsés megoldásban vélték megszabni, hogy Orosz-Lengyelországot Ausztria és Poroszország egymás között osztották volna meg. Galicia megnövelése viszont Ausztriát oly erős nem-német többséggel ajándékozta volna meg, hogy Tisza István szükségesnek vélte, miszerint az Osztrák Császárság terhében a magyar állam is osztozkodjék. Amennyiben tehát az az északi szlávok bekapcsolásával német—cseh—lengyel alakulattá lett, melyben a németiség hegemoniáját csak a Német Birodalom szövetsége biztosította, Magyarország a délszláv tartományok — Dalmácia és Bosznia-Hercegovina — bekapcsolásával, illetőleg az említett régi tartományoknak visszaszerzésével egy a délszlávokat lekötő magyar—délszláv alakulattá lett volna. Kétségtelen, hogy ez a vállalkozás a magyarságra nézve súlyos áldozatot jelentett, amit még megnövelt volna az, hogy az orosz hatalom összeroppanása követ-

keztében Szerbia és Románia is Magyarországhoz igazodott volna, úgyhogy a magyarságnak egy szerb—horvát problémán kívül a román kérdés megoldását is vállalnia kellett. Mindezek a már éles körvonalakban jelentkező lehetőségek azonban a monarchia határain belül mozogtak. Szerbia sem mondhatja el azt, hogy a magyar kormány Szerbia meghódításának gondolatával ment bele a háborúba, mert az okmányok éppen azt bizonyítják, hogy Tisza István gróf a magyar királyi kormány nevében minden annexió ellen tiltakozott. Senki, sem bizonyíthatja be azt, hogy a magyar kormány ettől az állásponttól a háború folyamán eltért, mert a magyar kormány hadicéljai a háborút megelőzően fennálló politikai határokat nem érintettek. A magyar kormány egyetlen hadicélja pusztán az önvédelem és a Magyarország ellen felvonuló rettentő támadás elhárítása volt.

Ez a támadás minden ízében a fennálló politikai határok erőszakos megváltoztatására törekedett, aminthogy az ellenséges hatalmak hadicéljai a háborút megelőzően fennállott és nemzetközi szerződéssekkel biztosított európai státusquó felforgatására törekedtek.

Szaszonov orosz külügyminiszter a júniusi brassói kirándulás emlékeként már júliusban nyíltan fegyveres beavatkozásra kérte Romániát és Erdélyt ígérte oda neki. Röviddel a háború kitörése után, 1914 augusztus 7-dikén már közölte is Izvolszkij párisi nagykövettel azt a szerződéstervezetet, amelynek értelmében „Románia kötelezi magát, hogy ezen egyezmény aláírásától kezdve minden katonai erejével részt vesz Oroszország akciójában Ausztria-Magyarország ellen“. Oroszország viszont „kötelezi magát, miszerint az Ausztria-Magyarország elleni háborút előbb nem hagyja abba, míg az Osztrák-Magyar Monarchiának románoktól lakott részeit a román koronával nem egyesíti“. A párisi orosz nagykövetség már másnap közölte, hogy a francia kormány az egyezményhez hozzájárult és ezen az alapon jött létre október 1-dikén a bukaresti orosz—román egyezmény, melyben Bratianu Jonel miniszterelnök az orosz ajánlatot és vele Magyarországnak románoktól lakott területeit Oroszország kezébe elfogadta.

Szaszonov orosz külügyminiszter és Diamandi pélvári román követ egyezményére támaszkodva jelentette ki Bratianu a párisi békekonferencián, miszerint Románia voltaképpen sohasem volt semleges. Ami alig jelentett mást, minthogy Románia felelős kormányelnökének nyilatkozata szerint a háború első percétől kezdve Szerbiával együtt a monarchiával szemben háborús viszonyban levő államnak volt

tekinthető. Annak ellenére, hogy a román kormány az 1883 óta fennálló és utoljára 1913-ban megújított szövetségi szerződést, mely őt Ausztria-Magyarországhoz fűzte és amelynek útján jelentékeny előnyöket élvezett, egyidejűleg felbontotta volna, tehát ugyanazon időben két egymással háborúban szembenálló ellenségnek volt szövetségese.

A cári Oroszország viszont a szerb és román hadicélok megszerzésével, amelyeknek elérésére Szerbia és Románia kormányai Oroszország fegyveres támogatása nélkül sohasem gondolhattak volna, hatalmi terveinek megvalósítását keresve kész volt nyíltan és az egész világ előtt magára venni a rettentő felelősséget a háború felidézéséért.

Magyarország szempontjából rendkívül fontos volt az, hogy déli szomszédai orosz védelem alatt nyílt támadásba mentek át; a kérdésnek súlypontját azonban eszerint kétségtelenül nem az eszközül felhasznált két balkánállamban, hanem Oroszország hadicéljában kell megkeresnünk, amelyre vonatkozólag Oroszország barátai és megbízottai maguk értékes adatokat szolgáltattak.

Ma már az adatoknak egész tömege áll rendelkezésre abban az irányban, hogy a szláv—orosz propaganda egyik támadási vonala 1911 óta Észak-Magyarországon át futott nyugat felé. Az angolok maguk derítették fel 1914 elején azt, hogy Kelet-Galicia ruthénjei már a háború előtt az oroszokhoz pártoltak át és hogy titkos orosz megbízottak vezették az orosz csapatokat Krakkó felé. Ugyanígy keltek át e megbízottak a Kárpátokon és váltották ki az 1911-diki máramarosi port, melynek tanúsága szerint magyarországi ruthének estek áldozatul az orosz izgatásnak. Amíg az oroszok a magyarországi rutliéneket kelet felől igyekeztek a szláv—orosz előnyomulásra előkészíteni, addig a csehek hatalmas propagandát fejtettek ki abban az irányban, hogy a magyarországi tótokon keresztül igyekezzenek összeköttetésbe jutni az oroszokkal. A tótok a magyar igazgatással nem voltak megelégedve, de amint utólag kitűnt, a cseh benyomulással szemben sem tudták kulturális függetlenségüket megmenteni és ez megkönnyítette azt, hogy a csehek a magyarországi tót és ruthén területeken keresztül, bár csak gondolatban, az oroszokkal egyesülhessenek.

Ez volt az a program, amelynek Masaryk Garrick Tamás prágai egyetemi tanár a szláv—orosz propagandának angol és francia barátait meg akarta nyerni. Ezért utazott a háború kitörése után, 1914 októberben Rotterdamba, hol, amint emlékirataiban leírta és amint azt

Seton-Watson a *Review of Reviews* londoni folyóirat 1923-diki évfolyamában a maga részéről is megerősítette, egy kis szállodában alkalma nyílt angol barátaival, köztük Seton-Watson londoni professzorral találkoznia. Seton-Watson két napig hallgatta Masaryk előadását az új Európáról és azt mondta, hogy mindaz, amit akkor hallott, a békeszerződésekben az utolsó pontig megvalósult. Hogy mi volt az a változás, amit Masaryk Seton-Watson szerint bölcs előre-látással annyira előrelátott, hogy „nincs még egy államférfi Európában, aki évek múlva, egy nagy háború eredményeként ekként előrelátta volna mindazokat a változásokat, melyek Európában végbe-mentek“, arra nézve kellő tájékoztatást nyújt nekünk az az „Emlékirat, melyet Seton-Watson ezen beszélgetés alapján az angolországi hatóságok tájékoztatása végett elkészített“ és amelyet a *Slavonic Review* londoni folyóirat 1925-diki évfolyamában találhatunk meg. Eszerint Csehország maga részére igényelte Felső-Magyarországot a Morva folyó torkolatától az Ipoly folyó torkolatáig, a Csallóköz kivételével; a határvonal az Ipoly mellett északra fordult és az Ipolyt követte annak torkolatáig, honnan a magyar—tót, később a tót—ruthén nyelvhatár mentén vonult kelet felé. Az emlékirat szerint a csehek Pozsony és Kassára tartottak igényt, Ungvárt, Munkácsot és Máramarosszigetet pedig Oroszország birtokában óhajtották látni. Seton-Watson a hallottakat írásba foglalta és elválásuk után az angol kül-ügyi hivatalhoz juttatta el.

Nem egészen így mondta el az esetet emlékirataiban Masaryk, mert nem csinált titkot abból, amit Seton-Watson elhallgatott. Masaryk azt mondta, hogy Rotterdamba érkezve levelet írt barátainak, Seton-Watsonnak, Wickham Steednek, a londoni *Times* volt bécsi levelezőjének és a francia Denis Ernestnek; hogy Seton-Watsonnal találkozva, két napon át ismertette és megvitatta vele „nemzeti programját és akcióterveit“. „Drága barátunk Londonba való visszatérése után az általam előadottak alapján nyomban kidolgozott egy memorandumot, melyet a londoni, párisi és pétervári szövetséges kormányok megkaptak. Vinogradov oxfordi professzor, ki akkor Pétervárra utazott, személyesen nyújtotta át azt Szaszonovnak.“ Hogy Seton-Watson a memorandumban tovább ment annak leírásánál, amit Masaryktól hallott, azt Masaryk a következő szavakkal mondta el emlékirataiban: „Steed és Seton-Watson urak nagy érdemet szereztek felszabadulásunkban, nemcsak azért, hogy programunkat a Northcliffe-csoport lapjai-

ban propagálhattam és hogy két barátunk befolyása útján minden befolyásos londoni körbe bejuthattam, hanem azáltal is, hogy úgy Mr. Steed, mint Mr. Seton-Watson a mi programunkért harcoltak és mint angol politikusok és írók, az osztrákellenes programot szintén magukévá tették“.

Ennél klasszikusabban sehol sem találjuk meg azt a megállapítást, hogy a két angol politikus a szláv—orosz hatalmi programú nyugati ügynökévé lett. E program az orosz származású Vinogradov professzor útján már 1914 őszén Szaszonov kezeibe, tehát a legilletéke-sebb helyre került. Izvolszkij párisi orosz nagykövet azonban már december 14-diki jelentésében szintén hivatkozott egy Masaryk-féle memorandumra, úgyhogy feltehetőleg ő is kapott valamit, amit Masaryk emlékirataként Pétervárra küldött.

Izvolszkijt azonban nem csupán a cseh tervek és aspirációk érdekelték, mert ugyanehhez a jelentéshez több mellékletet csatolt, melyekben Supilo Franjo a szerb terveket és aspirációkat ismertette.

Supilo neve nem volt ismeretlen a magyar hatóságok előtt. A dalmát születésű hírlapíró szerbbarát propagandája miatt kénytelen volt az osztrák hatóságok elől Fiúméba menekülni, hol *Novi List* című lapjában ugyanennek az irányzatnak csinált propagandát. Bár magyar területen és magyar hatóságok védelme alatt élt, 1907-ben már Atanackovics szerb tábornokkal folytatott megbeszéléseiben Fiúmét, Horvát-Szlavonországot, Dalmáciát és Bosznia-Hercegovinát Szerbiának kínálta fel és a propaganda céljaira 100.000 frank kölcsönt kért Szerbiától. A háború kitörése után Olaszországon keresztül Párisba menekült és Izvolszkijhoz benyújtott emlékirataiban már nemcsak az említett területeket kínálta fel a szláv—orosz propagandának, hanem Dél-Magyarországot is Pécs—Mohács—Szabadka—Zenta vonaláig. Az így megalkotandó nagyszerb államot „testvérhatalmunknak, a nagyorosz nemzetnek segítségével és védősége alatt“ akarta megalakítani, mert „Szerbia, különösen az utolsó években, mindig biztosítékait szolgáltatva annak, hogy egy ilyenféle politikai alkotás feladátára képes, Oroszországnak pedig kötelessége, hogy a szláv elmének ezen szervezkedését fenntartsa“. Abból a körülményből, hogy Seton-Watson a Párisban elhalt Supilóról oly meleg részvétellel írt nekrológot a *New Europe* 1917-diki évfolyamában és hogy vele való érintkezéseire hivatkozott, nyilvánvalóan következik, hogy Masaryk és Supilo memorandumai, Vinogradov pétervári utazása és Izvolszkij nagykövet jelen-

tesei már 1914 őszén egy harmonikus együttműködésnek félreismerhetetlen jelei voltak, amely együttműködésben a vezetős szerepet az orosz hatalom előretörése és hatalmi tervei, a cseheknek és szerbeknek a német—osztrák—magyar front mögött ezen orosz hatalomhoz való csatlakozása vitték és hogy ezen szláv—orosz tervek nyugati képviselőtét Seton-Watson, Steed és Denis Ernest vállalták el.

Ez a megállapítás azonban korántsem volna teljes, ha nem egészítenénk ki azzal a megállapítással, hogy a cseh—szlovák és délszláv egységek megalkotásának tervei nem akként fogandók fel, hogy az ausztriai csehek és a magyarországi tótok, az ausztriai és magyarországi szlovének, horvátok és szerbek egy csehszlovák és egy délszláv konföderáció megalkotására törekedtek, mert ez a tényekkel homlok-egyenest ellenkeznek. A tényállás az volt, hogy a magyarországi tótokat az ausztriai csehek akarták meghódítani és a magyarországi szerbeket a szerb királyság igyekezett annektálni a szlovénekkel, az ausztriai és magyarországi horvátokkal és szerbekkel együtt. Tehát egy Nagy-Csehországról és egy Nagy-Szerbiáról volt szó. Űgy, amint azt Denis Ernest francia professzor 1915-ben megjelent *La Grande Serbie* című munkájában megírta. A cseh—tót és a szerb—horvát—szlovén fogalmak és elnevezések csak 1916-ban kerültek forgalomba, mikor a cseh és szerb propaganda már az önrendelkezés jogának felhasználásával kereste a régi és változatlanul megtartott annexiós tervek biztosítását.

Hogy Szaszonov orosz külügyminiszter szemmel láthatólag magáévá tette a párisi és londoni javaslatokat, melyeket Izvolszkij és Vinogradov hozzájuttattak, azt Paléologue Maurice pétervári francia nagykövet feljegyzései (*La Russie des Tsars 1914—1916*) bizonyították. Paléologue ugyanis 1915 első napjaiban Ausztria-Magyarországnak a háborúból különbéke útján való kikapcsolása iránt tett javaslatot, mire Szaszonov röviden és érthetően azzal az elutasítással válaszolt, hogy: „Nem. Ausztria-Magyarországot szét kell darabolni.“ A francia nagykövet annyira veszedelmesnek tartotta e kijelentést, hogy azzal a megjegyzéssel jelentette azt Delcassé külügyminiszternek, miszerint Franciaországnak érdekében áll, hogy a Duna mellett egy nagy állampolitikai egység fenntartassék.

A nyugati ügynökök ezalatt hozzáfogtak a szláv—orosz propaganda formábaöntéséhez.

Így született meg 1915 elején Denis Ernest említett munkája, szó-

rosan a párisi orosz nagykövetség álláspontjához simulva, melynek megismertetésére és az Ausztria-Magyarország feldarabolásának propagandáját szolgáló propaganda költségeire Izvolszkij 1914 október 13-diki jelentésében Szaszonovtól nagyobb pénzüsszeget kért. Ebben a könyvben olvassuk először azt, hogy a Szerbiától igényelt és Magyarországtól elszakítandó terület határvonalát a Báziás—Lugos—Maros—Szabadka—Baja—Muraköz vonala képezné, amelyet a szerb királyi csapatok az 1918 november 8-diki belgrádi katonai egyezmény alapján birtokba is vettek, tehát a Denistől tolmácsolt szerb igények a valóságban is kielégítést nyertek. Anélkül természetesen, hogy a szóbanforgó terület lakossága minderről tudott és mindehhez hozzájárult volna; mi annál fontosabb, mert a lakosság túlnyomó része nem a szerb fajhoz tartozott.

Amíg Denis Emest Izv.olszkijjal és Supilóval kapcsolatban nyugaton csupán a szerbek annexiós tervei mellett csinált hangulatot, addig Seton-Watson Masaryktól 1915 tavaszán olyan emlékiratot vett át, melyben egy általános, az egész középdunai területre vonatkozó terv került a nyugati államférfiak elé.

Masaryk az osztrák és német jogi és politikai rendszerek szak-szerű ismeretében igen jól tudta, hogy Ausztria-Magyarország felosztása csupán oly negatívum, melybe a hatalmak nem mehetnek bele anélkül, hogy a megdőntött monarchia helyett a Közép-Duna mentén egy új politikai rendszert ne találjanak, vagy fel ne építsenek. Azért ő a fenti propagandától eltérőleg arra vállalkozott, hogy Ausztria-Magyarország helyett és a németektől támogatott Nauman-féle *Mittel-europa* helyett egy, a cseh hegemoniától irányítandó Közép-Európa megteremtését javasolta, ő tehát a szerbeknél sokkal többre vállalkozott, de súlyos hibát követett azzal, hogy ennek az új Közép-Európának alapjait az orosz hatalomra építette. Igaz ugyan, hogy ez az eljárás és megoldási mód az 1915 tavaszán fennállott katonai helyzet alapján indokolható volt. Indokolható volt azért, mert Ausztria-Magyarországot egyedül Oroszország dönthette meg; mert az orosz hatalom a monarchia hegemoniájának helyébe a maga túlsúlyát helyezte; és mert Oroszország a Kárpátok külső vonalán elhelyezett hadtesteivel a helyszínén levő reális valóság volt.

Ez bírta Masaryk professzort arra, hogy 1915 április 15-dikén Seton-Watson útján az angol külügyi hivatalhoz eljuttatott emlékiratban az új alakulás körvonalait a következőképpen rajzolta meg:

„A cseh állam állna az úgynevezett cseh országokból, nevezetesen Csehországból, Morvaországból és Sziléziából; ehhez jönnének Észak-Magyarország tót területei, Ungvártól Kassán keresztül a néprajzi határvonalak mentén, az Ipoly folyó mentén a Dunáig, befoglalván Pozsonyt és a magyar határtól északra elterülő egész Szlovákiát. A tótok csehek, annak ellenére, hogy dialektusukat használják irodalmi nyelvének gyanánt. A tótok is függetlenségre vágnak és a Csehországgal való egyesülés programját elfogadják ... A cseh és szerb-horvát óhajok maximumát az képezi, hogy Csehország és Szerbia—Horvátország között összeköttetés legyen... Ez azáltal válnék lehetségessé, ha Magyarország nyugati határán egy keskeny földszívet Szerbiának, vagy felerészben Csehországnak, felerészben Szerbiának adnának. — Ezen korridort Pozsony, Sopron, Moson és Vas vármegyékből alkotnák meg ... Szerb—cseh korridor megkönnyítené a gazdasági cserét az iparos Csehország és a földművelő Szerbia—Horvátország között és ez Csehországtól a szerb—horvát kikötőkhöz vezetne. A korridornak természetesen nagy katonai jelentősége is volna. Hozzá kell tennünk, hogy e korridor tervét sok szerb—horvát politikus éppen úgy elfogadja, mint a cseh politikusok — A cseh politikusok remélik, hogy a Balkán végső rekonstrukcióját Oroszországgal és a szövetségesekkel egyetértésben fogják megoldani. Csehország és a balkáni szlávok részére Oroszország barátsága és segítsége lényeges ... Csehországot monarchikus állammak tervezzük; cseh köztársaságot csupán egypár radikális politikus akar. A dinasztikus kérdést kétféle módon lehetne rendezni. Vagy a szövetségesek engednék át egyik hercegüket, vagy perszonális unió volna Csehország és Szerbia között, ha a szerb—cseh korridor létrejönne. A cseh nép és ezt ismételten hangsúlyoznunk kell, teljesen oroszbarát. Egy orosz dinasztia mindenféle formában népszerű volna. A cseh politikusok a Cseh Királyságot mindenesetre Oroszországgal teljes összhangban akarják megalkotni. Oroszország óhajai és tervei döntő befolyással fognak bírni. A cseh program előzetes feltétele Ausztria-Magyarország veresége és e mesterkelt állam feldarabolása ... Csehország óhajta és reméli, hogy orosz testvérei rövidesen megszállják a cseh és tót területeket. Ez volna legjobb megoldása nemcsak a cseh, de az osztrák, a német és egyéb kérdéseknek is.“

Ha ez emlékiratot részreire bontva Magyarországra alkalmazzuk, akkor azt a következőképpen bonthatjuk fel: A cseh állam nem csupán

a régi cseh tartományokból (Csehország, Morvaország, Szilézia) fog állani, de magában fogja foglalni Észak-Magyarország tót kerületeit is azon a címen, hogy a tótok csehek. Mindenesetre hozzá kell tennünk azt a megjegyzést is, miszerint az emlékirat elhallgatja, hogy Észak-Magyarországnak nemcsak tót lakossága volt és hogy annak megállapítására, hogy a tótok valóban csehek-e, nem csupán az annexióra törő csehek voltak illetékesek, hanem azok a tótok is, akikről Masaryk ellenmondásba került, mikor azt állította, hogy „a tótok függetlenségre vágnak és elfogadják a cseh annexiót“, mert ez az állítás két egymásnak ellenmondó állításból áll. Szerinte a cseh—szerb korridor katonai és gazdasági hivatást teljesítene, mely utóbbi abból állna, hogy a cseh nagyipar termékeit továbbítaná a földműveléssel foglalkozó Szerbia felé. Masaryk előtt tehát elsősorban — népének jól felfogott érdekét képviselve — az lebegett, hogy az Ausztria-Magyarország nagyiparának túlnyomó részét magában foglaló Csehország Felső-Magyarországon, melynek iparát a csehek az annexió után valóban leszerelték és Szerbiában, melynek nemzeti nagyipar megeremtéséről eszerint le kellett mondania, szerezzen magának piacokat. A nagyiparral rendelkező Osztrák Császárság túlsúlyát így a nagyiparral rendelkező Csehország túlsúlya váltotta fel, amely Magyarországra és Szerbiára ugyanoly súllyal nehezedett, mint nehezedett a cseh propagandától a Szaloniki felé való előnyomulással megvádolt osztrák kormányzat, mely szabad kikötőt Szalonikiban sohasem kapott, míg ezt a cseheknek sikerült megszerezniök. Az új Közép-Európa tehát Csehország ipari hegemoniájának érdekkörében, a közép-dunai nemzetek és államok iparának leszerelése árán alakult volna meg és terjeszkedésének útvonalául ugyanazon Szalonikit választotta, hová a szláv—orosz propaganda éppen Ausztriát nem engedte. Vagyis a közép-dunai területekre nehezedő osztrák—német befolyást egy cseh—orosz befolyás váltotta fel.

Még ennél is súlyosabbnak látszott az emlékiratnak az a része, mely ezek után a fenn vázolt tervek megvalósítására Oroszországot kérte fel. Oroszország hadseregei a Kárpátok mentén állottak és Masaryk óhaja szerint meg kellett szállniok Magyarország ruthén és tót területeit, hogy a leMBERG—krakkói és kassa—zsolnai útvonalakon mielőbb Csehországba juthassanak. Csehország orosz nagyherceget kapott volna királyul, Szerbia és Románia orosz nagyhercegnőket kaptak volna királynékul. Ha hozzátesszük, hogy a ruthén kerületeket

Oroszország szerezte volna és ezzel nyugati határait Nyíregyháza vonaláig terjesztette volna ki, akkor nem nehéz elképzelnünk azt, hogy Magyarország felosztásában a vezetőszerep és a garancia Oroszországot illette meg. Az ő nagyhercege uralkodott volna Prágában, az ő nagyhercegnői lettek volna királynék Belgrádban és Bukarestben; mindenesetre az ő csapatai használták volna a cseh—szerb korridorban tervezett stratégiai vasútvonalat; és az ő helytartója helyezkedett volna el a budai várban is, ami azt jelentette, hogy az orosz hatalom érdek területének nyugati határait az Adriai-tenger hullámai mossák.

Éppen ez az őszinte feltárása mindannak, amit Masaryk elképzelt, ejtette gondolkodóba London irányadó köreit, hol az orosz előnyomulás meglehetősen súlyos aggodalmakat váltott ki. Magyarországon az emlékiratot annak létrejöttékor senki sem ismerte; az mindaddig titokban maradt, amíg Novák Károly osztrák író *Der Chaos* című munkájában 1923-ban Münchenben közzé nem tette.

Az emlékiratot Seton-Watson vette át Masaryktól és ő mutatta be — Masarykkal együtt — Sir George Clerk külügyminiszteri osztályfőnöknek, aki ettől kezdve Masarykkal állandóan érintkezésben maradt, ő volt az, aki 1919 őszén, mint kinevezett prágai angol követ, a magyar ellenállás leszerelése és egy koncentrált magyar kormány megalkotása érdekében a budapesti küldetésre vállalkozott, amint azt Seton-Watson a *Slavonic Review-ban* elmondotta. Ezekre a kapcsolatokra vonatkozott Masaryknak azon emlékirataiban közölt megjegyzése, hogy „1915 április közepén Párisba és Londonba utaztam, hová barátaim, Seton-Watson és Stéed, politikai okokból meghívtak. Londonban hosszabb ideig tartózkodtam, hol Grey miniszter és a politikai körök részére memorandumot dolgoztam ki, melyben mindazt lefektettem, mit Hollandiában Seton-Watsonnak elmondtam“. E kijelentés Novák közléseivel teljesen egybevág, de ugyancsak egybevág Stéed emlékiratainak (*Through thirty years*) az az állítása, hogy Seton-Watsonnal együtt a szláv propaganda vezetőinek teljes bizalmát bírták és hogy Masarykkal állandóan érintkezésben állottak.

E propaganda ügynökei azonban aligha bírták a szláv—orosz terveket az angol külügyi hivatallal elfogadtatni, mert 1915 tavaszán az angol kormány tolta be a nem-szláv Olaszországot a háborúba és igyekezett betaszítani a nem-szláv Romániát is. Számításait szemmelláthatólag arra építette, hogy az olaszok és a románok nem

a szláv fajhoz tartoznak és hogy az angol politika érdeke az, hogy egyrészt Ausztria-Magyarország el ne pusztuljon, ha pedig az orosz hatalom támadásának ellenállni képtelen, úgy a nem-szláv fajok előbb érkezzenek Budapestre az oroszoknál.

Olaszország nem tudott kitérni a rettentő nyomás elől, mely az 1915 április 26-diki szerződésben minden óhaját teljesítette, a románoknak adott ígéret azonban, melynek megismertetésére ugyancsak Seton-Watson vállalkozott, ígéret maradt, mert Bratianu a gorlicei áttörés után a támadástól visszariadt. Ausztria-Magyarország nem remélt erővel állott talpra és kergették a német—osztrák-magyar csapatok Oroszország hadtesteit az orosz síkság felé, míg az olasz hadsereg az isonzoí csaták sorozatában vérzett anélkül, hogy valami eredményt tudott volna felmutatni.

Seton-Watsonnak a román igényekről írt könyve (*Roumania and the Great War*. London, 1915) ennek ellenére sem maradt emlék, mert az általa 1915 tavaszán Romániának ígért terület olyan pontos-sággal került Románia birtokába, hogy az eltérés az ő tervezete és a trianoni szerződés között néhol alig egy-két kilométer. A munka fontosságát eszerint az adja meg, hogy annak határmegjelölése a trianoni békeszerződésben kilométernyi pontossággal valóra vált. „Máramaros megye“ — írta — „Oroszország és Románia között osztatnék meg és a Tisza folyó alkotná a természetes és majdnem egészen pontos néprajzi határt. Máramarossziget a déli parton fekvő, Romániának jutna. Elhagyván a Tiszát Huszt alatt, a határ feltehetőleg a Havas hegység vonalát követné, azután keresztülmetszvéen Szilágy megyét. Azután Bihar megyét szelné át egyenes vonalban Grosswardein (Nagyvárad, Oradea Mare) külső részéig, onnan Nagy-Szalonta mellett haladván a Körös felé, Gyulától keletre. Azután majdnem egyenesen dél felé haladna és Aradtól 3—i mérföldnyire érné el a Maros folyót. Azután az Arankának, a Maros régi és már elhanyagolt csatornájának folyását követné. Egy háromszögű terület, melynek csúcsát Szeged fontos magyar város képezi és amely fajilag túlnyomóan magyar, így Magyarországnak maradna. Románia és Szerbia között a határ az Aranka mellett, a Maros és Tisza között a félúton kezdődnék és délkelet felé haladva, Moldva mellett érné el a Dunát. Kikinda, Bechkerek, Panchevo és Weisskirchen (Bela Crkva, Fehértemplom) városok a szerbeknek jutnának, kik Torontál megye nyugati kerületeiben túlnyomó többségben vannak, míg Temesvár és

valószínűleg Versec Romániának jutnának.“ A trianoni szerződés teljesen ezen határvonalhoz alkalmazkodott; csupán Versec jutott Románia helyett Szerbiának.

Ez volt a helyzet, midőn a cári Oroszország 1916 tavaszán minden erejét összeszedve, új és döntő csapásra készült. Miután a központi hatalmak kormányai képteleneknek bizonyultak arra, hogy különbékére bírják, 1916 júniusban általános támadás indult meg, melynek centrumában Ausztria-Magyarország állott. A támadás súlyát Oroszország vitte; délről az 1916 augusztus 17-diki bukaresti titkos szerződésben Románia csatlakozott hozzá, mely a megígért Erdélyre vetette magát; délről a Szalonikiban és Albániában álló haderők zárták be a vonalat, mely a központi hatalmak hibája folytán a Földközi-tengertől visszatartotta őket.

A támadás pergőtüzével párhuzamban lobbant fel a szláv—orosz érdekek ügynökeinek tevékenysége Párisban és Londonban. Ott Benes Edvárd, a párisi cseh propagandairoda vezetője, adta ki röpiratát, melynek címében programja is benne volt: „Döntések meg Ausztria^ Magyarországot!“ (*Détruisez l'Autriche-Hongrie!* Páris, 1916.) A röpi-irat Masaryk programját ismételte meg, vagyis Ausztria-Magyar^ országot nem a monarchia népeinek javára, hanem a cseh hatalmi célok érdekében akarta megdönteni. Ugyanakkor Londonban Seton-Watson folyóiratot indított, amelynek címét a *New Europe* nevet választotta. Ennek az *Új Európának* a programját azonban az orosz Kowalewsky a következő szavakban foglalta össze: „Ausztria-Magyarországnak Európa térképéről való teljes kiküszöbölése“. Vagyis Seton-Watson folyóiratát a szláv—orosz hatalmi érdekek szolgálatába állította. Így mondotta ezt Masaryk is emlékirataiban: „Seton-Watson úr a mi programunkat *New Europe* című hetilapja útján pro: pagálta; ennek a kitűnő lapnak befolyása igen jelentős volt“.

Hiába egyesítette azonban Seton-Watson a *New Europe* szerkesztőbizottságában az oroszok mellett a cseh Masarykot, a belgrádi szerb és a bukaresti román professzorokat, Denist és Eisenmant, ki addig a magyar problémával foglalkozott és most a csehekhez állott át, valamint André Tardieu francia politikust, kinek lapja Izvolszkij támogatásában részesült: az orosz hatalom az 1917-diki forradalom eredményeként összeomlott és a neoszláv politika zászlóvivői a süllyedő orosz hajóról Tardieu és a francia—orosz szövetség útján a francia hajóra voltak kénytelenek átmenekülni. Az orosz támadás hullámai

meztörték a Kárpátokon. Csehországnak nem volt módjában, hogy az orosz seregeket határai között üdvözölje és Denis Ernest hiába írta meg propagandaművét a tótokról (*Les slovaques*. Páris, 1917), mert azok a monarchia ellenségei ellen harcoltak. Szerbiát a központi hatalmak csapatai szállották meg és így idegen földön, száműzetésben jött létre — Steed emlékiratai szerint az ő és Seton-Watson alkotasaként eredetileg Londonban megalkotott— 1917 július 20-diki korfui szerződés, melyben a menekült dalmát Trumbich Dél-Magyarországot, amelyhez semmi köze sem volt, Szerbiának ígérte oda, holott még a horvátországi horvátok is elkeseredetten harcoltak a szerbek ellen. Románia 1918 május 7-én a központi hatalmakkal békére lépett és ezzel maga hatálytalanította 1916 augusztus 17-dikén titkos szerződését, melynek területigényeiről most le kellett mondania. Franciaország viszont, melytől a szláv—orosz érdekek elvállalását remélték, maga is növekvő aggodalommal látta közeledni a német seregek lavináját, mely fölött Hindenburg alakja emelkedett ki.

Ez volt a helyzet, midőn Amerika 1917 tavaszán a háborúba lépett és az Oroszország összeomlásával megbontott egyensúlyt helyreállította.

Wilson Woodrow északamerikai elnök oly impozáns haderővel készült a beavatkozásra, hogy jöttére mindenki Amerikához kezdett igazodni. A központi hatalmak és az *entente* hatalmai egyformán revízió alá vették hadicéljaikat, mindenki érthető izgalommal várván Washington véleményét.

Lloyd George angol miniszterelnök 1918 január 5-dikén abban foglalta össze álláspontját, hogy „Auszttria-Magyarország felbomlása nem alkotja részét hadicéljainknak“, miáltal a brit kormány a szláv—orosz propaganda mesterkedéseit elutasította.

Három nappal azután, 1918 január 8-dikán Wilson elnök híres *14 pontjában* akként nyilatkozott, hogy „Auszttria-Magyarország népeinek, kiknek részére a nemzetek között helyet akarnak biztosítani, meg kell adni az első alkalmat arra, hogy önkormányzatot kapassanak“.

Semmi kétség nem foroghat fenn tehát aziránt, hogy Anglia miniszterelnökének és az Egyesült-Államok elnökének nyilatkozatai egyben Anglia és Amerika hadicéljait jelentették és hogy a két nyilatkozat mindegyike a népek érdekeinek figyelembevételével igyekezett kitűzni a háború célját.

Seton-Watson csakhamar észrevette, hogy ezek a nyilatkozatok ellentétben állnak azon titkos aspirációkkal, melyeket a szláv—orosz hatalmi tervek érdekében a *New Europe* hasábjain és a Northcliffe-iroda osztrák-magyar osztályának élén képviselt és amelyek orosz utasítás szerint Ausztria-Magyarországnak Európa térképéről való teljes kiküszöbölésére törekedtek. A *Department of Propaganda in Enemy Countries útján*, melynek Northcliffe lord vezetése alatt a Crewe Houseban szolgálatában állott, már 1918 február 24-dikén átnyújtott egy emlékiratot az angol külügyi hivatalnak, melyben Lloyd George miniszterelnök ellen fordulva, kijelentette, miszerint „olyan megállapítások, hogy a szövetségesek nem akarják felosztani Ausztriát, elkerültessenek; Magyarország az ellenséges államok láncában a leggyengébb szem; (felosztására) fel kell használni a létező ügynökségeket. Ilyen ügynökségek a Cseh Nemzeti Szövetség, a Délszláv Bizottság“. A Northcliffe lordtól átnyújtott emlékiratban tehát Seton-Watson Magyarországgal szemben a Magyarországtól idegen és a magyarországi lakosságot nem képviselő cseh és szerb állampolgárok propagandaszerveit ajánlotta Balfour lord angol külügyminiszter ügyeimébe, ki ezzel a befolyással szemben annyira gyengének bizonyult, hogy két nappal az emlékirat átnyújtása után, február 26-án már maga jelentette ki, miszerint „az a propaganda, mely az ausztriai német, vagy magyarországi magyar uralom alatt élő nemzetiségeknek a szabadság és önrendelkezés érdekében vívott küzdelmét előmozdítja, helyes, akár az Osztrák Birodalom teljes felbomlása, akár annak a Habsburgok alatt a német uralomtól való megszabadítása képezi végső célját fáradozásainknak“. Az angol külügyminiszter az angol miniszterelnökkel ellentétben tehát a titkos szerződések védelmére és a szláv—orosz érdekek oldalára állott.

Még ennél is nagyobb sikert aratott Seton-Watson azzal, hogy magát Wilson elnököt is eltérítette attól az állásponttól, mellyel az elnök az európai háborúba avatkozott.

Egy másik emlékiratban, melyet a *1A pont* ellen dolgozott ki és amelyet Northcliffe lord a vezetése alatt álló propagandahivatal ultimátumaként nyújtott át kormányának akként, hogy azt Seton-Watson a *New Europe* hetilap 1918 október 17-diki számában, Northcliffe lord pedig 1918 november 4-dikén a londoni *Times-ban* és a párisi *Matin-éen* közzétették, nyíltan hadat üzent azoknak az elveknek, amelyeket Wilson 1918 január 8-dikán lefektetett. A Tizennégy Pontot — mon-

dotta „nem lehet békefeltételeknek tekinteni; teljes meggyőződésében a Társult Hatalmak hatalmának és akaratának, hogy igazságos és tartós békét kényszeríthessünk ki, megragadjuk az alkalmat, hogy különbséget tegyünk azon elvek és feltételek között, amelyeket el kell fogadni és amelyek fölött nem lehet vitatkozni. A következő feltételek vitán kívül állnak: ... 5. §. Ausztria-Magyarország összes népeinek szabad helyet kell biztosítani a világ nemzetei között és azt a jogot, hogy Ausztria-Magyarország jelen határain kívül eső fajrokonaiakkal unióra léphessenek“. A *New Europe* idézett számában közölt békefeltételek szerint ez a következőket jelentette: „VI. Ausztria-Magyarország ... 3. a független Csehországot Csehország, Morvaország, Szilézia egy része, mai tartományok és Észak-Magyarország tót vármegyéi fogják alkotni; 4. Erdélyt és a tulajdonképpeni Magyarország és Dél-Bukovina román kerületeit Románia Királysággal fogják egyesíteni; 5. egyesült és független délszláv államot alakítanak, amely állani fog Szerbia és Montenegró Királyságokból, a Horvát-Szlavon-Dalmát Háromegegy Királyságból, Bosznia-Hercegovinából, Krajnából és Isztria, Karinthia, Styria és Dél-Magyarország egyes részeiből; 6. Magyarország leszorulván a fajmagyar területekre, el fogja kergetni korrupt és politikailag megbukott olygarchiáját és szélső demokratikus formát fog öltetni“ (*Our Peace Terms*).

Kétségtelen, hogy e feltételek úgy a brit, mint az amerikai kormányok hadicéljaitól eltérőleg a szláv—orosz érdekek hadicéljai voltak, melyeket, amint látni fogjuk, Franciaország az orosz szövetségesre való kegyeletből és a német ellenségtől való félelmében magáévá tett. Franciaország államférfiai azzal indokolhatják azok elfogadását, hogy azoktól, Németországgal szemben, saját biztonságukat és az ellenségre ráerőszakolandó béke garanciáját remélték. Angliára és Amerikára nézve azonban ilyen kényszerítő szempontok nem állottak fenn s ha mégis elfogadták a szláv—orosz érdekek békefeltételeit, úgy azt ezen érdekek ügynökeinek kellett olyan formába öltöztetniök, hogy azok elfogadhatók legyenek.

Seton-Watson már 1918 első napjaiban megállapította, hogy a cári Oroszország összeomlásával elmúlt az orosz hatalom is, mely a maga feltételeit a fegyverek erejével Európára kényszeríthette volna és hogy a nyugati demokráciákra hárulván át a feladat, hogy a megalkotandó békét formába öntsék, a népek akaratának megnyilvánu-

lásában kell keresni a jövő béke alapjait; amint mondotta: „a békének első alapját az önrendelkezésnek kell alkotnia“.

Így került a jelszavak élére a szláv—orosz érdekek ügynökeiktől várva-várt orosz bajonettek helyett a népek önrendelkezési joga és így akarták megalkotni a békeszerződést az autokrácia fegyverei helyett a demokrácia jelszóival, melyektől most az egész propaganda hangossá lett.

Csupán abban volt nehézség, hogy a lakossághoz, amelynek nyilatkoznia kellett, nem tudtak hozzáférni és éppen Magyarországon a háború kezdetétől fogva soha nem volt olyan megszállás, melynek ideje bármilyen politikai aktus előkészítésére elegendő lett volna. Mindazoknak, akik Magyarország nevében eddig nyilatkoztak, egyike sem volt magyar állampolgár; a magyarországi nemzetiségek abban különböztek Ausztria nemzetiségeitől, hogy valamennyi fronton vitézül harcoltak és így Seton-Watson kénytelen volt a Magyarországtól elszakítandó területek önrendelkezési jogának nyilvánítását a hadifoglyoktól kérni.

Seton-Watson és Wickham Steed, az 1917 július 20-diki korfui paktum megalkotói megdöbbenve látták, hogy az általuk a csehek bevonásával megalkotott Nagy-Szerbia oly területekre is igényt tartott, melyeket az 1915 április 26-diki londoni szerződés már Olaszországnak ítélt oda. Amidőn tehát 1918 elején Torre olasz képviselő Londonba érkezett, nagynehezen összehozták Trumbich zárai polgármesterrel, ki az ő emberük volt és aki az ő szemükben a korfui paktumban létrehozott délszláv államot képviselte. Trumbich főlényel beszélt az olaszokról, kik röviddel azelőtt szenvedtek vereséget; Torre viszont a megegyezés elől azzal tért ki, miszerint a megegyezésre semmi meghatalmazása nincsen. Ila tehát ezek ellenére március 7-dikén kettőjük között mégis létrejött az úgynevezett *londoni paktum*, amelyben az olasz és délszláv érdekeket kiegyenlítették, úgy azt feltehetőleg Seton-Watson és Steed maguk alkották meg. Ennek a megállapodásnak az eredeti példányával sietett Seton-Watson Rómába, hová „Ausztria-Magyarország elnyomott nemzetiségeinek kongresszusát“ egybehívta és hol a *londoni paktum* felmutatásával sikerült neki április 8-dikán a *római paktumot* megalkotnia, melyben Ausztria-Magyarország nemzetiségei — Seton-Watsonnak a londoni *Review of Reviews* 1923-diki évfolyamában közölt cikke szerint elsősorban a cseh emigránsok — természetesen az önrendelkezésre kizárólag

jogosult lakosság tudta nélkül, egységes támadásra szervezkedtek és „önrendelkezési jogaikat” a szláv—orosz érdekekkel összhangba hozták.

Ez a *római paktum* képezte alapját annak, hogy a hatalmak az ott állítólag képviselt nemzetek kormányait, a cseh-szlovák és délszláv kormányokat elismerték. Ekkor cserélték meg a cseh elnevezést a cseh-szlovák elnevezéssel, a szerb elnevezést a délszláv elnevezéssel is, mert a csehektől és a szerbektől birodalmaik megalkotásához hiányzó orosz fegyverek elmaradása következtében, a nyugati demokratikus kormányok és közvélemény megnyerése végett, az önrendelkezés jogát a megalkotandó államok címereiben is dokumentálni akarták.

A római kongresszusnál is több támadó felületet mutatott az a mód, ahogyan Amerika magáévá tette Ausztria-Magyarország nemzetiségi önrendelkezési jogának állítólagos megnyilvánulásait.

Masaryk Tamás ugyanis úgy vélte — és ebben sokan igazat fognak adni neki — hogy életének legnagyobb sikerét Wilson elnök megtérítésével aratta, kit 1918 január 8-dikán lefektetett 14 pontjától eltérített és a szláv—orosz tervek titkos megállapodásaihoz láncolt, ami Wilson tragédiáját bevezette.

Masaryk igen jól tudta, hogy sem a cseh, sem a tót népek nem adhatnak nyilatkozatot önrendelkezési jogaikról. Ha pedig azt is hozzátesszük, hogy Felső-Magyarországnak nem csupán tót lakosai voltak, akkor a felsőmagyarországi lakosság önrendelkezési jogának megnyilvánulását még abban az esetben sem lehetett volna Masaryk óhajának megfelelően elképzelni, ha vesztes háború végén történik a népszavazás. Masaryk nem is kísérlete meg azt, hogy a kérdéses lakosságot megkérdezze, ami egyébként sem volt lehetséges, hanem az amerikai tót egyesületek vezetőivel Pittsburgban 1918 június 30-dikán olyan megállapodásra lépett, melynek külső alakjával az állam-szerződések alakját választotta. Ebben a szerződésben a tótoknak széleskörű önkormányzatot ígért, mit a tót egyesületek képviselői elfogadtak és ennek ellenében hozzájárultak ahhoz, hogy a tótoktól lakott terület Csehországhoz csatlakozzék.

Röviden előre kell bocsátanunk annyit, hogy Masaryk a „pittsburgi szerződést”, mint az önrendelkezés jogának megnyilvánulását mutatta be Wilson elnöknek, ki azt minden vizsgálat nélkül ilyennek fogadta el és 14 pontjának vonatkozó részét feladva, elis-

merte a cseh-szlovák államot, holott a „pittsburgi szerződés“ ettől kezdve éppen Masaryk nem tekintette szerződésnek és ebben öneki teljesen igazat kell szolgáltatnunk.

A „pittsburgi szerződés“ ugyanis nem lehet államszerződés, mert annak minden kelléke hiányzik. Nem lehet a felsőmagyarországi tótok szerződése sem, mert ilyennek megkötésére azok felhatalmazást senkinek sem adtak és a szerződés létrejöttéről semmit sem tudtak. Még kevésbé lehet azonban a felsőmagyarországi lakosság szerződése, mert az csak részben volt tót jellegű. Végül a felsőmagyarországi tótok Csehországgal nem egyesültek, hanem a cseh államba olvadtak be, mert a cseh-szlovák elnevezés csak burkolt jelzése a konföderációnak és tulajdonképpen annexióról van szó. Amidón a tótok a tényleges helyzetnek tudatára ébredtek és a „pittsburgi szerződés“ beváltását követelték, akkor Masaryk 1925-ben megjelent emlékirataiban a kérdésről ekként nyilatkozott: „(1918) június 30-dikán írtam alá az egyezményt („A cseh-szlovák egyezményt“ — és nem szerződést) a tótok és az amerikai csehek között. Ez az egyezmény egy kis tót frakció megnyugtatására kötött, akik a jó Isten tudja, milyen tót függetlenségről álmodoztak ... (akkor, amidón) a mi cseheink és tótjaink egymással megegyezésre léptek, amidón Szlovákia részére külön igazgatást, országgyűlést és törvényszékeket követeltek. Én vonakodás nélkül aláírtam az egyezményt, mert az az amerikai csehek és tótok helyi megállapodása volt; amerikai állampolgárok írták alá .. .“ Kétségtelen, hogy ez a nyilatkozat a „szerződésre“ és a tót nemzetre lesújtó ugyan, de a magyar álláspontnak és ezzel együtt a nemzetközi jogi felfogásnak is lényegesen kedvező. Kedvező pedig azért, mert a magyar felfogás és Masaryk felfogása szerint is jogilag érvénytelen; hogy a tótok szempontjából ez nem így áll, azt a tótoknak nem a magyarokkal, hanem azokkal kell eldönteniük, akikkel azt megkötötték. Bármiül álljon a dolog, le kell szegeznünk két olyan tény, amely a megítélésre fontossággal bír: először is azt, hogy azon a területen, amelyről a „pittsburgi szerződés“ rendelkezett, 1,703.000 tót és 2,860.000 nem-tót lakott, tehát a tótok az érdekelt lakoságnak nem egyetemet, csak egy részét képviselhették volna még abban az esetben is, ha bármilyen

szerződés megkötésére megbízást adtak volna; másodsor azt, hogy Masaryk a pittsburgi egyezményt szerződésenként mutatta be Wilson elnöknek, aki ennek alapján a cseh-szlovák uniót és kormányt Amerika részéről hivatalosan elismerte, ami abban az esetben nyilvánvalóan nem történt volna meg, ha Masaryk azt mondja el neki a pittsburgi egyezményről, amit 1925-ben elmondott.

Feltehetőleg maga is aggodott, hogy az elért sikert hazuról előnytelenül fogják befolyásolni, ami meg is történt akkor, amidőn I. Károly osztrák császár 1918 október 16-dikán Ausztria nemzetiségeit nemzetekként elismerte és nekik a belkormányzati berendezkedés kérdésében szabad kezet adott. Ennek az elhatározásnak a következményeként Csehország alkotmányos függetlenségre tett szert és azzal a cseh nép nyilvánvalóan élni is akart anélkül, hogy az emigráns Masaryk ténykedését figyelembe vette volna. Ez az aggodalom bírta rá Masarykot arra, hogy Wilsonhoz siessen és Károly császár elhatározásával együtt Csehország önrendelkezési jogának szabad megnyilvánulását is meggátolja. Semmi sem bizonyítja tehát Wilsonnak erkölcsi gyengeségét annál, minthogy október 18-diki jegyzékében, Ausztria-Magyarország kormányának adott válaszában, kénytelen volt elismerni azt, hogy eddigi álláspontját, amelyen Károly császár elhatározása és az ausztriai nemzetiségek felszabadítása nyugodott, fel kell adnia és ki kell jelentenie, hogy Ausztria kormánya nem adhat szabad kezet népeinek aziránt, hogy kormányaikat maguk rendezhessék be, mert az Egyesült-Államok elnöke már egy magánembernek olyan kötelező Ígéretet adott, mely a népek önrendelkezési jogával ellenkezik.

Masarykot, akit e nyilatkozat Csehország sorsának intézőjévé, valamint a cseh köztársaság elnökévé tett, sokan szemrehányással illették azért, mert az Egyesült-Államok elnökét elveinek és adott szavának feladására bírta rá és erre vonatkozik emlékiratának azon része, amelyben évekkal azután, 1925-ben, a dolgot a következőképpen magyarázta meg: „Különböző kiadványokban felteszik a kérdést Wilson válasz jegyzékének megítélésénél: hogyan történt az, hogy az elnök olyan rövid idő alatt feladta kimondott osztrákbarátságát. Már Amerikában mindenféle legenda keletkezett vele fenntartott viszonyomról; röviden megmondom a legfőbb okot: Már a háború előtt ismertem az ő írásait az államról és az amerikai kongresszus fejlődéséről; figyelmesen elolvastam beszédeit és érveim támogatására belőlük választottam az egyes kitételeket. Ezen a módon értem el azt, hogy Wilson

elnök és Lansing külügyminiszter a mi programunkat lépésről-lépésre magukévá tették.“

Bármilyen meglepő legyen a siker, mellyel Masaryk Wilson elnököt az örendelkezés jogától az annexió részére meghódította, talán még meglepőbb az a siker, melyet a ruthének annexiójával elért.

Láttuk azt, hogy a magyarországi ruthéneket Oroszország akarta bekebelezni, hogy lábát a magyar alföldön megvetesse és ezzel megnyissa az utat az Adria felé. A cári Oroszország azonban elbukott és a háború befejezésekor már senki sem akarta Szovjet-Oroszország területét és hatalmát megnövelni; még kevésbé egy olyan területtel, amely őt Közép-Európába vezette volna.

Ez volt a helyzet akkor, amidőn az amerikai ruthének 1918 július 26-dikán a pennsylvániai Mokesportban valamennyi ruthén államjogi egyesülését mondták ki és az oroszországi ruthének államához, Ukrajnához akartak csatlakozni. Mikor Zsatkovics Gergely Ignác a vonatkozó határozatot 1918 október 21-dikén Washingtonban Wilson elnöknek átnyújtotta, Wilson kijelentette, hogy az egyesüléstről nem lehet szó. Zsatkovics tanácstalanul állott és Washingtonban maradt, hol az elnök közelében tartózkodó Masarykkal október 26-dikán abban állapodott meg, hogy az Oroszországhoz csatlakozni nem engedett magyarországi ruthén terület az elnöktől már elismert Cseh-szlovákiához fog csatlakozni.

Nem tudjuk, hogy nemzetközi jogilag mennyiben érvényes egy olyan megállapodás, melyben két idegen állampolgár egy mindkettőjüktől idegen harmadik állam sorsára nézve megállapodik, de Masaryk semmi esetre sem volt magyar, hanem osztrák állampolgár, Zsatkovics pedig négyéves korában vándorolt ki Amerikába. Ott mindketten minden megbízás nélkül abban állapodtak meg, hogy Magyarország északkeleti vármegyéi, melyeknek lakosságában a ruthéneken kívül nem-ruthének is voltak találhatóak és amelyeknek lakossága a washingtoni megállapodásról, amely két idegen magánszemély között történt, semmit sem tudott, Csehországba olvasztatnak. Így jött létre a „Kárpátalji Oroszország, vagy Ruszinszkó“ tartomány, melynek Masaryk önkormányzatot ígért, első kormányzójává pedig Zsatkovicsot nevezte ki, aki 1921 május 16-dikán azzal az indokolással mondtott le állásáról, hogy a washingtoni megállapodásban megígért önkormányzatból semmi sem lett.

Azt hiszem, a tárgyalást főlöszleges volna folytatni, mert a kérdést a szerzők maguk is eléggé megvilágították.

Azt mondhatná valaki, hogy mindezekon kívül 1918 végén az összes Magyarországtól elszakítandó területeken megnyilvánult az önrendelkezés joga, mert a tótok Turócszentmártonban 1918 október 30-dikán, a szerbek Újvidéken 1918 november 25-dikén, a románok Gyulafehérvárott 1918 december 1-dikén olyan határozatot hoztak, hogy a tótok a csehekkel, a magyarországi szerbek Szerbiával és a magyarországi románok Romániával óhajtanak egyesülni.

Ez az állítás teljesen igaz, de a turócszentmártoni népgyűlés 105 delegátusa közül 58 helybeli volt, a kassai népgyűlés pedig Magyarország mellett nyilatkozott; az újvidéki népgyűlést szerb bajonettek fedezete alatt tartották meg akként, hogy attól Dél-Magyarország lakosságának nem-szerb többsége távolmaradt; a gyulafehérvári népgyűlésen nem képviselt nem-román lakosság kolozsvári népgyűlésen Magyarország mellett nyilatkozott.

Ha tehát az illető területeket Csehország, Szerbia és Románia mindezek ellenére annektálták, úgy az annexió a lakosság akarata és érdekei ellenére történt.

Annál inkább, mert a csehektől igényelt területen 1,703.000 tót és 2,860.000 nem-tót és alig néhány száz cseh lakott; a szerbektől igényelt terület 1,519.013 lakosa között mindössze 378.000 szerb élt, akikkel szemben tehát 1,141.000 volt a nem-szerb lakos; a románoktól igényelt területen 2,819.000 volt a román, 2,417.305 a nem-román, közöttük 1,664.000 a magyar.

Végeredményben tehát az Ausztriának juttatott Nyugat-Magyarországot is ideszámítva, 5,042.000 emberért (ideszámítva 1,703.000 tótot, akiket nem lehet cseheknek tekinteni azért, mert nem azok) 6,651.000 ember került idegen uralom alá, ami a tótok leszámításával akként fest, hogy 3,339.000 ember kedvéért 8,354.000 embert annektáltak.

A Wilson elnöktől felállított önrendelkezési jog tehát így alakult át annexióvá, amely annexió az entente-hatalmaknak titkos hadicélja volt, szemben a magyar kormánnyal, melynek élén Tisza István gróf a háború elején minden annexiót elutasított és a védelmi háborúba is csak azzal a feltétellel ment bele, hogy annexiók nem történnek.

V. A fegyverszünet és a békekonferencia diplomáciája

A nemzetközi jog mindeddig megoldatlanul hagyta reánk a fegyverszünetek problémáját, mert senki sincs tisztában azzal, mi a kapcsolat a fegyverszünet és a békeszerződés között.

Éppen ezért mi sem állíthatjuk fel a kérdést, mennyiben kell vagy nem kell egy békeszerződésnek a fegyverszüneti szerződéshez alkalmazkodnia vagy hasonlítania, hanem azt vesszük indulási pontul, amiben a nemzetközi jogászok valamennyien megegyeznek: hogy a fegyverszüneti szerződés a hadműveleteket befejezi; hogy azt mindkét félnek meg kell tartania; hogy azt fel lehet mondani; hogy azt meg lehet sérteni. Bár feltehetnénk a kérdést, hogy ha egy fegyverszüneti szerződést sem fel nem mondanak, sem meg nem sértenek, hanem kölcsönösen megtartanak, akkor pre-judikál-e az valami formában a megalkotandó békeszerződésre, átengedjük e kérdés vizsgálatát a többi kérdésekkel együtt azoknak, akik a jelen adott eset fázisaival az alábbiakban megismerkednek. Mi csupán egyet jegyünk meg az ő részükre: a Magyarországra vonatkozó fegyverszüneti szerződés ellenére a háború tovább folyt, sőt új hadműveletek vették kezdetüket, amit világosan bizonyít az, hogy amíg a fegyverszünet aláírása napján Magyarország területén egyetlen ellenséges katona nem állott, addig a békeszerződés aláírásakor Magyarország kétharmadrésze nemcsak ellenséges megszállás alatt volt, de a fegyverrel birtokba vett területek már másfél évvel azelőtt idegen államokba kebeleztettek be, holott a területátutalást csak a békeszerződés eszközölte.

Mi ehhez a tényálláshoz nem a magunk megjegyzését fűzzük hozzá, hanem azt, amit Románia kormányának élén Bratianu miniszterelnök 1919 nyarán a békekonferencia előtt tett, amidőn azt mon-

dotta, miszerint nagyon csodálkozik azon, hogy a fegyverszüneti szerződést a hatalmak még mindig létezőnek tartják, mert ő Románia egész eljárását azon indokolt feltevésre építette, hogy az már régóta nem létezik.

Bármint álljon a dolog, Ausztria-Magyarország okmányszerűen bizonyítható módon fegyverszünetet kért és 1918 november 3-án Páduában legális formák között legális fegyverszüneti szerződést kötött. Ezen fegyverszüneti szerződés Ausztria-Magyarország egészére vonatkozó volt; az utolsó írásbeli dokumentum, amelyben Ausztria-Magyarország mint ilyen szerepelt.

Hogy ezen okmány létrejött, létezik és a béketárgyalásoknál alapul szolgált, azt nyilvánvalóvá teszi az, hogy reá a békeszerződések is hivatkoznak, tehát nem csupán történelmi értéke volt.

Az első kritika ezen megállapodás ellen — már a tárgyalások idején — abban a formában hangzott el, hogy a szerződés csupán az olasz frontra vonatkozott és arra vonatkozólag köttetett meg, ami rendkívül fontos azért, mert ez lehetővé tette volna, hogy egyéb frontokra nézve — tehát Magyarországra vonatkozólag is — külön megállapodások köttessenek. Annál is inkább, mert a páduai fegyverszüneti szerződés — Fiúmétől eltekintve — a magyar anyaország területét abszolúte nem érintette, sőt meg sem közelítette.

Minden magyar álláspontot, felfogást és érvelést félretéve, legyen szabad elővennünk Kerchnawe osztrák tábornok összeállítását (*Zusammenbruch der österreich-ungarischen Wehrmacht im Herbst 1918*. München, 1921), akit bizonyára senki sem fog megvádolni azzal, hogy Magyarország iránt különös szimpátiával viseltetik, mert ő a sokszor mindennek, csak magyarbarátnak nem mondható *Armeeoberkommando* iratai alapján maga állapította meg, hogy ugyanez az aggodalom annak idején már a hadseregfőparancsnokságnál is felmerült. Az osztrák-magyar fegyverszüneti bizottság vezetője, Weber tábornok, 1918 november 1-dikén és 2-dikán a következőt jelentette: „A 3-dik ponthoz: Bár ebben a pontban benne van mindazon területek kiürítése, amelyeket Ausztria-Magyarország a háború alatt megszállva tartott, mégis csupán azon délnyugati vonalat adja meg, amely mögé az osztrák-magyar haderőket vissza kell vonni. Erre vonatkozólag Badoglio vezérőrnagy azt mondotta, hogy a montenegrói és szerb harctéren, azután Romániával, Ukrajnával és Lengyelországgal szemben az eddigi birodalmi határ szolgál demarkációs-

vonaltól gyanánt a kiürítés szempontjából“. — „Az olasz hadsereg-főparancsnokságnak éppen most tett közlése szerint Diaz olasz vezérkari főnököt az entente és az Egyesült-Államok bizták meg azzal, hogy Ausztria-Magyarország valamennyi frontján fegyverszünetet kössön. Ennek következtében a vezérkar közlése szerint esetleges osztrák-magyar fegyverszüneti bizottságokat a balkáni, vagy a román fronton nem fognak elfogadni. Éppen ezért egy itt megkötött fegyverszüneti szerződésnek Ausztria-Magyarország valamennyi frontjára vonatkozólag érvényesnek kell lennie.“

Nem hallgathatjuk el, hogy a versaillesi legfőbb haditanácsnak (*Conseil Supérieur de Guerre*), mely a Páduába indítandó fegyverszüneti szerződési feltételeket október 31-dikén maga dolgozta ki, ugyanakkor megtartott ülésében, ugyancsak a Weber tábornoktól említett 3. §-nál Vesznic párisi szerb követ az összes délszláv területek kiürítését kérelmezte. Az elnöklő Clémenceau francia miniszterelnök erre — a tanácskozás House ezredes, amerikai delegátus lakásán történt — megjegyezte, hogy „a fegyverszüneti feltételek nem tévesztendőek össze a békefeltételekkel“ és hogy „a mi fegyverszüneti feltételeink egyáltalában nem prejudikálnak a békefeltételekre“. Balfour lord angol külügyminiszter azt mondta, hogy kiürítés esetén arról is gondoskodni kell, hogy a kiürítendő területeken a rend fenntartassék és valószínűleg ezen fordult meg a dolog, hogy a legfőbb katonai tanács egyhangú határozattal vonatkozott Ausztria-Magyarország egyéb területeit megszállás alá venni, miáltal az elszakítást követelő kormányok a fegyveres megszállás és birtokbavétel lehetőségétől elestek (*Mermeix: Les négociations secrètes*. Paris, 1921).

Ebben a formában jött létre a fegyverszüneti szerződés, melyet szintén a Kerchnawé tábornoktól közölt adatok tanúsága szerint a magyar forradalmi kormánnyal is közöltek, ez utóbbi pedig elfogadott. Az elfogadásra enged következtetni az is, hogy Hanotaux Gabriel francia államférfi megírván a háború befejezésének történetét, a *Revue des deux mondes* párisi folyóirat 1924-diki évfolyamában akként nyilatkozott, miszerint „november 2-dikán két magyar alezredes jelent meg Belgrádban, hogy Franchet d'Espérey (francia tábornoktól) a hadműveletek beszüntetését a Villa Giustiban kötött fegyverszünet alapján kérelmezzék“. Végül pedig arra is van bizonyítékunk, hogy a szerződés Franchet d'Espéreyvel szintén közzétett és hogy a

tábornok azt magára nézve kötelezőnek ismerte, mert Breit tábornok a forradalmi és vörös háború történetéről írt művében felemlíti, hogy Franchet d'Espérey utasítást kapott, miszerint a magyar kormánynak Belgrádban megjelent delegátusaival folytatott tárgyalásaiban csupán katonai kérdésekre szorítkozzék, tekintettel a már létrejött fegyverszüneti szerződésre.

Nincs okunk kételkedni a fenti adatok valóságában, kénytelenek vagyunk azonban megjegyezni, hogy a politikai és katonai helyzet november 4-dikén lényeges változást szenvedett.

A szláv—orosz tervek valóra válását azok részére, akik az entente hatalmainak háborús szolgálatokat tettek, amint láttuk, a cári Oroszország összeomlása után Franciaország vállalta el. Az egykor orosz érdekek szolgálatában álló *Tardieu André*, ki a párisi békekonferenciának egyik irányadó embere volt, a békeszerződésről írt munkájában (*La paix*. Páris, 1921) maga írta meg, hogy „Franciaország (volt) az, amely felé biztos ösztönnel a Habsburgok örökségét (igénylő) népek fordultak. Franciaország az ő hívásukat mindig meghallgatta... Azon a napon, amelyen Németország megbízottai a békeszerződést pecsétjükkel ellátták, Franciaország békeműve útján tovább folytatta háborús munkáját. Válaszolt a Prágában, Varsóban, Belgrádban, Bukarestben felkínálkozó hűségre. Vezetése alatt Európának újra átszervezése van útban — Ausztria-Magyarország romjain egy új Európa támad fel, amely az eltűnt veszély helyett új támaszt ígér. . Magyarországot nem kell sajnálni.“

Az a körülmény, hogy Tardieu a trianoni békeszerződésnek egyik megalkotója volt, mindenesetre különös súlyt biztosít a fenti nyilatkozatnak, mert azt mutatja, hogy a párisi békekonferencia egyrészt a nemzetközi jog félretolásával, a fegyverszüneti szerződés ellenére, mely a hadműveleteket befejezte, új háborúba kezdett, másrészt pedig ilyen irányítás mellett a szláv—orosz tervek érdekében, az ezeréves magyar állam megdöntésére tört, mindennél nagyobb érvet szolgáltatván ahhoz, hogy ezen romboló támadás előestéjén, akkor, amikor azt még tízmillió orosz bajonett kísérte meg, Tisza István gróf felelőssége tudatában helyén maradt.

Még Tardieu kijelentésénél is fontosabbnak kell tartanunk azt, hogy Prága, Varsó, Belgrád és Bukarest, a szláv—orosz tervektől megindított osztozkodás várományosai, akik ellenséges fegyverektől még ki nem fosztott új területek birtokbavételére vágytak, de a páduai fegy-

verszüneti szerződés következtében elestek attól, hogy áldozataikat birtokba vehessék: most az orosz érdekek szolgálatában álló Tardieu segítségével a cári Oroszországtól beváltani nem tudott Ígéretek megvalósítására Franciaországtól kaptak biztatást.

Franciaország azonban nem csupán a békekonferencián hallgatta meg őket, sőt azt kell mondanunk, hogy az a lélektani pillanat, amidőn Franciaország a szláv—orosz tervek ügynökeitől sarkalva és kísérve az eseményekbe nyúlt, nem is a békekonferencia időpontja volt, hanem 1918 november 4-dike, amidőn Foch tábornagy arra való tekintettel, hogy a német fegyverszünet még mindig nem jött létre, Németország délkeletről való megtámadása érdekében a legfőbb és korlátlan rendelkezést magához ragadta. Bliss amerikai tábornok, az amerikai békedelegáció tagja, az *American Journal of International Law* 1922-diki évfolyamában közölte, miszerint a Versaillesban tanácskozó *Conseil Supérieur de Guerre* 1918 november 4-dikén a következő határozatot hozta: „II. §. Foch marsai kapja meg a legfőbb irányítást a Németország ellen folyó hadműveleteknek minden fronton, beleértve a déli és keleti frontokat is“.

Ezzel a felhatalmazás, amelyet az olasz Diaz tábornok a fegyverszünet megkötése végett kapott, véget ért, de azzal együtt véget ért Olaszország döntő szerepe is. Fel kell tennünk, hogy ekkor ért véget a jó viszony is Francia- és Olaszország között, mert a francia vezetés monopóliuma Olaszország vitális érdekeire annyira nem volt figyelemmel, hogy Olaszország ellen 1919 elején már egy francia—szerb katonai érdekközösség jött létre.

Foch marsai hatalomrajutásával a francia érdekek jutottak hatalomra, Franciaország érdekeivel pedig szoros kapcsolatban jelentek meg a szláv—orosz érdekek is, melyeknek a páduai fegyverszünet határozataival homlokegyenest ellenkező programját Northcliffe lord a londoni *Times* és a párisi *Matin* 1918 november 3-diki és 4-diki számaiban közzétette. Tudjuk, hogy e programnak Ausztria-Magyarországra vonatkozó részét Seton-Watson dolgozta ki; azt is tudjuk, hogy az Magyarország felosztását vette számításba és hogy e felosztási terv a későbbi békeszerződés határozatait kilométernyi pontossággal adta vissza.

Legyen szabad ezek után a sorsdöntő események időrendjét a következőkben felállítani: 1918 október 31. a *Conseil Supérieur de Guerre* elkészíti a páduai fegyverszüneti szerződés feltételeit: novem-

bér 1—2. azok elfogadása; november 3. a páduai fegyverszünet aláírása; november 3—4. a szláv—orosz programm közzététele; november 4. a páduai fegyverszüneti szerződés félértétele és a cári Oroszországtól vállalt annexiók megállapodások diadala.

Franciaország menségére meg kell említenünk, hogy a szláv—orosz követelés voltaképpen az ő nehéz helyzetét használta ki, mert akkor minden francia szeme Németországon függött. Foch marsai attól félt, hogy Hindenburg és Mackensen seregei visszavonulóban egyesülni fognak és ha Mackensen csapatai a német határoktól délre valahol Magyarország területére beveszik magokat, esetleg az egész katonai helyzet felborulhat. Hanotaux Gábrielnek a *Revue des deux mondes* 1924-diki évfolyamában közölt vallomása szerint ezen a ponton jöttek a franciák segítségére a forradalmi kormány delegátusai, kik Franchet d'Espérey tábornoknak tálcán hozták el Magyarország kapitulációját és Mackensen hadseregét. A diadal teljessé lett: „Mackensen körül volt zárva“.

Franchet d'Espérey tábornok igen jól tudta, hogy fegyverszüneti szerződést nem köthet a magyarokkal, mert egy háborúban egy fegyverszüneti szerződés köthető csupán és az már november 3-dikán Páduában megkötött. Azért csupán katonai egyezményt (*Convention Militaire*) volt hajlandó kötni, amilyent minden felkínálkozó alkalommal bármely csapatparancsnok köthet. A belgrádi egyezmény tehát, mely november 8-dikán létrejött és amelyet november 13-dikán aláírtak, tévesen nevezetnek „belgrádi fegyverszünetnek“, mert az „katonai egyezmény“ és nem „fegyverszüneti szerződés“ nevet visel.

Nagy volt eszerint azoknak csalódása, kik Belgrádba „fegyverszünetet“ mentek kötni, miután a már általunk is elfogadott páduai fegyverszünettel nem voltak megelégedve. Azt hitték, hogy ha pacifistáknak vallják magukat és leteszik a fegyvert, akkor az ellenség is ugyanezt fogja tenni. Az ellenség valóban örömmel látta, hogy a fegyverletétel megtörténik és akkor parancsot adott a fegyveres előnyomulásra. Jászai Oszkár, ki maga is a küldöttség tagja volt és alig várta, hogy az ellenségnek békét hirdető *entente* uraival szemben álljon, azt a benyomást nyerte, hogy Franchet d'Espérey „durva, rosszindulatú, kardcsörtető, műveletlen“ katona, kinek a pacifizmus iránt érzéke nincsen (*Magyariens Schuld Ungarns Sühne*. München, 1923). Holott a tényállás az volt, hogy Franchet d'Espérey csupán az ellenség fegyverletételének örült, mert Magyarország déli és keleti határterületei-

uek megszállásával Mackensen előtt elzárta azt az utat, mely őt Magyarországon át Hindenburghoz vezethette. Így jött létre a Jászi kijelentése szerint „ránk erőszakolt, kegyetlen fegyverszüneti szerződés“, amely Franciaország barátai előtt a Magyarországra vezető utat megnyitotta.

A belgrádi katonai egyezmény valóban kijelölt egy területet, melyet a szövetségesek voltak megszállandók. A kérdéses terület a Nagy-Szamos, a Beszterce, a Maros, Szabadka, Baja, Pécs, Muraköz vonalát jelölte meg annak, amely mögé a magyar csapatoknak vissza kellett vonulniuk. Ezen földrajzi pontok alapján azt lehetne mondani, hogy a belgrádi katonai egyezmény önhatalmúlag akként változtatta meg a legális fegyverszüneti szerződés határozatait, hogy *egy-egy pontoknak* a szövetséges hatalmak biztonságának eszközlése végett átmenetileg való megszállása helyeit nem pontokat, hanem területet szállott meg, mire a fegyverszüneti szerződés nem adott felhatalmazást.

A tényállás azonban más volt, mert Franchet d'Espérey tábornok nem csupán abban tette túl magát a fegyverszüneti szerződésen, hogy Mackensen tábornagy háta mögött megszállt egy területet, amelyen Mackensen már nem vonulhatott át fegyveresen, hanem abban is, hogy ezen területet nem szövetséges, hanem a Magyarország felosztásában érdekelt kormányok csapataival szállotta meg, amelyek csak szövetségközi szempontból állottak az ő vezérlete alatt, a megszálló, területen azonban saját kormányaikat képviselték és azoknak voltak végrehajtó eszközei. Misics szerb tábornok, aki a mellékszobában az egyezményt megfogalmazta, egy pillanatig sem kételkedett abban, hogy a megszállandó terület Szerbiához fog csatoltatni és amidőn a szerb csapatok az előnyomulásra parancsot kaptak, angol vélemény szerint nagyon siettek, hogy' a kijelölt határidő alatt minél nagyobb területet szálljanak meg. A tényleges megszállás valóban meghaladta mindazt, amire addig igényt tartottak.

Azt mondhatná valaki, hogy a szerbek és románok szintén a szövetségesek közé tartoztak, már pedig a belgrádi egyezmény nem adott közelebbi megjelölést arra vonatkozólag, hogy a megszálló csapatok mily nemzeteket képviseljenek. Erre vonatkozólag az a megjegyzésünk, hogy az érdekelt lakosság szövetségesek alatt nem pusztán szerbeket vagy románokat értett, sőt kifejezetten azt hitte, hogy a béke és biztonság érdekében az angol, francia és amerikai parancs

nokságok nem a felosztásban érdekelt kormányok útján fogják a megszállást eszközölni. Ezt a feltevést halomra döntötte az, hogy ezen kormányok a belgrádi egyezmény megsértésével a polgári kormányzatot nem hagyták érintetlenül, hanem azt nyomban a bevonulás után a magukéval cserélték meg.

A belgrádi katonai egyezmény tehát kezdettől nem tartott meg, hanem azt egyoldalúan megsértették. Amire Franchet d'Espérey azt válaszolta, miszerint a forradalmi magyar kormány kérte, hogy letehesse a fegyvert; ugyanakkor elhallgatván azt, hogy miután a németek november 11-dikén a fegyverszünetet aláírták, Franciaországnak a belgrádi egyezmény végrehajtása nem volt fontos és a végrehajtás módja sem volt lényeges többé, a megszállandó terület lakossága pedig az ellenséghez tartozott. Semmi esetre sem áll az az állítás, amelyet a párisi békekonferencia hivatalos angol történetében olvasunk, hogy „a magyar kormány vonakodott elismerni a november 3-diki fegyverszünetet és éppen ezért a szövetségesek folytatták előnyomulásukat Magyarországra egészen addig, amikor Károlyi gróf kérésére Belgrádban egy katonai egyezményt írtak alá“. A magyar kormány a november 3-diki fegyverszüneti szerződést de facto elismerte és annak végrehajtását kérte Belgrádban, ahol azonban akkor már versaillesi utasítás szerint, hol a november 3-diki fegyverszüneti szerződést november 4-én a németek miatt félretolták, a Mackensen mögött levő területek megszállására törekedtek. A franciák csak Mackensent nézték és őt igyekeztek kézrekeríteni. Ők fedezték a szerb és román megszállást addig, amíg Mackensen tábornagnak serege volt; midőn serege hazavonult, akkor a magyar állam szuverenitásának megsértésével magyar területen foglyul ejtették és elhurcolták.

Bliss amerikai tábornok Wilson elnök feljegyzései között közzétett 1919 március 27-diki jelentése szerint azonban a belgrádi katonai egyezményt egyedül a magyarok tartották meg; amidőn tehát a békekonferencia hatalmai 1919 nyarán Romániával szemben az egyezményre hivatkoztak, Bratianu miniszterelnök joggal jegyezte meg, miszerint nem tudta, hogy az még mindig létezik és érvényben van.

Joggal tehetjük fel ezek után a kérdést, hogy az 1918 november 3-án Páduában megkötött legális fegyverszüneti szerződés végrehajtott-e, felmondott-e vagy megsértetett-e; vajjon az egyáltalában érvényben volt-e vagy nem.

Különböen attól kell tartanunk, hogy az már november 4-dikén egy-

oldalúan, a másik fél tudta és akarata nélkül, a nemzetközi jog ellenére, titkos megegyezések alapján és fegyveres annexiók érdekében elejtetett — Olaszországgal együtt, mely a páduai egyezmény megkötésére felhatalmazást és megbízást kapott.

Nyilvánvalóan azt fogják erre válaszolni, hogy akkor már Ausztria-Magyarország is megszűnt létezni, tehát a páduai szerződést aláíró egyik fél eltűnt.

Erre vonatkozólag csupán azt jegyezzük meg, hogy bár Ausztria-Magyarország nemzetei abban az időben forradalmi állapotban voltak és az önrendelkezés alapjára igyekeztek helyezkedni, az annexióra törekvő kormányok érdekében a párisi *Matin*-ban és a londoni *Times*-ban 1918 november 3-dikán és 4-dikén közzétett program és nem a tényleges helyzet volt az, mely Ausztria-Magyarország népeit az önrendelkezési jog szabad gyakorlásában megakadályozva, egymástól végérvényesen elszakítani és egymással végérvényesen szembeállítani törekedett, amint az ezen eljárás és a békeszerződés eredményeként valóra vált.

Annak ellenére, hogy a belgrádi egyezmény csupán szövetségekről tett említést s azt mondotta, hogy a közigazgatásnak magyar kézben kell maradnia, mindazon területeken, melyeket a szerb és román csapatok megszállottak, a magyar hatóságokat nyomban elmozdították, szerb és román közigazgatással cserélték meg. A szerb kormány 1918 december 1-dikén, a román kormány 1919 január 11-dikén a megszállott, utóbbi még azon túlmenőleg az általa igényelt összes területeket is anektálták.

Hogy Magyarország felosztása nem az 1918 november 3-diki fegyverszüneti szerződésen alapult, annak világos bizonyítékát nyújtotta Benes Edvárdnak a *Matin* és a *Times* 1918 november 5-diki és 6-diki számaiban közölt azon kijelentése, miszerint a cseheknek meg kell szállniok Felső-Magyarországot és a szerb kormánynak azon kijelentése, hogy Magyarország sorsát nem a helyszínén, Versaillesban fogják eldönteni.

Fel kell tennünk tehát azt, hogy az 1918 november 4-dikén átfórtalmált *Conseil Supérieur de Guerre* a legális fegyverszüneti szerződés félretétele után valóban számbavette a Magyarország felosztásában érdekelt kormányok követeléseit. Erre vall a cseh kormány említett nyilatkozatain kívül az is, hogy Jusserand washingtoni francia nagykövet 1918 november 29-én, kormánya megbízásából, már készen

nyújtotta át az Európába induló Wilson elnöknek azokat a békepon-
tokát, melyeket az annexiók tervei alapján összeállítottak.

Wilson elnök Lansing államtitkártól közölt és Európába hozott
eredeti népszövetségi javaslatában azt javasolta, hogy Ausztria-
Magyarország népei csak bizonyos idő elmúltával, érett megfonto-
lással és akkor, miután a vonatkozó kérdéseket már a német kérdés
megoldásával kész hatalmak is ismerik, maguk döntsenek önsorsuk
iránt. Ezzel ellentétben a francia kormány említett emlékirata úgy
állította be a kérdést, hogy „Ausztria-Magyarország sorsa kérdés tár-
gyát sem képezheti, mert ez a hatalom megszűnt létezni... sem a
fegyverszüneti szerződések, sem az elnök 14 pontja sem alkotják
konkrét alapját a kongresszus munkálatainak“.

Hogy Ausztria-Magyarország mint hatalom valóban megszűnt,
ahhoz semmi kétség nem férhetett; népei és nemzetei azonban nem
szűntek meg létezni s amíg az erőszakos felosztás az elmúlt monar-
chiának fájdalmat nem okozott, népeit szolgátságba döntötte.

Amíg Wilson elnök a maga javaslatával és a neki átnyújtott
emlékirattal Európába indult, addig Magyarországon annak ellenére,
hogy a fegyverszüneti szerződésnek a nemzetközi jog elvei szerint a
hadműveleteket kell befejeznie, új hadműveletek indultak meg, ame-
lyet a népfajok háborújának és a befejezett háború erőszakos meg-
hosszabbításának kell tekintenünk.

I. *A cseh megszállás.* Eltekintve attól, hogy Seton-Watson a
Northcliffe-iroda útján benyújtott emlékiratában már november első
napjaiban Felső-Magyarországnak Csehországba való bekebelezéséi
javasolta, Benes a *Matin*-ban és *Tímes*-ban e javaslatot azzal igyeke-
zett alátámasztani, hogy a birtokbavételt a magyarországi bolseviz-
mus és a nyugati államoknak ettől való megvédése teszi szükségessé,
amely veszedelmet „egyedül a csehek tudnának elhárítani, ha érde-
kükben a fegyverszünet bizonyos feltételeit teljesítenék“.

Breit tábornok idézett munkájában a cseh kormánynak egy 1918
november 4-diki állítólagos jegyzékét közli, melyben az közli a magyar
kormánnyal, hogy mivel Csehszlovákiát a hatalmak elismerték és
delegátusát a békekonferenciára meghívták, „nekünk jogunk van a
fegyverszüneti szerződés alapján minden fontosabb pontot meg-
szállani“.

Ugyanakkor a cseh békedelegáció Pozsonyt, mint Csehszlovákia
fővárosát, „századok óta tőt várost“ igényelte, Seton-Watson viszont

a *New Europe* folyóiratban azt mondta, hogy Pozsony német—magyar város és hogy a csehek kereskedelmi szempontból követelik.

Vyx francia alezredes, a Budapestre küldött ententemisszió összekötő tisztje, akként nyilatkozott, hogy mivel a szövetségesek a cseh államot és hadsereget elismerték, a cseheknek joguk van megszállniok Szlovákiát, mert ők is résztvesznek a fegyverszüneti szerződés végrehajtásában, „amely a régi Osztrák-Magyar Monarchia területének megszállását kimondotta“, holott ezzel ellenkezőleg a fegyverszüneti szerződés ily megszállást soha ki nem mondott. 1919 január 10-diki jegyzékében e kijelentést oda módosította, hogy a páduai fegyverszüneti szerződés csupán a délnyugati frontra vonatkozott, „tehát a cseh-szlovák államnak abszolút szuverén joga van mindazon területekre, melyeket a részére megjelölt ideiglenes határok között megszállott“, ami magábanvéve érthetetlen és logikátlan következtetés.

Végül Hobza prágai professzor, a cseh külügyminisztérium nemzetközi jogi osztályának főnöke, a *Revue Générale du droit international public* 1922-diki évfolyamában azt írta, hogy Csehország „koncesszió“ (átengedés) útján jutott a kérdéses területek szuverén birtokába.

Mivel Felső-Magyarország a cseh államnak alkotórésze sohasem volt és visszacsatolásról nem lehet szó, a jogcímeknek olyan gazdag sorozatával állunk szemben, hogy *a látszat szerint a birtoklás alátámasztására* mindig új és új címek elővételére volt szükség. Ettől eltekintve legyen elég annak megállapítására szorítkoznunk, hogy a páduai fegyverszüneti szerződés kifejezetten csupán stratégiai megszállásra, de nem egyúttal bekebelezésre is adott felhatalmazást; hogy valamely állam elismerése nem ad jogot hódításokra; hogy Magyarországon akkor még nem volt bolsevizmus és hogy az átengedés ténye fegyveres úton csikartatott ki.

Valójában a csehek maguk sem voltak tisztában azzal, hogy mily nagy területre tartsanak igényt. 1918 december 6-diki követelésükben 1.9 millió lakosra reflektáltak, kik között 220 ezer volt a magyar; 1919 január 26-dikán már 2.9 millió lakos, köztük 899 ezer magyar volt cseh megszállás alatt; végül a trianoni szerződés 3.5 millió lakost, köztük több mint egymillió magyart adott nekik.

Masaryk a londoni *Times* 1918 december 6-diki számában még akként nyilatkozott, hogy a felsőmagyarországi cseh igényeknek csu-

pán nyugati és északnyugati határa volt biztos, elfelejtette azonban hozzátenni, hogy ez a határ már ezer év óta meg volt állapítva, mert az Csehország felé Magyarország régi határa volt.

Ugyancsak a *Times* 1919 január 9-diki számában hozzátette, hogy Magyarország Pozsony ellenében „nagyszámú és fontos cseh községeket fog kapni“, amiről senki sem tud, mert a régi Magyarországnak csehektől lakott községei és területei abszolúte nem voltak, Csehország pedig Magyarországnak semmiféle cseh területet nem engedett át.

A cseh békedelegáció sokkal egyszerűbben nyúlt a kérdéshez, amidőn azt hatalmi ténnyé terelte át és azt mondta, hogy Pozsony birtoklása reá nézve életbevágó kérdés (*linea question capitale*), amelyről tárgyalni sem hajlandó, mert a Duna vonalára neki a Közép-Európában berendezendő nagy szerepre való tekintettel van szüksége (*de remplir son urai rôle dans l'Europe centrale*); mint igazi dunai állam, nagy jelentőségre számít — kelet felé, miáltal az osztrák hatalmi politika nyomdokaiba lépett. Így került a dunamenti Csallóköz cseh kézbe, holott 101.839 magyar és 2883 német lakos mellett csak 453 volt a szlovák és 1 a cseh.

A cseh kormány tehát nem elégedett meg Csehország független ségével, hanem Közép-Európa hegemoniájára vágyott. Amint 1921-ben Rivet Károly francia publicistának mondta: „Prága Közép-Európa diplomáciai központjává lesz, ami jelentékenyen csökkenteni fogja Bécs és Budapest fontosságát; de viszont ránk ruházza át a kötelelőséget, hogy e két várost gazdaságilag és politikailag háttérbe szorítsuk“.

Felső-Magyarország megszállása Szlovákiában Pellé, Ruszinszkóban Hénnoque francia tábornok vezérlete alatt ment végbe, ami a francia—orosz szövetség fenntartását jelentette. Amint Benes cseh külügyminiszternek 1924 október 25-diki bizalmas körjegyzéke, melyet a londoni *Foreign Affairs* 1925-ben közzétett, mondotta, Csehországnak az összekötő kapocsnak kell maradnia Francia- és Oroszország között és az a 30.000 orosz tanár, diák és polgárember, kik Csehországban találtak menedéket, egyben apostolává lesz a francia—cseh—orosz baráti szövetségnek.

Mindezek alapján nem nehéz megállapítani, hogy Csehország nem szabad államként alakult meg, hanem a Közép-Európa vezetésére vállalkozás vágyaival született. Vezető politikusai azt hitték, hogy

Magyarország anarchiába süllyed és megadja magát a cseh vezetésnek, míg a magyar bolsevizmus falrafestésével — esetleg előmozdításával, amint egyes magyar lapok bizonyítják — a nyugati hatalmakat könnyen rá lehetne venni arra, hogy Magyarország fölött a cseheknek mandátumot adjanak.

Hogy a magyarokat a nyugati államoktól elválasszák, Benes már a londoni *Times* 1918 november 6-diki számában megújította javaslatát a nyugatmagyarországi korridor iránt és mikor 1919 decemberben Párisba visszatért, a szerb delegátusoknak maga kínált fegyveres szövetséget aziránt, hogy a korridor nehézségek esetén közös erővel megvalósíthassák. Amint a cseh külügyekről 1924-ben írt beszámolójában elmondotta, 1920 januárban maga hívta meg Renner osztrák államkancellárt, aki ententebarát szocialista pártállása mellett még cseh származású is volt és ő maga ajánlotta neki, hogy Ausztria nevében Nyugat-Magyarországot, melyet a békekonzferencián Csehországnak adni vonakodtak — csak Franciaország szavazott mellette — Ausztriának adják oda és ezáltal gyengítsék Magyarország talpraállítását. Így született meg a *Burgenland*, mely azután a gyenge Ausztriához került.

//. *A román megszállás.* — Az 1916 augusztus 17-diki bukaresti szerződés V. cikkelye értelmében az entente oldalára álló Romániának a központi hatalmakkal nem volt szabad békét kötnie. Mivel pedig Románia 1918 május 8-dikán Bukarestben a központi hatalmakkal békére lépett, Vesznic szerb delegátus kijelentése szerint az 1916-diki titkos szerződés megszűntnek volt tekinthető.

Foch tábornok azonban, a legfőbb rendelkezést átvéve, éppen a román hadsereg útján akarta sakkban tartani Mackensen tábornagy német hadseregét és Vajda-Voevod miniszterelnök titkára, Tilea, főnökének diplomáciai tevékenységéről kiadott munkájában felemlítésre méltónak tartotta, hogy Coanda tábornok, román vezérkari főnök, csak nehezen fogadta el 1918 november 10-dikén a Clémenceaulól megtáviratozott versaillesi ultimátumot, hogy a bukaresti béke megsértésével ismét fegyverbe álljon. Annál inkább, mert a román kormány, Marghiloman feljegyzései szerint, két nappal azelőtt, november 8-dikán arról értesítette Mackensen tábornagyot, hogy nyugodtan elvonulhat, mert „a román kormánynak semmi szándékában sincs Erdélyt megszállani“. (*Marghiloman A.: Note Politice 1897—1924.* Bukarest, 1927. IV. kötet.)

Bratianu román miniszterelnök, a román békedelegáció vezetője, sokkal enyhébben fogta fel a kérdést, mikor kijelentette, hogy a román kormány sem a semlegességet, sem a békeszerződést nem vette komolyan és nem fogta fel őszintén. 1919 február 1-én a békekonferencia előtt tartott beszédében azt mondta, hogy a béketárgyalásokkal csak időt akart nyerni és Ferdinánd király türelmetlenül várta, hogy ismét hadba vonulhasson. 1919 július 1-diki beszédében azonban ugyanott megvallotta, hogy 1918 őszén a francia kormány hívta fegyverre Romániát, a felelősség tehát szerinte, a békeszerződés megszegéséért Franciaországot illette meg.

Azt hitte, mindez elég arra, hogy az 1916 augusztus 17-diki szerződésben megígért területeket birtokba vegye. Berthelot francia tábornok azok megszállására 1918 őszén parancsot is adott, mivel azonban ugyanakkor a magyar kormányt arról értesítette, hogy a kérdéses területeket francia csapatok fogják megszállani, lehetetlen elhallgatnunk, hogy ez sohasem történt meg. Bár Berthelot a kijelentést 1918 decemberben is megismételte, a lakosság mai napig sem látta megérkezni a magyar kormánynak írásban megígért francia csapatokat, melyeknek megjelenésétől a fegyverszüneti szerződés határozatainak megtartását várta. Mert a franciák helyett románok jelentek meg, kik a belgrádi egyezmény és a később adott ígéretek ellenére a magyar hatóságokat mindenütt elmozdították, a román kormány pedig 1919 január 11-dikén az egész területet Romániába kebelezte.

A terület, amelyre Románia igényt tartott, a Dnyesztertől a Tiszáig terjedt. Ekkor mondotta Bratianu a párisi békekonferencián azt, hogy Románia nagylelkűen meghajol a hatalmak előtt és nem ragaszkodik a Tisza vonalához, bár az utolsó évszázadokban a magyarok a Tiszán átkelve, román földön is befészkeltek magukat és ott olyan nagy várost alapítottak, mint Debrecen.

Vesznicz szerb delegátus a szerbektől megszállt Bánát birtokát féltve, óvat emelt a Bánátra emelt román követelés ellen, mire Clémenceau francia miniszterelnök népszavazást ajánlott, aminek viszont mindketten ellenszegültek, mert a Bánát 1.58 millió lakosa közül mindössze 284 ezer volt a szerb és 592 ezer a román. Így történt, hogy a Bánátot a Seton-Watsontól 1915-ben ajánlott vonal szerint osztották meg.

A párisi békekonferencia 1919 február 26-dikán a Tiszántúl területén még 70 kilométernyi területet ajánlott fel a románoknak, mikor

Franchet d'Espérey tábornok vezérkari főnöke, Charpy francia tábornok február 25-diki jelentése megérkezett, amely hivatalosan is megállapította, hogy a románok nem — csak a magyarok — tartották meg a belgrádi katonai egyezményt. A döntés azonban ennek ellenére is megtörtént és az már március 7-dikén Berthelot útján a román vezérkar kezében volt. A belgrádi francia parancsnokság csak 19-dikén közölte azt Budapesttel, hol Vyx alezredes csak 21-dikén nyújtotta át Károlyi Mihály grófnak, ki erre a kommunistáknak engedte át helyét. Ez adott alkalmat a további román előnyomulásra és megszállásra, mely Csonka-Magyarországnak hivatalos becslés szerint 6.5 milliárd svájci frank kárt okozott.

Mindez pedig abból következett, hogy az 1918 november 3-dikán megkötött és Magyarországtól is elfogadott legális fegyverszüneti szerződés végre nem hajtatott, hanem november 4-diki határozat alapján egy új háború vette kezdetét.

Amíg a szerződés Magyarország felosztása, megszállása és birtokbavétele iránt semmit sem intézkedett, addig a fegyverszüneti szerződés ellenére, melynek éppen a háború befejezése lett volna hivatása és a legális szerződés fülretétele után megindult hadműveletek eredményeként Magyarország anyaországának kétharmadrészei elszakították és idegen államokba kebelezték; oly elhatározásból kifolyólag, melyet a lakossággal sohasem közöltek.

Ausztria-Magyarország tehát, amely 1918 november 3-dikán a szövetséges és társult hatalmakkal még legális fegyverszünetet kötött, a francia kormány november 29-diki emlékirata szerint viszont már nem létezett, nem természetes halállal szűnt meg, amelynek likvidációs tárgyalásai hosszú ideig elhúzódtak volna. „Abban az időben — mondotta Benes Edvárd cseh külügyminiszter 1924-ben — a szövetségesek még nem voltak bizonyosak abban, hogy Ausztria elpusztult... a mi kormányunk létrejötte a szövetségesekre nézve fait accompli volt. Négyévi nehéz küzdelem után én írtam alá a békefeltételeket, melyeket a már megdöntött Osztrák Birodalomnak átnyújtottak, mint csehszlovák delegátus.“ (*Benes Edvárd: Problems of New Europe.* Prága, 1924.)

Ausztria-Magyarország voltaképpen a fegyveres megszállások eredményeként fegyveres úton oszlott fel és tört darabokra, miről az Ausztria-Magyarországgal megkötött fegyverszüneti szerződésben nem történt gondoskodás, de a békeszerződésekben utólag legalizáltatott.

Akár van tehát nemzetközi jogi szempontból kapcsolat a fegyverszüneti és békeszerződések között, akár nincsen, a gyakorlat azt mutatta, hogy amíg az előbbi szerződés a háborút nem fejezte be, az utóbbi pedig a népfajok szembeállításával a népfajok háborúja előtt nyitott utat.

VI. A békeszerződés megalkotása és biztosítékai

A párisi békekonferencia, melyet a béke után vágyó népek oly szívszorongva és túlzott reményekkel vártak, nem felelt meg hívatásának.

Mindenekelőtt nem tekinthető békekonferenciának azért, mert a békekonferenciáktól lényegesen eltért abban, hogy azon csupán az egyik érdekelt fél volt képviselve. Amint a konferencia vonatkozó statútuma mondotta: „A konferencia a Szövetséges és Társult Hatalmak képviselőit fogja magában foglalni“.

Az egybegyűlt képviselők a szerződést békefeltételek alakjában dolgozták ki, melyeket ultimátum kíséretében nyújtottak át a legyőzött államok képviselőinek és tőlük az egyoldalúan megállapított békefeltételeknek változatlanul való aláírását követelték.

A békefeltételek annyira súlyosak voltak, hogy azoknak aláírását senki sem remélte kényszereszközök nélkül, kényszereszközökül pedig a lefegyverzést, a blokádöt, az élelmi- és gyógyszerek elvonását, a testi és lelki nyomort és mindezeknek fegyveres úton való fenntartását és kiterjesztését állította oda, ha az aláírást megtagadnák.

Ilyen körülmények között nem is tért ki senki az aláírás elől, de ugyanakkor a szerződés aláírása már magábanvéve nyitva hagyott egy ajtót, melyen át a jövő szigorú kritikája és elégtelensége lépett be.

Mert a kétoldalú szerződés hiánya egyben a kétoldalú megnyugvás lehetőségét is kizárta.

Ha valakit érdekelne az, hogy a párisi békekonferencia hogyan hunyhatta be szemeit a valódi helyzet, a nemzetközi jog és a jövőben előrelátható visszahatás előtt, arra nézve már Lansing északamerikai államtitkár kimerítő választ adott.

Azt mondotta Lansing, hogy a békekonferencián senki sem beszélt hangosan. „Mindenki csak bizalmasat. A konferencia nyílt üléseit előre elrendezték és így azok üres formagökökké lettek. Az egyezményeket és üzleteket zárt ajtók mögött kötötték meg.“ (*The Peace Negotiations*. London, 1921.)

Ugyancsak ő mondotta, hogy Wilson elnök, aki a háborút volta-képpen eldöntötte és akitől így nyilvánvalóan a béke sorsa is függött, egyedül bizalmas jó barátjával, House ezredessel érintkezett; House ezredes viszont Steed emlékiratainak tanúsága szerint a konferencián Steedtől kért tanácsot, aki viszont Seton-Watsonnal és Masarykkal volt állandó kapcsolatban. Semmi kétség sem fér tehát ahhoz, hogy Wilson elnök közvetett úton Masaryk útmutatása szerint járt el, vagyis a szláv—orosz tervek egészét magáévé tette. Gyöngeségét mi sem jellemezte jobban, mint hogy a szlávok barátságával együtt azoknak az olaszok iránt érzett ellenszenvét magáévé tette, mert a páduai fegyverszünet megkötésével megbízott és abban megbízásból eljáró Olaszország Wilson elnök megjelenésétől kezdve a békekonferenciának mostohagyermekévé lett, amelyet azután megbántva hagyott el. Ugyanakkor viszont Wilson elnök látszólagos védelme alatt jött létre a szoros érdekközösség a franciák és a szlávok között, miáltal a békekonferencia nem kétoldalú tárgyalás, hanem hatalmi mérkőzés színterévé lett, melyben az olaszok alul maradtak.

A magyar kérdéssel foglalkozó albizottságok elnöki tisztét Tardieu André, a párisi orosz nagykövetség egykori bizalmasa vitte, ki a békekonferenciáról írt művében maga mondotta el a szerződések megalkotásának történetét.

Ha felvethetné valaki, hogy talán mások is jelen lehettek és döntő szóval bírhattak, kik az előterjesztések ellen kifogást emelhettek, úgy meg kell állapítanunk, hogy a jelenvoltak nagy része mindenben magáévé tette a délkeleti kérdésekkel foglalkozó „szakértők“ előterjesztéseit, kiknek szakértelmében senki sem kételkedett. Seton-Watson 1924 decemberben az északamerikai Richmondban megtartott beszédében a következő módon magyarázta meg az általa és barátai által ebben az irányban elért sikert: „Amint most beszélek, sok embert látok magam előtt, akik a békekonferencián szerepet vittek és akik megértik azt, hogy néhány szakértő szoros összetartása, kik ismerik egymást és minden erejüket egy adott cél elérésére összpontosítják,

el tudnak érni egyet-mást, mire a nem értesült közvélemény és a nem értesült államférfiak képtelenek“.

Igen valószínű tehát, hogy a Magyarország felosztását célzó határozatok előterjesztése és elfogadtatása óáltauk történt. Csupán azzal kell a tényállást kiegészítenünk, hogy Magyarország sorsát illetőleg egyetlenegy magyart sem kérdeztek meg és hogy az említett szakértők valamennyien Magyarország felosztásában érdekelt idegenek voltak.

Az is hihető, hogy a szakértők magukban alig lehettek elégségesek arra, hogy javaslataikat keresztülvihessék. Erre vonatkozólag azonban meg kell jegyeznünk, hogy javaslataikat a katonai vezérkarok már előzetesen magukévá tették és hogy a békekonferencia tanácsadó szerveinek egyike továbbra is a legfőbb haditanács, a tábornokok tanácsa maradt, amit nem békés, hanem háborús szervnek kell tekintenünk. A Foch tábornagtól vezetett katonai testület és a francia kormánytól vezetett nagykövetek tanácsa viszont a már megállapított és 1918 november 29-dikén közölt francia emlékirat szellemében jártak el. Ezen emlékirat lefektetett alapelve az volt, hogy Ausztria-Magyarországgal mint megszünt és felosztott hatalommal kell számolni; amiben viszont Benesnek a londoni *Fortnightly Review* 1920 novemberi számában ismertetett programmjára ismerünk, midőn ezeket mondotta: „be akartuk bizonyítani, hogy Európának Ausztria-Magyarországra nincsen szüksége többé“.

Midőn az említett szakértők javaslataikat előterjesztették, mégis feltűnően soknak látszott azoknak száma, kik idegen uralom alá jutottak.

Mikor megérkezett a hire annak, hogy Budapesten az 1919 február 26-diki határozatok átvétele után szovjet alakult, Lloyd-George angol miniszterelnök maga vetette papírra 1919 március 25-dikén, miszerint „Délkelet-Európában sohasem lesz béke, ha minden kis állam, amely ma létrejön, nagy magyar irredentát zár határai közé. Azért azt tartanám a (megalkotandó) béke irányelvének, hogy amennyire csak emberileg lehetséges, a különböző fajok anyországaikban helyeztessenek el és hogy ez az emberi követelmény megelőzzön minden stratégiai, gazdasági és közlekedési érvet, aminek más úton is eleget lehet tenni“.

Hozzá kell tennünk, hogy megelőzőleg, 1919 március 8-dikán, az olasz kormány is javaslatot tett a magyar kérdés megoldására, Smuts

tábornok pedig Wilson elnök azon pontjához kívánt visszatérni — az Nemzetek Szövetségének alkotmánylevelében, — hogy Ausztria-Magyarország népei maguk döntsék el jövő sorsukat. Wilson elnök azonban a kérdéses pont törléséhez már hozzájárult és csupán az volt lehetséges, hogy az elszakított kisebbségek védelmére pótszerződéseket létesítettek. Így jöttek létre a kisebbségi szerződések, melyekről Wilson elnök azt mondotta, hogy az új államok csupán azok aláírása ellenében kapták meg már bekebelezett új területeiket. Azoknak meg nem tartása tehát a birtoklást vitássá teheti. Hogy Wilson feltétele igaz lehetett, azt sejteni engedte az a körülmény, hogy a román kormány a kisebbségi szerződést csak a hozzá intézett ultimátum lejárta előtt, 1919 december 3-dikán éjjélkor, a bukaresti francia követségre menve fogadta el azért, mert, amint Ferdinánd király Poincaré Raymondnak írta, Románia teljesen ki volt merülve és forradalom előtt állott (*Mcirghiloman A.: Note politice 1897—1924. Bukarest, 1927. V. kötet*).

Ezzel azonban felvetette azt a kérdést is, vajjon a nemzetközi szerződések kötelező ereje és az állami szuverénitás között melyik bír nagyobb erővel, amely kérdés körül később oly elkeseredett harcokat vívtak, mert az új államok a kisebbségi szerződésekkel szemben állami szuverénitásukhoz ragaszkodtak és annak leple alatt a kisebbségek beolvasztására törekedtek.

Egyelőre csak arról volt szó, hogy lehetőleg rövid idő alatt lehetőleg maradandót alkossanak és a nagy sietségben aggódva néztek Magyarország felé, hol 1919 őszén oly szellemben indult meg a talpraállítás, hogy az, erős nemzeti jellegénél fogva, az új alakulásokra nézve növekvő veszedelemmé lett.

A békekonferencia már 1919 május 7-dikén, midőn a Németországra vonatkozó békefeltételeket lázas munka után elkészítették és átnyújtották, feloszlott és helyét a miniszterelnököknek, a nagyköveteknek és tábornokoknak tanácsai foglalták el.

Először arra gondoltak, hogy a nemzeti restaurációt a szocialistákkal fogják ellensúlyoztatni, de azok 1920 elején a politikától visszavonulva, passzivitásba léptek.

Azután a Habsburgok ellen fordultak és aziránt hoztak határozatot, hogy minden restaurációs kísérletnek ellent fognak állani.

Mindez még mindig nem jelentvén azt, hogy a magyar kormány a békefeltételeket alá fogja írni, Millerand francia köztársasági elnök

mindenesetre szövetségeseink tudtával és a felelősségnek azok által történt vállalása mellett, azokat 1920 május 6-dikán oly levél kíséretében nyújtotta át, melyben az esetleges igazságtalanságoknak orvoslását ígérte meg.

Ez volt az ú. n. *Millerand-Levél* (ang. *Millerand Letter*, néni. *Man-telnote*), amelynek értelmében: „A helyszíni vizsgálat esetleg felmentheti szükségességét annak, hogy a szerződésben megállapított határvonal egyes részeit megváltoztassák. Ha megállapítanak a határmegállapító-bizottságok, hogy a szerződés rendelkezései valamely ponton igazságtalanságot alkotnak, melynek eltávolítása általános érdekekkel bír, ebben a kérdésben jelentést tehetnek a Nemzetek Szövetsége Tanácsának. Ebben az esetben a Szövetséges és Társult Hatalmak hozzájárulnak ahhoz, miszerint a Nemzetek Szövetségének Tanácsa, ha illető felek egyike megkéri, ugyanazon feltételek mellett felajánlhatja szolgálatait, hogy barátságos megegyezés útján az eredeti határ megállapítását elérjék oly helyeken, hol a határ megváltoztatását a határmegállapító-bizottságok egyike kívánatosnak tartja. A Szövetséges és Társult Hatalmak biznak abban, hogy ez az eljárás megfelelő módját fogja képezni annak, hogy a határvonal megállapításának igazságtalansága, mely indokolt ellenvetésekre adhatna okot, eltávolíttassék“.

Általában ettől a Millerand-levéllől várták azt, hogy a békefeltételekben és a szerződéstervezetben egyoldalúan tett megállapítások igazságtalanságain, elsősorban az így megállapított határokon javítani lehet.

Nem szabad azonban figyelmen kívül hagynunk azt a két körülményt, hogy mi képezte a levél kibocsátásának alapját és hogy a levelet kibocsátó Millerand köztársasági elnök rendelkezett-e azokkal a részben általa is említett szervekkel, melyek elé a határ megváltoztatásának kérdése adott esetben került.

Erre vonatkozólag meg kell jegyeznünk, hogy Millerand levele nem pusztán Magyarország érdekében, nem is pusztán azon megállapítások igazságtalansága, vagy sajnálata folytán íratott, melyekről a levél maga említést tett, hanem azon egyszerű és természetes okból, hogy miután a magyar béke delegáció elnöke, Apponyi Albert gróf az aláírás előtt megbízásáról lemondott, féltő volt, hogy az aláírás is el fog maradni. Szükségesnek mutatkozott tehát, miszerint remény kellesség aziránt, hogy a sérelmek orvosoltalni fognak és a magyar

kormányférfiak és Apponyi Albert gróf maga is akként nyilatkoztak, hogy az aláírás csakis ennek a reménynek a felkeltése után és alapján következett el 1920 június 4-dikén a trianoni palotában: abban a hitben, hogy az elhamarkodott ítélet rövidesen új megfontolás alá fog kerülni.

Le kell szegeznünk azt a tényt, hogy nem egyedül magyar államférfiak vették a francia köztársaság elnökének Ígérését komolynak, hanem maguk a franciák is, mert az aláírás után, 1920 júniusban Franciaország a maga részéről az orosz támadás veszedelmére való tekintettel, külön tárgyalást indított meg — éppen a Millerand-levél alapján és arra való hivatkozással — abban az irányban, hogy a szenvedett sérelmek orvosoltassanak.

Ez orvoslást a francia kormány nem a Nemzetek Szövetségének Tanácsa útján kereste, melyről a Millerand-levél említést tett; nyilvánvalóan azért nem, mert mindenkinél jobban és már akkor tudatban volt annak, amit az alábbiakban elmondandók vagyunk.

A Nemzetek Szövetségének alkotmánylevele nem akként és abban a szellemben jött létre, amint azt Wilson elnök óhajtotta, hanem az önrendelkezés jogára való hivatkozást elhagyva, hallgatagon siklott el az annexiók fölött, melyeket az érdekelt kormányok hadseregei a fegyverszüneti szerződés nyílt megsértésével, fegyveres erővel eszközöltek és az így megszállt területeket a nemzetközi jog ellenére már a békeszerződés megkötését megelőzően államaikba illesztették. Az így létrejött alkotmánylevél azután szervesen egybeolvasztatott a békeszerződésekkel; bármelyik békeszerződést vesszük elő, mind-egyiknek elején változatlanul megtaláljuk azt, amit az egész békemű alaphibájának kell tekintenünk, mert a jövő békéjét egy szerencsétlen háború emberietlen végzéseiből láncolta hozzá. Ugyanígy láncolta magát azután az emberiség érdekei és a béke gondolata helyett a Nemzetek Szövetsége a háborús koalíciót intézményesítő és fenntartó Nagykövetek és Tábornokok Tanácsához, mikor politikai és katonai kérdésekben csak azoktól fogadott el utasításokat. Azt mondhatná valaki, hogy a Nemzetek Szövetségének Tanácsában talán ezen koalíció emberei ültek, a közgyűlés azonban valamennyi tagállam képviselőiből, tehát a nemzetek egyeteméből állott; erre vonatkozólag azonban meg kell jegyeznünk, hogy a Tanácsot korlátlan rendelkezési jog illette meg a közgyűlés fölött, amellyel szemben semmi felelősséggel sem tartozott. A Nemzetek Szövetsége tehát politikai tekintetben

oly államalakulat volt, melyben a kormány a parlamenttel szemben abszolutisztikus színezetet mutatott.

Csak így érthető, de viszont ezek után logikailag is elkövetkező természetes következmény volt az, amire a Millerand-levél vizsgálatánál és méltatásánál csak igen kevesen vannak figyelemmel, hogy a Nagykövetek Tanácsa 1920 július 22-dikén, tehát közvetlenül azután, hogy a magyar kormány a békeszerződést a Millerand-levélben kilátásba helyezett és az igazságtalan rendelkezések jóvátételére vonatkozó ígéretektől bátorítva 1920 június 4-dikén aláírta, olyan értelmű titkos utasításokat adott a kiküldendő határmegállapító bizottságoknak, amely utasítások a Nemzetek Szövetsége hivatalos lapjának (*Journal Officiel*) 1922-diki évfolyamában közzététettek, hogy a Millerand-levélről hallgatva és e levelet nekik nem kézbesítve, szigorúan eltiltotta bármilyen faji, egyházi és gazdasági szempont figyelembevételét, amely a trianoni szerződésben megjelölt határvonalnak bármilyen mértékben való megváltoztatását szükségessé teszi.

A Nemzetek Szövetsége így minden határjavítástól elzárkózott, amint azt Kellor amerikai publicista kimutatta (*F. Kellor: Security against War. 2 kötet. New-York, 1924*) és amint azt az alábbiakban részletesen megismertetjük.

A Nemzetek Szövetségének Tanácsa 1923 április 23-diki döntésében a salgótarjáni határszakaszon visszatértett két községet, melyek a határmegállapító bizottság előtt vitások voltak, de nem térített vissza semmit sem abból a területtől, melyet a bizottság egyhangú javaslattal, tehát vitán kívül, e két községtől északra Magyarországnak javasolt odaítélni.

A szerb határszakaszon a határmegállapító bizottság a Muraközt Magyarországnak ítélte oda, mire a szerb delegátus kijelentette, hogy a bizottságnak semmi joga nincsen a trianoni szerződéstől megjelölt határvonalon változtatást javasolni, a szerb kormány pedig ezt az álláspontot a Nemzetek Szövetségével szemben is fenntartotta. Poincaré, a Nagykövetek Tanácsának elnöke 1922 november 15-dikén a Nemzetek Szövetségének főtitkárához intézett átiratában kijelentette, hogy „a Nagykövetek Tanácsa úgy találván, miszerint az ezen határ határmegállapító bizottságától formulázott javaslatok tárgytalanok, akként határoz, hogy a magyar—szerb—horvát—szlovén határ a trianoni szerződésnek és az érvényben levő utasításoknak megfelelően vonassanak meg“.

A Nemzetek Szövetsége azáltal, hogy ennek az átiratnak engedelmeskedett, a maga részéről és magára nézve is elismerte a Nagykövetek Tanácsának, tehát egy oly intézmény döntését, melyet a nemzetközi jog abszolúte nem ismer, ezzel azonban nyilvánvaló jelét adta annak, hogy a Nemzetek Szövetsége jelen alakjában és politikai tekintetben nem a háborús felek fölött álló pártatlan testület, hanem a háborús koalíció kinövése.

A román határvonal mentén dolgozó határmegállapító bizottság egyébként már 1921 augusztus 4-dikén megtartott ülésében akként határozott, hogy szigorúan a szerződéshez fog ragaszkodni. Mivel Meunier tábornoknak, a bizottság elnökének eljárása azt a benyomást keltette, hogy nem jár el pártatlanul, a magyar kormány delegátusát visszavonta és lemondott arról, hogy a kérdést a Nemzetek Tanácsa elé terjessze. Poincaré Raymond, a Nagykövetek Tanácsának elnöke. 1922 december 26-diki levelében kérte, hogy e bizonytalan helyzet ne tolódjék el a végtelenségig, a magyar kormány bizalmát azonban a pártatlan döntés iránt sem a Nagykövetek Tanácsának, sem pedig a Nemzetek Szövetségének nem sikerült megnyerniük.

Így jött létre az a határvonal, amelynek végleges megszabása után a mérleg a következőképpen volt felállítható:

Magyarországnak 1910-ben 282.570 km² területe volt 18,264.533 lakossal, amelyből a trianoni békeszerződés alapján megtartott 91.114 km² területet és 7,481.954 lakost.

Románia egymagában többet anektált, mint az egész Csonka-magyarország, mert 102.787 km² területet szerzett meg, amelyen 5,265.444 lakos élt. Ezek közül mindössze 2,699.631 volt a román és 2,835.916 a nem-román, tehát kevesebb szabadított fel, mint amennyi leigáztatott. Utóbbiak között 1.879.231 magyar került idegen uralom alá.

Csehország 62.937 km²-t kebelezett be 3,575.685 lakossal, akik között nem voltak csehek, mert a régi Magyarország 18 millió lakosa között mindössze 8000 volt a cseh; a bekebelezés tehát egészben véve nem-csehekre vonatkozott, akik között 1,584.343 volt a magyar.

Szerbia 20.956 km²-t szerzett 1,499.213 lakossal, akik között csak 390.307 volt a szerb és 1,476.293 a nem-szerb, köztük 683.631 a magyar.

Ausztria bekebelezett 5055 km²-t 392.431 lakossal, akik között

142-431 volt a fajrokon német, 250.000 volt a nem-német és ezek között 80.000 a magyar.

Magyarország eszerint elveszített 191.735 km² területet (megtartott 91.114 km²-t), és 10,781.773 lakost (megtartott 7,481.954 lakost). Az elveszített lakosságból fajrokonaival együtt 3,484.223, idegen uralom alá került 7,886.040, ezek közül 3,727.205 magyar.

A régi Magyarország, mint nemzetiségi állam helyett, ahol 10 millió magyar 8 millió nem-magyart kötött le (18,264.533 lakosból 9,944.627 magyar és 8,319.906 nem-magyar), három nemzetiségi állam alakult:

Csehország (Cseh-Szlovákia) 13,724.453 lakossal, köztük 6,299.237 cseh és 7,425.216 nem-cseh;

Szerbia (Jugoszlávia) 13,621.592 lakossal, köztük 5,136.693 szerb és 8,484.899 nem-szerb;

Románia 16,016.935 lakossal, köztük 10,548.170 román és 5,468.765 nem-román.

Végeredményben tehát Csehország, Szerbia és Románia 41,084.817 lakossal rendelkeztek, akik közül 22,265.576 a többséghez, 22,900.021 pedig a bekebelezett kisebbséghez tartoztak, tehát a kisebbségek száma így a többségek számarányát meghaladta, ennek ellenére azonban az állami és fegyveres hatalom egészét a többséget anektáló kisebbség magának tartotta meg.

Természetes, hogy ily körülmények között az új alakulások lázasan keresték azokat a biztosítékokat, amelyek fennmaradásukat lehetővé teszik.

Ilyen volt mindenekelőtt a népszavazás alkalmazásának kiküszöbölése.

Wilson elnök eredeti tervezete és javaslata szerint Ausztria-Magyarország népeinek maguknak kellett dönteniök sorsuk fölött. Mivel azonban a hatalmak Franciaországra nézve kivételt tettek és Elzász-Lotharingiát népszavazás nélkül, a reunió alapján szakították el Németországtól és adták oda Franciaországnak, a csehek, szerbek és románok a *plebiscitum* alkalmazását a *reunió* jelszavának felvetésével igyekeztek meggátolni. Ezért hivatkoztak a csehek Bratislav fejedelmre és nevezték el Pozsonyt Bratislavának, holott Magyarország területén soha nem volt cseh államalakulat. Ezért beszéltek a szerbek a XVI. század első felében őket igazgató vajdáikról, amiből annyi volt a lény, hogy a török uralom elől Magyarországba menekülve,

rövid ideig megmaradtak vajdák alatt élő törzsszervezetükben, de nyugaton azt a látszatot keltették, amit komoly munkákban is olvashatunk, hogy Temesvárott régi szerb királydinasztiák bölcsője ringott és csontjai nyugszanak. Ezért alapították a románok Erdély birtokára emelt igényeiket Traianus római császárra, ki Dáciát meghódította; elfeledték azonban hozzátenni, hogy a románok a XIII. században dél felől és olyan kultúrhatásokkal jelentek meg Erdélyben, melyeket egyedül balkáni görögök és szlávok között nyerhettek.

A párisi békekonferencia vezetői örültek annak, hogy a különböző igényeknek történelmi megindokolását készen kapták és Magyarország területén is elismerték a *reunió* elvét, holott a *reunió* az egész történelmi fejlődéssel homlokegyenest ellenkezett.

Az elkövetkezett tényből azonban más folyományok is származtak, mert amint Franciaország jogot nyert arra, hogy az 1871 után Elzász-Lotharingába beköltözött birodalmi németeket hazájukba való visszaköltözésre kényszerítse (*repatriálás*), úgy a csehek, szerbek és románok a magyar őslakosságnak Csonkamagyarországba való szorításával egyrészt a *repatriálást expatriálássá* változtatták, másrészt pedig a kétharmadrésnyi terület lakosságának az egyharmadrészbe való üldözésével Közép-Európát jövő háborúk tűzfészkévé tették.

Mivel a cseh, szerb és román kormányoknak eszerint a bekebelezett idegen elemek számának alászállítása eminens érdekük volt, az *expatriálás* mellett azoknak kivándorlásra való kényszerítése is divatba jött. Nem is szólván arról, hogy a három állam birtokpolitikája egységes haditervvé lett, melynek célpontjában a magyarság anyagi erőinek elkobzása és tönkretétele állott, ami alig mutat mást, mint azt, hogy a cseh, szerb és román kormányok új államaik jövőjét csupán ezen az úton vélték fenntarthatni.

Nem is szólván arról, hogy Magyarországot le-, magukat pedig annyira felfegyverezték, hogy háború esetén 1 magyar katonával 144 cseh, szerb és román katona állott szemben, kik technikailag tökéletesen fel voltak fegyverezve.

Így a *reunió* millió és millió magyar családra hozott elnyomást és szenvedést és vetette vissza Magyarországot a török uralom és az osztrák abszolutizmus legsötétebb korszakaiba.

Seton-Watsont illeti az érdem, hogy ezen uralom állandósítása végett, amely uralom alatt nagyobb műveltséggel bíró népek akaratuk ellenére kevésbé műveltebb uralma alá kerültek, 1919 decem-

berben — amint Vajda-Voevod román miniszterelnök titkára, Tilea megírta — Csehország, Szerbia és Románia delegátusait londoni lakására hívta meg, hol az általa formulázott trianoni szerződés biztosítása végett a *Nagy Entente* oldalán egy *Kis Entente* megszervezését javasolta. Mint azt Brown amerikai nemzetközi jogász az *American Journal of International Law* 1920-diki évfolyamában mondotta: „A Magyarország megcsonkításából részesedők kényszerítve voltak egymással védelmi szövetségre lépni“.

Ami alig jelentett mást, mint hogy a békeszerződés nem eredményezvén a lelkek megnyugvását, béke hiányában a háború gondolatát állandósította. Ugyanezt mondotta különben Benes Edvárd cseh külügyminiszter a Seton-Watsontól szerkesztett és a szláv—oroszhatalmi terveket propagáló *Slavonic Review* 1926-diki évfolyamában is: „Magyarország szomszédai bizonyos értelemben ugyanabban az ideológiai ellenzékben maradtak, mint a háború kezdetén“, tehát a trianoni szerződést maga sem a megnyugvást hozó és nem a békét, hanem a háborút biztosító békeszerződésnek tekintette.

Maga Benes vállalta el a Seton-Watson londoni lakásán 1919 végén megbeszélte *Kis Entente* vezetését is, amelynek alapelvül a trianoni békeszerződés biztosítását, a garanciák megszerzését állította fel és ezért fejtette ki a *Nineteenth Century* angol folyóirat 1924-diki évfolyamában azt, hogy a nemzetközi viszonylatoknak a békeszerződések betűszerinti biztosítására kell épülniük. Szerinte „a Nemzetek Szövetsége ideologikusan ugyanezen az elvi alapon épült fel és a békeszerződések részét alkotván, ezen eljárás megtestesítésének tekinthető“. Ami a Paktum XIX. §-ával ellenkezik ugyan, de világosan mulatta, hogy a *Kis Entente* a Nemzetek Szövetségét Magyarország felosztásához és annexiók biztosításához igyekezett kötni.

A trianoni békeszerződés aláírása tehát — mely pusztán Millebrand levelének és a Paktum XIX. §-ának volt köszönhető — Magyarországra nézve semmiféle nyugalmat és biztonságot nem jelentett. Csehország, Szerbia és Románia felől fegyverben álló hadseregekkel, katonai csapatoktól elzárt határokkal volt körülvéve, amelyeken hosszú ideig csupán expatriált magyarok jöhettek át Csonkamagyarországba, melynek vasúti állomásai és nyílt vasúti vágányai magyar menekültek vagonjaival teltek meg.

Alig hogy a béke aláírása megtörtént, 1920 június 20-dikán — két héttel a szerződés aláírása után — Ausztria szocialistái Magyar-

ország ellen sztrájkba léptek és nyugat felé is megszűnt a vasúti összeköttetés. Magyarország teljesen el volt zárva minden érintkezéstől a külföldi nemzetekkel és világossá lett a gondolat, hogy egy halálra ítélt nemzet sorsa került szőnyegre, amelynek, az előjelek után, halálal kellett végződnie.

A válság, amely egész Európának válsága volt, mert ugyanakkor az orosz csapatok is előnyomultak és a német határ felé közeledtek, augusztus 7-dikén azzal ért véget, hogy az osztrák bojkott a magyarországi élelmiszerek elmaradása következtében, melynek szállítása lehetetlenné vált, összeomlott, mire új garanciákhoz kellett nyúlni.

Másnap, 1920 augusztus 8-dikán reggel az *Arbeiterzeitung* bécsi szocialista hírlap a teljesen lefegyverzett Magyarország állítólagos fegyverkezéséről adott hírt. Benes akkor már útban volt Belgrád felé, hol ugyanazon a napon, 1920 augusztus 8-dikán létrejött Csehország és Szerbia között a fegyveres szövetség az állítólag fegyverkező Magyarország ellen és a trianoni szerződés biztosítása érdekében.

Ez volt a *Kis Entente* szövetségálózatának eredete, amelyhez 1921-ben Románia is csatlakozott. A szövetség céljáról nem, hivatásáról azonban eltérők lehetnek a vélemények. A cseh kormányhoz közelálló *Eisenman Lajos* francia professzor a Wickham Steedtől szerkesztett és a cseh kormányhoz szintén közelálló *Review of Reviews* londoni folyóirat 1924-diki évfolyamában a következőkben jelölte meg azt: „A csökönyös magyar ellenállás első következménye az lesz, hogy a *Kis Entente* elemei a békeszerződések védelmére definitív politikai rendszerré tömörülnek. Második következménye lesz az, hogy meggátolja, hogy politikai és gazdasági egyezmények jöjjenek létre Magyarországgal és hogy tovább folytassa a feszült állapotot, mely kétségtelenül Csehszlovákiának és szövetségeseinek is ártani fog, de még ártalmasabb lesz Magyarországra nézve“.

Kiegészítette a támadást Csehország fellépése Nyugat-Magyarország átengedésének kieroszakolására, melyre Ausztriának Hainisch osztrák és Masaryk cseh köztársasági elnökök 1921 augusztus 10-diki hallstatti találkozásán fegyveres támogatást ígért, szeptember 13-dikán pedig a magyar kormányhoz intézett jegyzékében a kérdéses területet Ausztria részére követelte.

Ha hozzátesszük azt, hogy a tárgyalások alatt Károly király magyar területre érkezett és hogy Benes október 23-dikán a lefegyverzett és kifosztott Magyarországot a *Kis Entente* százsoros haderői elé

akarta dobni, hogy a Mousset francia publicistának adott cseh kormánynyilatkozat szerint egyszerre oldja meg Nyugat-Magyarország elszakítását, a Habsburg-kérdést és alkossa meg a maga embereiből Magyarország demokratikus államrendjét (*Mousset A.: La Petite Entente. Páris, 1923*), akkor aligha tévedünk, ha megállapítjuk, hogy a cseh hatalmi törekvések sikerét, Magyarország tönkretételét és minden valószínűség szerint Európa lángbaborulását csupán a hatalmaknak az utolsó percben telt gyors beavatkozása hátrította el.

A *Kis Entente* hálózatát megalkotó cseh kormányférfiak nem titkolták el azt a célt, mely e ténykedéseikben szemeik előtt lebegett.

Már az általuk 1918-ban kiadott függetlenségi nyilatkozatban magukra vállalták azt, hogy a megdönteni kívánt Ausztria-Magyarország romjain a középdunai államokat egy államszövetségben egyesítik, melynek terve a trianoni békeszerződésben sejteni engedett cseh—osztrák—magyar vámunió alakjában, a Rivet Károly francia publicistának adott nyilatkozat szerint pedig politikai tekintetben is Ausztria és Magyarország köztársaságainak prágai vezetés alatt álló egyesítésében bontakozott ki: „Prágának kell lenni és bizonyosan lesz is Közép-Európa diplomáciai centruma. Ez a tény sokat el fog venni Bécs és Budapest fontosságából, de másrészt feladatunkká teszi, hogy e két várost gazdaságilag és politikailag felülmúljuk“ (*Rivet Ch.: Chez les Slaves libérés. Les Tchecoslovaques. Páris, 1921*).

A csehek azt mondták, hogy e tervet a francia kormány magáévá tette azon előnyök ellenében, melyeket neki a Németország háta mögött alakult szláv birodalmak szövetsége: a lengyel Kelet-Európa, a cseh Közép-Európa és a szerb Balkán kínált. Ez olvasható a cseh külügyminisztériumnak 1924 október 25-dikén a cseh külképviseletekhez intézett titkos utasításában is, mely a londoni *Foreign Affairs* folyóirat 1925-diki évfolyamában napvilágot látott: „Benes úr úgy gondolja, hogy az a természetes rokonszenv, mely Csehszlovákia szlávjait Oroszország szlávjaival összeköti, közös politikában egyesítheti őket Franciaországgal, melyet politikai érdekei Oroszország felé vonzottak... ő Csehszlovákiában több mint 30-000 orosz embert tart, akik professzorok, diákok és polgáremberek, akik abban a pillanatban, amikor számukra lehetséges lesz az Oroszországba való visszatérés, apostolaivá lesznek az ententenak (Oroszország) Csehszlovákia és Franciaország között“.

A cseh kormány tehát tudatában volt annak, hogy amennyiben

a trianoni szerződés garanciái közül sem a magyar nemzet tönkretétele, sem a középeurópai föderáció Csehország vezetése alatt, sem a Nemzetek Szövetségének a békeszerződés betűihez való láncolása, — melyet Benes akként állapított meg a *Fortnightly Review* 1924-diki évfolyamában, hogy a Nemzetek Szövetsége a regionális paktumokról folytatott vitájában „politikánkat, t. i. a *Kis Ententeot*, egész terjedelmében magáévá tette és szentesítésével látta el“, — sem a kisebbségek tervszerű elnyomása nem válnak be: akkor vissza kell térnie az orosz hatalom felállításához, melynek árnyékában a szláv—orosz hatalmi tervek 1915-ben konkrét alakot öltöttek és amely egyedül nyújthat a maga nagy erőivel a békeszerződésbe iktatott hatalmi érdekek megmaradásához biztos garanciát, melyet a leigázott népek megadni vonakodtak.

Magyarország azt a garanciaszerződést, melynek a trianoni békeszerződést ki kellett egészítenie, mindenesetre megadni vonakodott.

Nem az a gondolat vezette, hogy a béke létrejöttét előmozdítani vonakodott, csak ellenállott az ellene fordult és egyre fokozódó támadásnak, amellyel szemben önfentartása érdekében védekeznie kellett. Abban a reményben tette hagyományai szerint a szabadságot eléje a szolgásznak, hogy a világ maga is észre fogja venni a súlyos igazságtalanságot, mely Európának ezen ismeretlen részein uralomra került.

Amint láttuk, már a békekonferencián voltak nyilatkozatok és javaslatok, melyek attól tartván, hogy az egyoldalú határozatok nem felelnek meg a béke szellemének és talán nem fedik teljesen a tényállást, amint azt az egyik oldalról oly nagy buzgalommal jelentkezett szakértők állították, nem titkoltak el bizonyos kételyeket és aggályokat, hogy az elhamarkodott végzéseknak Európa békéjére súlyos következményei lehetnek.

Az angol parlament alsó- és felsőházaiban már 1919-ben és 1920-ban aggodalmas megjegyzések hangzottak el a trianoni szerződés határozatai fölött, amit nem csupán annak kell tulajdonítanunk, hogy a felszólaló Elliot kapitány, Bryce, Montagu, Newton, Phillimore, Sydenham és Weardale lordok magyarbarátok voltak, hanem bizonyára nem kis mértékben annak, hogy a magyar ügyekkel foglalkozván, felhívták a figyelmet azon felelősségre, melyet a brit nemzet magára vett, ha egy emberileg igazságtalan végzést aláír és egész erkölcsi súlyával fedezni fog.

Nem szabad megfedkezünk arról, hogy ugyanekkor Amerika részben még ennél is nagyobb szolgálatot tett a revízió ügyének. Lansing Róbert államtitkár Wilson elnök szánalmas gyengeségét látva, nem akart osztozni az Amerikára háramló felelősségben és állásáról lemondva, visszavonult. Elhatározását, melyet külön munkában megindokolt (*The Peace Negotiations*. London, 1920), indokoltta tette Wilson elnök is, kinek az amerikai kongresszus asztalára tett békeszerződéseit, amelyek az elnöknek nyíltan vallott elveivel homlok-egyenest ellenkeztek, a kongresszus sem fogadta el. Wilson elnök a közélettől visszavonult és teljesen elhagyottan, testben és lélekben megtörve halt el, utóda pedig 1921 augusztus 29-dikén oly békeszerződést kötött Magyarországgal, melyből a trianoni határok hiányoztak.

Anglia és Amerika közvéleménye tehát szabad megnyilvánulást adott annak a meggyőződésének, hogy a trianoni békeszerződés hibáit felismerve, azt komoly bírálat tárgyává tette és az európai békére súlyos következményekkel járó rendelkezésnek mondotta.

Nehezebb volt a helyzete Olaszországnak, mely a szövetséges és társult hatalmak nevében és megbízásából 1918 november 3-dikán Ausztria-Magyarországgal szabályszerű fegyverszüneti szerződést kötött, melyet a versaillesi legfőbb haditanács másnap hatálytalannított és a legfőbb rendelkezési joggal Franciaországot ruházta fel. A francia rendelkezés természetes támogatásra talált a szláv érdekek-nél, melyek Olaszországot két veszedelmes tűz közé szorították. Wilson elnök a francia—szláv érdekközösség oldalára állva, maga is rideg mellőzésben részesítette az olasz érdekeket, míg a párisi békekonferencián Itáliának a megalázás is osztályrészül jutott. Nitti Francesco miniszterelnök ezért avatta magát a revíziógondolat apostolává egymást követő munkáiban (*L'Europa senza pace. 1921. — La decadenza deli' Europa. 1922. — La tragédia deli' Europa. 1923. — La pace. 1924*), melyek súlyos kalapácsütéseként hullottak le a párisi békemű épületére. Mindenestre nem a levert és békét kérő Magyarország, hanem a győztes és békét diktáló Itália volt és van arra hivatva, hogy világosságot teremtsen abban a problémában: vajjon volt-e szabályszerű felhatalmazása 1918 őszén arra, hogy Ausztria-Magyarországgal szabályszerű fegyverszünetet kössön; ha igen, úgy azt miért nem hajtották végre és ki felelős abban, hogy azt sem fel nem mondták, sem meg nem tartották?

A francia kormánynak és közvéleménynek, melyeket Tardieu André azzal a beállítással képviselt a békekonferencián, hogy azok Ausztria-Magyarország megdöntésében igaz büntetést, Magyarország felosztásában pedig elégtételt és megnyugvást láttak, ezen beállítás alapján az volt az érdeke, hogy a trianoni békeszerződés betűinek fenntartásához ragaszkodjék. Eltekintve attól, hogy kiváló politikusok ott is észrevették a Tardieutól vallott elvek tarthatatlanságát (De Monzie szenátor, Tysseire képviselő stb.), az 1920-diki orosz támadás a francia kormánnyal már a trianoni szerződés aláírását követő héten elfeledtette azt az irányelvet, hogy a kicsikart helyzet véglegesnek tekintessék. Pontosan 1920 június 24-dikén, négy nappal azután, hogy az osztrák szocialisták Magyarországot bojkott alá vették és az ellenség gyűrűjét Magyarország körül az orosz támadás előestéjén teljessé tették, a francia kormány azzal a javaslattal kereste meg a magyar kormányt, hogy bizonyos gazdasági és politikai előnyök ellenében, amely utóbbiak nyilvánvalóan a trianoni szerződésben lefektetett határookra vonatkoztak, támogatást nyújtson a francia hatalomra támaszkodó lengyeleknek, kiket az orosz hadsereg megtámadott:

„A francia kormány“ — jelentette ki jegyzékében, melyet buda pesti meghatalmazottja, Fouchet útján átadott ú. n. Paléologue-jegyzékben — „híven szem előtt tartva a békeszerződést, amelyet aláírt és attól a nyilatkozattól vezetve, amely a Szövetséges és Társult Hatalmak részéről a Magyar Békedelegációhoz intézett kísérőlevélben foglaltatik hajlandó jó szolgálatait érvényesíteni minden oly Magyarországi és szomszédai között barátságos megegyezést célzó lépéshez, amelynek célja kiküszöbölni az ellenségeskedés minden okát az érdekelt felek általános megelégedésére“. A francia kormány ezzel a maga részéről hivatalosan elismerte, hogy a trianoni szerződés ily barátságos megegyezésre alkalmatlan és hogy a Millerand-levélben kilátásba helyezett változtatások, tehát a szerződésnek megváltoztatása, egyedül vezetnek nek kölcsönös megnyugváshoz. A jelzett időpontban a segítségre annál nagyobb szükség volt, mert a cseh kormány a cseh kommunisták befolyására nem idegenkedett attól, hogy a lengyel front áttörése után, ahol a lengyel államba bekebelezett galíciai ruthének az oroszokhoz húztak, a cseh kormány a szlovákiai és ruszinszói korridoron át az orosz hatalommal ismét egybeolvad és azt az 1915-diki emlékiratban jelzett körvonalak között Közép-Európába engedi. Mivel az 1915-diki felosztási terv alapján Oroszország határai közel Nyíregyháza vona-

Ígíg terjedtek, a francia kormány jól tudta, hogy a bolsevik elönyomulás a bolsevizmus romjain restaurált magyar kormányt sem hagyhatja érintetlenül.

Bármint álljon a dolog, az orosz támadás visszaverése Benest régi hatalmába ültette vissza. Miután a cseh kormány kommunista minisztereit eltávolította, számonkérte a francia kormánytól a Magyarországnak tett ígéretekét. Nagyon érdekes, hogy a cseh kormány már 1920 július 27-dikén táviratban közölte Nincsic Momcsilo szerb külügyminiszterrel, hogy a franciák Ruszinszkót Magyarországnak ígérték oda, Nincsic azonban csak az oroszok veresége után, augusztus 25-dikén, tehát 29 nap múlva válaszolt Benesnek és kérte őt, hogy az ajánlat ellen tiltakozzék. Benes még aznap körjegyzéket intézett a nagyhatalmakhoz, melyek közül az Egyesült-Államok azt válaszolták, hogy az egész dologról semmit sem tudnak. A francia köztársaság elnökének azonban kategorikusan meg kellett cáfolnia, hogy Franciaország és Magyarország között titkos szerződés nem létezett (A részleteket a cseh kormány maga tette közzé: *Documents Diplomatiques*. II. Prága, 1921), Paléologue helyét pedig Berthelot foglalta el, kinek fivére az annexiós politika körül szerzett érdemeiért Erdélyben a román kormánytól egy magyar tulajdonostól elvett birtokot kapott.

A francia kormány visszatérése a régi merev állásponhoz nem csupán azt jelentette, hogy felfogása szerint a trianoni szerződés érintetlenségének dogmáját vallja, mert ennek nyilvánvalóan ellene mondott a Paléologue-jegyzék, mely a magyar kormánynak olyan előnyöket helyezett kilátásba, melyek a szerződésnek a Millerand-levélben adott ígélet alapján elképzelt megváltoztatását jelentették. A francia kormány visszavonulása ennél sokkal többet jelentett: azt, hogy a francia érdek és francia politika Európának ebben a részében, a Közép-Duna mellett, más érdekeknek van alávetve, melyek reánézve nemcsak az egyes nemzetekhez való közeledést, de a szabad mozgást és érvényesülést is lehetetlenné tették. Franciaország abban a tudatban nyugodott bele a változhatlanba, hogy a maga érdekeiről azok javára mondott le, kik Németországnak ellenségei voltak, Németországgal szemben Franciaországnak segítséget nyújtottak és a fegyveres támogatást a jövőre nézve is kilátásba helyezték. A tényleges helyzet azonban mindenütt fejlődést mutat és a fejlődés lehetőségének megtagadása volna, ha megtagadnák a keleti szláv érdekeltségektől azt a lehetőséget, hogy önérdelkeiknek megfelelőleg öncélok irányában fejlődjenek. Mivel

pedig Franciaország minden emberi számítás szerint nem lehetett bizonyos abban a tekintetben, hogy a francia vezérkar ellenőrzése alá helyezett prágai, belgrádi és bukaresti kormányzatok mindenkor Franciaország rendelkezése alatt fognak állni, nyilvánvalóan nagy áldozatot és gyengeséget jelentett Franciaország részéről az, hogy a középeurópai népekkel való megbéküléstről és érintkezéstről lemondott s a rendelkezés monopóliumát a *Kis Entente* hatalmainak engedte át.

Ez az elmerevülése a trianoni békeszerződés határozatainak tette lehetővé azt, hogy a nyugati érintkezés és az orosz támadás hiányában a *Kis Entente* hatalommá lehessen és néhány évre az egész Közép-Európa ügyei irányítását magához ragadja.

Benes Edvárd, aki 1920 nyarán Belgrádból Bukarestbe utazva (aug. 17.), még semmit sem tudott a román fővárosban elérni azért, mert oda nem őt, hanem az oroszok ellen segítséget kérő JoiTre francia tábornagyot várták, ki másnap meg is érkezett (aug. 18), az orosz veszedelem elmúltával abban a szerencsében részesült, hogy Take Jonescu román államférfit, aki hasonló entente megalkotásán dolgozott, sikerült maga mellé vonnia. Igaz, hogy Románia szívesebben látta volna, ha nem ő nyújt védelmet Csehországnak a trianoni szerződés elmerevítéséhez, hanem Csehország és Szerbia Romániának nyújtanak védelmet Oroszország ellen, ami az említett államok szláv jellege miatt nehezen volt remélhető, de Károly magyar király visszatérése váratlanul olyan kedvező alkalmat teremtett a Magyarország ellen való felsorakozásra, hogy nemcsak a *Kis Entente* alakult meg és mutatott egységesen zárt frontot, de azt még a szlávbarát Sforza gróf külügyminiszter útján Olaszországgal és a szlávbarát Skirmunt Konstantin külügyminiszter útján Lengyelországgal is sikerült megerősíteni. Az így létrejött kombináció erejét Károly király érezte meg, akit Közép-Európa területéről eltávolítottak. Magyarországot azonban megmentették attól, hogy a kishatalmak támadása ezúttal is a nagyhatalmak jóváhagyása mellett történjék meg.

A francia—német viszony volt az a mérték, amihez egyéb hiányában a *Kis Entente* ettől kezdve negatív céljának pozitívrá változtatását keresve, igazodott, új támadási lehetőségeket és alkalmat remélt.

Ilyen alkalom kínálkozott a Ruhr-vidék megszállása idején, mikor a román kormány magyar támadás címén a Tisza felé néző határvonalon jelntékeny haderőt vont össze. A nyomban megindult nemzetközi vizsgálat azt állapította meg, hogy magyar oldalon még

határőrök is csak elvétve vannak és Marghiloman volt román miniszterelnök emlékirataiban súlyos erkölcsi vereségnek nevezte a kudarcot, melyet a ruhrvidéki példát utánozni akaró kormány szenvedett.

Politikai szempontból azonban a német—francia ellentét volt az egyetlen, amihez a trianoni szerződést mereven fenntartani akaró *Kis Entente* alkalmazkodhatott, bár ez az elzárkózás Csehország, Szerbia és Románia kormányaira nézve hova-tovább egyre nehezebben elviselhető teherként jelentett.

A teherként abban nyilvánult meg, hogy a *Kis Entente* egész létezése fegyvereken és fegyverkezésen nyugodott, míg a három állam békés fejlődése a Magyarországgal való békés megegyezéstől függött.

Bármily szempontból tekintjük is a dolgot, negatív alapon evolúciós megnyugvást, ami a békének egyetlen alapját képezheti, elérni nem lehet. Amiből világosan következik az, hogy a Magyarország erőszakos felosztására irányuló politika követése, a békeszerződést megelőző fegyveres megszállás és erőszakos bekebelezés, a trianoni szerződés, a kisebbségek elnyomása nem a népek megnyugvását és megegyezését, nem a békét, hanem a háborút szolgálták.

Elhibázott volt, ezen előzmények után azonban természetesen következett az, hogy ennek a hibás békeszerződésnek biztosítékát nyújtó garanciaszerződését, amit Magyarország és a magyar nemzet megnyugvásának kellett alkotnia, a szomszédok sem az általuk fenyegetett Magyarországtól, sem pedig az általuk elsorvasztani remélt magyar nemzettől nem várhatván, azt a fokozott fegyverkezésben, a fokozott elnyomásban és a népeknek fokozott elhidegítésében kellett keresniök, ami viszont elemi erővel sodort mindenkit egy új háború veszedelmei felé, melyben negyven-ötven millió elnyomott ember elkeseredése az egész európai helyzetet felboríthatta.

Magyarország tehát, a fentiek alapján, nem lehetett felelős azért, hogy a fegyveres ellenség biztonsága mellett a maga biztonságára is tekintettel volt és ezer éven át fenntartott függetlenségéhez, szabadságához és megmaradásához ragaszkodott, mert az eltávolodás nem tőle indult ki és nem az ő elhatározásán épült fel.

Hova tovább mások is észrevették azt, hogy a *Kis Entente* hálózata mögött egy ismeretlen akadály rejtőzik, amely minden közleledést, megnyugvást és megbékülést lehetetlenné tesz, amit azonban a nyugati nemzetek mindaddig nem vettek és nem vehettek észre, míg csupán a német kérdéssel foglalkoztak.

Bryce és Newton lordok, de Monzie szenátor és Nitti szavai mind-
addig hatás nélkül hangzottak el, amíg a német—francia ellentét
1925-ben, a locarnói megegyezésben és az ezen megegyezést pon-
tokba foglaló londoni szerződésben addigi háborús jellegét elveszítve,
legalább körvonalaiiban meg nem oldatott és a hatalmak figyelmüket
kelet felé nem fordították.

A nyugati nagy ellentétek elsimulása után a Németország mögött
elterülő egész keleti front problémája egyszerre aktuálisá lett, amit
már magában véve megindokolt az, hogy ez a keleti front minden
békeszerződés ellenére is változatlanul megmaradt egy keleti front-
nak, drótkadályvaival, ostromállapotaival és hadbavonulásra kész
fegyveres erőivel együtt.

Ez volt az a keleti front képét mutató új határvonal-rendszer,
amelynek garantálását a brit kormány már a locarnói egyezmény
idejében megtagadta és ezzel a határvonalakat létrehozó és fegyveres
erővel a népek akarata ellenére fenntartani törekvő, a békeszerződés-
eket elmerévíteni akaró politikával szemben a népek érdekeit figye-
lembe venni kívánó változások oldalára állott.

Ugyanez volt az az álláspont, melyet Magyarország eredetileg és
kezdetől változatlanul képviselt.

A magyar kormány kezdetől ellene volt a háborúnak és min-
denkit meg fog lepni egykor azon bizonyítékok közzététele, amelyek
meg fogják mutatni azt, hogy ugyanígy ellene volt a háború kimélyí-
tésének és megnyújtásának is.

A magyar kormány volt az első, mely a háború befejezésére és
a béke megkötésére törekedett és a maga és Magyarország részére
semmiféle idegen területet nem követelt.

Magyarország nyíltan elfogadta Wilson feltételeit és a magyar
kormány ezen az alapon ment bele a fegyverszüneti tárgyalásokba
és ezen az alapon kötötte meg 1918 november 3-dikán a páduai fegy-
verszünetet, amelyet magára nézve kötelezőnek ismert.

Nem a magyar kormány és a magyar nemzet voltak azok, ame-
lyek a fegyverszünet felmondása nélkül fegyverhez nyúltak és annak
határozatait elferdítve és megsértve, új háborút provokáltak, melynek
eredményeként a trianoni békeszerződés létrejött, melyet összetörve
és lerongyoltan, szuronyos fedezet alatt elővezetve alá kellett írnia.

Ellenben a magyar kormány volt az, mely a revanche gondolatát
abban a formában felretette, ahogyan annak felvételére, ápolására és

fégyveres úton való kieroszakolására egyes nagyhatalmak tanították. A magyar kormány a Nemzetek Szövetségének közösségében keresett védelmet és garanciát azon egyoldalú rendelkezések és fégyveres ambíciók ellen, amelyekkel szemben a trianoni békeszerződés sem védelmet, sem garanciát nyújtani sem a győzőknek, sem pedig a legyőzöiteknek nem tudott.

Ennek a Nemzetek Szövetségének gyöngé védelme alatt igyekezett átélni azt az időt, amíg a nyugati kérdés elintézését nyer és a nyugati államférfiak a német probléma nagy ködének eloslása után maguk is különbséget fognak tenni tudni azon egyes országok között, amelyek Németország mögött léteznek és fogalmat alkotnak arról, hogy az általuk látatlanban és tudatlanul létrehozott megállapodások a népek megnyugvásával találkoznak-e, a béke és háború közül melyiket mozdítják elő.

A Nemzetek Szövetségének anyagi támogatását biztosító garanciája, bár az anyagi erőt e támogatás ígérete után a magyar nemzet adta meg, lehetővé tette, hogy az ezer sebből vérző, de meghalni nem akaró nemzet önfenntartását biztosítva nézzen eléje azoknak a változásoknak, melyeknek előjelei a locarnói egyezmény megkötése után mutatkozni kezdtek.

Ez az atmoszféra kellett ahhoz és tette lehetővé azt, hogy Rothermere lordnak a londoni *Daily Mail* 1927 június 21-diki számában közzétett cikke, melyben a trianoni szerződés tarthatatlanságára rámutatott, az egész világ közvéleményében oly hatalmas és egységes visszhangra talált.

A cikk nagy sikere nemcsak az érdeklődés felkeltésében és abban nyilvánult meg, hogy elérkezettnek hitte az időt, hogy a hatalmak a német—francia ellentétől megszabadulva, most már a keleti problémákkal foglalkozzanak, hanem abban, hogy Németország megnyugvásának a locarnói egyezményben elért biztosítása után az ellentéteknek a *Kis Entente* alapjait alkotó elmerévítés útján való fenntartásával végezzenek. Hogy az elmerévítés a békeszerződés megalkotóinak sem volt szándékukban, azt Lloyd George akkori angol miniszterelnöknek 1927 szeptember elején Földiák György budapesti bankigazgatóhoz írt levele bizonyította, melyben a békekonferencia koronatanúja maga jelentette ki, miszerint „az 1919—20. békeszerződések együttes komplexumát illetően világosan kijelentheti, hogy megalkotói azokat sohasem tartották a megváltozhatatlanságig tökéleteseknek... Mi mindany-

nyian világosan elismertük annak lehetőségét, hogy a szerződések bizonyos klauzulái és rendelkezései eszmecsere, döntés és esetleg revízió tárgyává is tehetők ama nagy bíróság által, melyet a békeszerződés első pontja megszervezett, vagyis a Népszövetség által“. A Nemzetek Szövetsége Paktumának XIX. §-a valóban reményt nyújtott a revízió lehetőségére, mit Lloyd George a Queen's Hallban mondott beszédében 1927 október 24-dikén újból megerősített.

Rothermere lord idézett cikkében, konkrét megoldási mód gyanánt a trianoni szerződésben körülírt, Magyarországgal határos magyar területek visszacsatolását jelölte meg, amiben a világ közvéleménye is egyetérteni látszik.

Látni fogják azonban, hogy abban az esetben, ha ezek a határjavítások a Millerand-levél alapján és annak intenciói szerint megtörténnek, csupán azokról fognak gondoskodni, kik a szerencsés változás folytán Magyarországhoz visszakérültek, még mindig hátramaradván az az elrendezés, mely Középeurópa népeit megnyugtatja és egymáshoz közelebb hozza.

Mert a népekről az ő meghallgatásuk nélkül és kizárásuk mellett, az ő akaratuk és érdekeik ellenére határozni és e határozatot fegyveres erővel fenntartani a béke gondolatával és az emberi fejlődéssel, szabadsággal és méltósággal valamint a demokráciával ellenkezik.

A magyar nemzet sohasem adta tanújelét annak, hogy a szomszédos népekkel békésen együtt élni és együtt dolgozni nem akar: az elhidegülés okai abban a nagy akadályban keresendők, melyet a háború befejezése után a nemzetközi jog és a népek érdekei ellenére fegyveres erővel a megegyezés útjára hengerítettek.